

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI
ANA BİLİM DALI

ULVİYE MEVLAN: YAŞAMI VE DÜŞÜNCELERİ

Yüksek Lisans Tezi

Mithat Kutlar

Ankara- 2008

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI
ANA BİLİM DALI

ULVIYE MEVLAN: YAŞAMI VE DÜŞÜNCELERİ

Yüksek Lisans Tezi

Mithat Kutlar

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Serpil Sancar

Ankara- 2008

İÇİNDEKİLER

Birkaç Söz.....	4
-----------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

Nuriye Ulviye Mevlan'ın Yaşamı.....	5
Erkek Kardeşin Gazabı.....	7
Gönen'den Yıldız Sarayına.....	8
İzdivac-ı Evvel.....	8
Meşrutiyetin Etkisi: Farkındalık.....	9
Son Evlilikler.....	9

İKİNCİ BÖLÜM

Giriş.....	11
Osmanlı Müdaafa-i Hukuk-ı Nisvan.....	12
Kadınlar Dünyası ve Ulviye Mevlan'ın Gazeteciliği.....	22
Sonuç.....	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bir Erkeklik Denemesi: "Erkekler Dünyası"

Giriş.....	32
Feminist Kürt Aydını: Mevlanzade Rıfat (1869–1930).....	33
‘Erkekler Dünyası’nın Künyesi.....	38
‘Erkekler Dünyası’nda Kadın Meselesi	38
Evlilik ve Aile Kurumu.....	42
Resimlerle Kurgulanan Mesut “Dünya Evi”	44
Sonuç.....	49

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İkinci Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Feminizmi: Ulviye Mevlan'ın Düşünceleri “İçtimai Dertlerimizden”

Giriş.....	50
a-) “Kadınlar Ne İstiyor?”.....	51
b-) Teşkil-i Aile	53
c-) Müsavat-ı Hukuk.....	59
d) Çalışma Hayatı ya da Hayat-ı Mesai	64
e) Tahsil-i Nisvan.....	72
f) Sosyal Hayat ve Kadınlar	77
g) Kıyafet-i Nisvan.....	83
h) Borçlar, Savaş ve Yardım Faaliyetleri.....	87
Sonuç.....	92
Kaynakça.....	93
Fotoğraflar.....	100

Nuriye Ulviye Mevlan (Civelek) : (1893–1964)

Birkaç söz

Bu çalışmanın konusu, Türk modernleşme sürecinde kadınların, hak ve özgürlük mücadelesindeki kazanımlarında etkin rol oynayan ve kadın hareketi tarihi açısından önemli bir şahsiyet olan Nuriye Ulviye Mevlan (Civelek) Hanım'ın yaşamı ve fikirleridir. Ulviye Mevlan, iktidar tarafından Osmanlı kadınlarının kamusal alanda, önce dolaylı olarak; erkekler aracılığıyla, sonrasında ise doğrudan fermanlarla muhatap alınarak denetlendiği koşullarda/ dönemde yazın hayatındaki faaliyetleriyle/mücadelesiyle bu ayrımcı/cinsiyetçi durumun değişmesi için mücadele etmiştir. Mevlan, Osmanlı kadın hareketinde özel bir yere sahiptir. Fakat buna karşın 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başında Osmanlı kadın hakları ve hukuk'u konusunda önemli katkıları olan Ulviye Mevlan'ın hayatıyla ilgili bilgilerin çok sınırlı olduğunu gördük. Bu çalışmayı yapmamın nedenlerinden biri de budur. Aynı zamanda Osmanlı dönemi kadın aydınlanmasında etkin rol sahibi olan Ulviye Mevlan'ın, gün yüzüne çıkmamış birçok kadın düşünür ve yazar gibi, yaşamı ve fikirlerini araştırmanın, kadın yazını açısından da önemli olacağına inanıyorum.

Çalışmanın birinci bölümünde Nuriye Ulviye Mevlan Hanım ile ilgili elde ettiğim sınırlı bilgiyi bir araya getirerek sizinle paylaşacağım. Bu bilgiler elbette ki Ulviye Mevlan'a dair tüm detayları vermese de şu ana kadar elde edilmemiş verileri içermesiyle bizce çok önemlidir.

İkinci bölümde ise Ulviye Mevlan'ın, mücadele yaşamı içinde kurduğu ve çalışmalarında da aktif rol aldığı iki faaliyetinden/başarısından bahsedeceğiz. Bu başarılarından biri *Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti* diğeri ise bu cemiyetin

yayın organı olarak ta bilinen *Kadınlar Dünyası* gazetesini kurmasıdır. Bu bölümde *Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti* yapısal ve işlevsel olarak tanıtılacak, öte yandan *Kadınlar Dünyası* gazetesi aracılığıyla Ulviye Mevlan'ın gazeteciliğine değinilecektir. Üçüncü bölümde Ulviye Mevlan'ın hayatında önemli bir yeri olduğuna inandığımız için ikinci eşi ve dönemin ünlü gazetecilerinden olan Mevlanzade Rıfat'ı Osmanlı kadın hareketine destek adına çıkardığı 'Erkekler Dünyası' gazetesi aracılığıyla kısaca tanıtarak çalışmamızı sürdüreceğiz. Dördüncü ve son bölümde ise İkinci Meşrutiyet dönemi Osmanlı feminizmi olarak Ulviye Mevlan'ın fikirleri incelenecektir. Bu bölümde Ulviye Mevlan'ın fikirleri aile, hukuk, eğitim, çalışma hayatı, kıyafet, bireysel girişimcilik vb. konu başlıkları altında ayrı ayrı incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Nuriye Ulviye Mevlan'ın Yaşamı

Nuriye Ulviye Mevlan (Civelek)¹ denilince ilk akla gelen bilgi *Osmanlı Müdafaa-ı Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti*'nin kurucusu ve aynı zamanda bu derneğin yayın organı olan *Kadınlar Dünyası* adlı gazetesinin de sahibi olduğudur². Oysaki Ulviye Mevlan bu önemli iki kazanımın yanı sıra pek çok faaliyetlerde de bulunmuştur. Hayatı boyunca Osmanlı kadınlığının yükselmesini amaçlayan ve bir özne olarak kadınların, entelektüel üretim açısından erkeklerden geri kalmadığını kanıtlayan bir mücadele yürütmüştür. Buna rağmen tarih ve kadın yazını açısından yeteri kadar tanındığı söylenemez. Bu durum elbette Ulviye Mevlan hakkında halen yeteri kadar yazılı bilgiye ulaşılmamış olmasından da ileri gelmektedir. Kaldı ki onun yaşamı ile ilgili var olan bazı bilgilerin de tartışmalı olduğunu söylemek gerek. Ulviye Mevlan'ın doğum tarihi ve yeri de bu tartışmalara içkindir. Şu ana kadar yapılan araştırmalarda Ulviye Mevlan'ın doğum tarihi doğru tespit edilmiş olsa da, doğum yeriyle ilgili bilgiler bizce problemlidir.

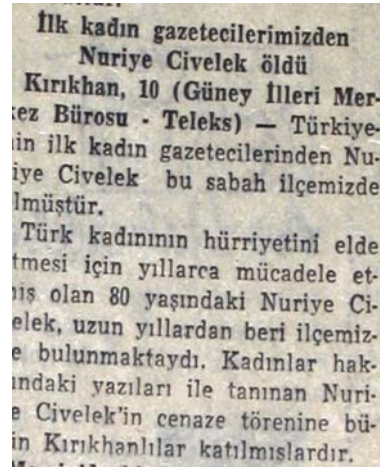
Ulviye Mevlan hakkında ilk kez bilgi veren araştırmacılarımızdan Serpil Çakır, Ulviye Mevlan hakkında biyografik bilgilere tesadüf eseri tanıştığı Ulviye Mevlan Civelek'in yeğeni Nezihe Civelek ve evlatlığı Lütfiye Civelek ile yaptığı görüşmeler sonucunda ulaştığını ifade eder. Söz konusu çalışmasında Ulviye

¹ Söz konusu kişi çalışmalarda Nuriye Ulviye Civelek olarak geçtiği gibi bazen de Nuriye Ulviye Mevlan veya Nuriye Civelek olarak da geçmektedir. Bu durum yaptığı evliliklerin bir sonucudur. Bu çalışmada daha çok Ulviye Mevlan olarak anılacaktır.

² Gazetesinin ilk yüz sayısı günlük sonraki sayılar ise haftalık olarak çıkmıştır.

Mevlan'ın 1893 yılında Suriye'de doğduğunu yazar³. Fakat Ulviye Mevlan'ın vefatıyla ilgili olarak 1964'te "ilk kadın gazetecilerimizden Nuriye Civelek öldü" başlığıyla Dünya Gazetesi'ne gönderilen bir haberde şöyle denilmektedir:

"Türk kadınının hürriyetini elde etmesi için yıllarca mücadele etmiş olan 80 yaşındaki Nuriye Civelek, uzun yıllardan beri ilçemizde bulunmaktaydı. Kadınlar hakkındaki yazıları ile tanınan Nuriye Civelek'in cenaze törenine bütün Kırıkhanlılar katılmışlardır"⁴

Dünya Gazetesi, Nisan 1964

Haberdeki bilgiyi ölçüt aldığımızda ve haberin kaynağını doğru ve güvenilir olduğunu varsaydığımızda önemli bir bilgiye ulaşmış oluruz. Haberde belirtildiği gibi Nuriye Civelek 80 yaşında ölmüş ise Serpil Çakır'ın çalışmasında ulaştığı doğum tarihinin yanlış olduğu söylenebilir. Bu haber doğru kabul edilirse Nuriye Ulviye Mevlan'ın doğduğu yıl 1884 olacaktır. Ancak haberi gazeteye gönderen

³ Serpil Çakır. "Kadın Tarihinden İki İsim: Ulviye Mevlan- Nezihe Muhittin", *Toplumsal Tarih*, Sayı:46,S:8

⁴ Dünya Gazetesi, 1964

kişinin haber kaynağının açık olmaması⁵ haberin güvenilirliğini tartışılır kıldığından Serpil Çakır'ın ulaştığı doğum tarihinin kesin tarih olduğu açıktır. Başka kaynaklar⁶ da Çakır'ın verdiği tarihi doğrular niteliktedir. Türk kadınına Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce siyasi hakların verilisinin yıldönümü münasebetiyle *Kadınlar Dayanışma Birliği*'nin 4 Aralık 1965 tarihinde Bulvarı Palas'ta kadın hakları için mücadele etmiş Nuriye Ulviye Civelek'i anmak üzere organize ettiği toplantıda Adile Ayda'nın yatığı konuşmada⁷ Nuriye Ulviye Civelek'in doğum tarihi 1893 olarak belirtilmiştir. Bu anma töreninde Nuriye Ulviye Civelek'in eşi Ali Muharrem Civelek de bulunuyordu. Bu durumda Adile Ayda'nın verdiği tarihin Nuriye Ulviye Mevlan'ın kesin doğum tarihi olduğu söylenebilir.⁸ Ancak Serpil Çakır'ın, Ulviye Mevlan'ın doğum yeri konusunda verdiği bilgi doğru değildir.⁹ Çünkü Ulviye Mevlan Suriye'de değil, adı geçen anma töreninde Adile Ayda'nın da belirttiği gibi “1893'te Gönen'de” doğmuştur.¹⁰ Gönen'de doğan Nuriye Ulviye'nin biri kız diğeri erkek olmak üzere iki kardeşi vardır. Çoğunluk kızlardadır. Fakat kısa bir süre içinde Ulviye Mevlan, kardeşler arasında erkek kardeşinin, aile içindeki imtiyazlı durumunu tecrübe eder.

⁵ Muhabir, Ulviye Mevlan'ın 80 yaşında olduğunu akrabalarından mı edinmiş? Ya da şifâhen edindiği bir bilgi mi? bilemiyoruz. Bu yüzden Adile Ayda'nın belirttiği tarihi doğru kabul ediyoruz. Diğer yazılı çalışmalar da bu haberi yanlışlar niteliktedir.

⁶ Rohat Alakom. “Yirminci Yüzyılın Başlarında İstanbul'daki Kürt Kadınları” *Devletsiz Ulusun Kadınları*, içinde. Avesta yay. İstanbul 2005, S:85

⁷ Kadın Gazetesi. 13 Aralık 1965, “Adile Ayda'nın konuşma metni”, Sayı:898, Sayfa:3–14

⁸ Tarih yanlış belirtilmiş olsaydı Ali Muharrem Civelek tarafından o gün için Kadın Gazetesi'nde söz konusu konuşma metni yayınlanmadan önce müdahale edilir ve düzeltilirdi. Öte yandan Serpil Çakır'ın verdiği tarih Adile Ayda'nın 1965'te yaptığı konuşmada verdiği doğum tarihini desteklediğinden Ulviye Mevlan'ın doğru doğum tarihi bizce de 1893'tür.

⁹ Serpil Çakır, Nuriye ulviye Mevlan'ın Suriye'de doğduğu bilgisini sözlü tarih yoluyla elde ettiğini söyler. Nuriye Ulviye Mevlan'ın Gönen'de doğduğuna ilişkin bilgi ise kocası Ali Civelek'in de bulunduğu anma töreninde adile ayda tarafından dile getirilir. Adile Ayda'nın yaptığı bu konuşmanın metni *Kadın Gazetesi*'nde geçer. Eğer bu bilgi yanlış olsaydı kocası bu bilgiyi gazete konuşma metnini yayınlamadan düzeltirdi.

¹⁰ Kadın Gazetesi. 13 Aralık 1965, “Adile Ayda'nın konuşma metni” Sayı:898, Sayfa:3–14

Erkek Kardeşin Gazabı

1893'te Gönen'de dünyaya gelen Nuriye Ulviye Hanım, Gönen'in zengin çiftlik sahiplerinden Hacı Mahmut Bey'in kızıdır. Bir erkek (ağabeyi) ve bir de kız kardeşi olan Nuriye Ulviye Mevlan, çok erken yaşlarda kız çocuk olmanın geleneksel ailede (modern ailede de yok değil) ne denli bedellere vesile olduğunu fark ederek, görerek büyür.¹¹ Aile içinde kendisine ve kız kardeşine karşı gösterilen muamele ile erkek kardeşlerine gösterilen muamele arasındaki rahatsız edici farktır bu. Çünkü onun aile kırallığında taç sahibi olan bir erkek çocuk vardır. Evet, Hacı Mahmut ailesinde, erkek çocuğun her dediği yapılır ve en manasız arzuları yerine getirilirken, kız çocukları ise ikinci derecede birer mahlûk muamelesi görür.

Ulviye Mevlan'ın ağabeyi evlilik çağlarında iken, Ceyhan'da bir akraba evinde kalır. Orada gördüğü bir kıza sıırıslıkam âşık olur. Ondan sonra da Gönen'e döndüğünde Ceyhan'a taşınmak ve Ceyhan'a yerleşmek konusunda ailesine baskı yapar. Adile Ayda'nın belirttiğine göre "Ailenin evlad-ı ekberi olmak bakımından, delikanlının hiçbir arzusuna hayır denilmediği için bu kapisine de boyun eğilir ve Hacı Mahmut ailesi, çiftliklerini de satın Ceyhan'a göç eder".¹² Fakat Hacı Mahmut ve ailesi daha esaslı bir şekilde Ceyhan'a yerleşmeden Nuriye Ulviye Mevlan'ın, her istediğini elde etmeye alışmış ağabeyi, sevdiği kızı kaçıırır. Tüm ailenin, erkek kardeşin gazabına uğraması da bu olayla birlikte başlar. Hacı Mahmut ailesi kızın ailesiyle kanlı bıçaklı olur. Kızın babası: "bunun intikamını Hacı Mahmut'tan alacağım, acısını kızlarından çıkaracağım"

¹¹ Kadın Gazetesi. A.g. metin.

¹² Kadın Gazetesi. A.g. metin.

diye haber gönderir. Böylece bir nevi iki aile arasında kan davası meydana gelir. Hacı Mahmut ailesi bu durum karşısında apar topar Ceyhan'ı terk etmeye mecbur olur ve tekrara Gönen'e döner.¹³ Fakat bu dönüş aile için psikolojik olduğu kadar ekonomik olarak da çok ağır bedeller doğurur. Çiftlik sahibi Hacı Mahmut Bey, okul çağına gelen çocuklarının eğitim masraflarını dahi karşılayamaz duruma düşer.

Gönen'den Yıldız Sarayına

Yaşanan aile dramından Hacı Mahmut Bey'in bir akrabası olan Hacı Eblüs Bey haberdar olur. Adile Ayda'nın belirttiğine Hacı Eblüs Bey o sırada Abdülhamit'in sarayında mevki ve nüfuz sahibi biridir. Çünkü Abdülhamit'in haremde bulunan zevcelerinden birinin babasıdır, yani imparatorluğun en yetkili şahsı olan padişahın kayınpederidir. Hacı Eblüs Bey zor durumda bulunan ve çocuklarıyla ilgilenecek maddi ve manevi gücü kendinde bulamayan Hacı Mahmut bey'e yardım elini uzatır. Kızlardan birini, Nuriye'yi yıldız sarayına kabul ettirir, kız kardeşini¹⁴ de Hatice sultanın sarayına yerleştirir. Böylece Nuriye Ulviye Hanım daha altı yedi yaşında iken imparatorluğun sınırsız olanaklarının sunulduğu sarayda yaşamaya başlar. Sarayda bir gün, padişah II. Abdülhamit çocuk yaştaki Ulviye Mevlan'ın zekâ ve kabiliyetini görerek sultanların gördüğü tahsil ve terbiyeye tabi tutulmasını emreder. Saraydaki kadınlar önce dini meseleler ve muaşeret kurallarıyla eğitimlerine başlar, İslam hukukunu ve insan ilişkilerinde nasıl davranılıp, nasıl konuşulacağı ile ilgili eğitim sürecinden geçerlerdi. Sonra da dil dersleri alırlardı. Genellikle saraylı kadınların öncelikle

¹³ Kadın Gazetesi. A.g. metin.

¹⁴ Nuriye Ulviye Mevlan'ın Kız kardeşi ve erkek kardeşinin adı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamadı.

Arapça ve Farsça daha sonra batılı bir dilde dersler aldığı bilinmektedir.¹⁵ Böylece Nuriye Ulviye Mevlan, devrin en parlak ve ince eğitiminden faydalanmak mazhariyetine ulaşır. Daha sonra saraya yakışır bir isim olarak da kendisine Ulviye adı verilir.¹⁶

İzdivac-ı Evvel

Bu devirde Nuriye Ulviye Hanım canlı zekâsına daha da can veren, belleğini doyuran ruhunu tatmin eden tahsil hayatı ve aynı zamanda saray eğlenceleri içinde mutludur. Fakat bu mesut devre altı sene kadar sürer. Nuriye Ulviye Mevlan 13 yaşına girdiği 1906 yılında daha çocuk yaşta iken saray erkânı tarafından baş göz edilmesi; evlendirilmesi gerektiğine karar verilir. Padişah büyük bir “lütuf” olarak ve aynı zamanda saray kurallarına uygun bir şekilde Hulusi Bey isimli bir sütkardeşini Nuriye Ulviye Mevlan hanıma koca olarak seçer. Böylece Nuriye Ulviye Mevlan’ın mutlu saray yaşamı bu evlilik ile gölgelenir. Çünkü çocuk denecek yaştaki Ulviye Mevlan, “babası değil büyük babası yaşında bir adamla” kendini evlenmiş bulur.¹⁷

Meşrutiyetin Etkisi: Farkındalık

Nuriye Ulviye Mevlan Hanımın evliliğinden tam iki sene sonra II. Meşrutiyet ilan edilir. Meşrutiyetin ilanı onun hayatı üzerinde önemli etkiler yaratır. Çok zeki bir kadın olan ve kendi kendine okumalar yaparak her geçen gün bilgisini artırmaya devam eden Nuriye Ulviye Hanım meşrutiyetin Osmanlıya

¹⁵ Elif Ekin Akşit, *Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*, iletişim yayınları, İstanbul 2005, S:77-80

¹⁶ Kadın Gazetesi. A.g. metin.

¹⁷ Kadın Gazetesi. A.g. metin

getirdiği hürriyet, eşitlik, kardeşlik düşünceleri karşısında derin heyecan duyar ve meşrutiyet'in evrensel ilkelerini kadının toplumsal durumu açısından ele alarak bir takım sonuçlar çıkarır. Öte yandan Avrupa'da kadınların hak ve hukukunu öğrenmek ve Osmanlı kadınlığını daha iyi tahlil edebilmek için Avrupalı feminist kadınlarla ilişkiler kurmaya başlar. Bunu aynı zamanda, yabancı kadınlarla Osmanlı kadınlığı arasında dostluk ve dayanışmaya dayanan ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla da yapar. Çünkü Osmanlı kadınlığının kendisini, kapalı devre ilişkileriyle yetinerek geliştiremeyeceğini görür. Bu gelişmenin ancak, "hayat-ı fikriyede" ve "hayat-ı içtimaiyede" daha ileride duran Avrupalı kadınları ayna olarak görerek mümkün olabileceğini erken süreçte tecrübe eder. Bu aydınlanma sürecinde, aynı zamanda hayatıyla ilgili yeni kararlar da alacaktır. Balkan harbinin patlak verdiği 1912 yılında kendisini "olgun, mücehhez hissederek", hayatında önemli değişiklikler yapmanın zamanı geldiğini düşünür. Öncelikli değişiklik olarak hayatının kamburu haline gelen ve kötü giden evliliğini sonlandırmaya karar verir.¹⁸ Kısa bir süre sonra da dul kalır.¹⁹ İkincisi değişiklik/karar ise, Ulviye Mevlan kadın haklarını savunan bir cemiyet teşkil etmek ister ve yirmi yaşında olduğu 1913 senesinde, kadınlığı meşrutiyetin getirdiği fikirlerden istifade ettirecek *Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti* adında bir cemiyet kurar. Osmanlının seçkin kadınlarından oluşan bu cemiyet aracılığıyla kadınların kurumsal bir kimlik kazanmasını, feminist çerçevede kadınların toplumsal pozisyon almasını sağlamış ve diğer sivil veya resmi kurumların, kadınların toplumsal organizasyondaki yerlerinin/öneminin görülmesini sağlamıştır. Öte yandan Cemiyet, kendi yayın organı olan Kadınlar

¹⁸ Kadın Gazetesi. A.g. metin.

¹⁹ Serpil Çakır. " Kadın Tarihinden İki İsim: Ulviye Mevlan- Nezihe Muhittin", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 46, S:8

Dünyası gazetesi sayesinde Osmanlıda, kadınlarının her türlü meselelerini/sorunlarını başarılı bir şekilde gündemde tutmaya çalışmıştır.

Son evlilikler

Ulviye Mevlan, Kadınlar Dünyası gazetesini kurmadan önce *Serbesti* gazetesinin sahibi Mevlanzade Rıfat ile tanışır. Nuriye Ulviye Mevlan'ın, Rıfat bey ile kesin evlilik tarihi bilinmemektedir. Fakat Mevlan soyadını ilk kez 20 Temmuz 1329 (1913) da kullanmıştır. Mevlanzade Rıfat Bey eşi Ulviye Mevlan'a kadın hareketine yönelik faaliyetlerine destek çıkmış bir eş olmuştur. Hatta Ulviye Mevlan, gazetecilik sürecine girişinde ve Kadınlar Dünyası gazetesinin kurulması fikrinde kocasının büyük bir rolü olduğunu belirtir.²⁰ Ulviye Mevlan'ın bu ikinci birlikteliği, eşi Mevlanzade Rıfat'ın 150'likler listesine alınıp Atatürk tarafından Suriye'ye sürgün edildikten bir süre sonra sona ermiştir. Ulviye Mevlan, daha sonra Antakyalı Ali Muharrem Civelek ile evlenir ve kurtuluş mücadelesi sona erdikten sonra hayatının geri kalanını Antakya'nın Kırıkhan kentinde geçirir. Kırıkhan'daki yaşamı ile ilgili yeterli bilgiye sahip değiliz. Bu, bir anlamda “inziva dönemi” denilebilecek yaşam kesitinin araştırılması, kadın hareketi ve kadın yazını açısından önemli veriler sağlayacaktır. Ulviye Mevlan, yaşamının geri kalanını sürdürdüğü Kırıkhan'da 1964 senesinde yaşama veda eder.

²⁰ Rohat Alakom. *Eski İstanbul Kürtleri*, Avesta Yayınları. İstanbul 1998

İKİNCİ BÖLÜM

Cemiyet Çalışmaları ve Gazeteciliği

Giriş

Günümüz kadın araştırmalarında, yaygın olarak; kadınların sosyal yaşama katılmaları ve kadın hakları meselesindeki kazanımlar cumhuriyet dönemi ile sınırlandırılmaktadır. Oysaki bu kazanımlar ve mücadele süreci daha eskilere; Tanzimat dönemi ve sonrasındaki batılılaşma hareketleriyle birlikte başlamıştır. İkinci Meşrutiyetle görünür/gerçek anlamda yükselişe geçen kadın hareketinin, daha çok kadın derneklerinin ve aynı zamanda bu derneklerin yayın organları aracılığıyla yaygınlık kazandığı söylenebilir. Derneklerde çalışma yürüten kadınlar, ikinci meşrutiyetin özgürlük ortamında basın hayatında da aktif olarak yer edinirler; önemli gazete ve dergilerin kurulmasında ve gazetecilik kültürünün gelişmesinde büyük rol oynamışlardır. Bu kadınlardan biri de Ulviye Mevlan’dır. Bu anlamda İkinci Meşrutiyet’teki kadın hareketini ve dönemin kadın meselelerinin temel tartışma konularını anlamak açısından, dönemin etkin deneklerini ve gazetelerini mercek altına almak faydalı olacaktır. Bu bölümdeki çalışmamızda İkinci Meşrutiyet sonrasında en fazla öne çıkan cemiyeti; Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti’ni ve bu cemiyetin yayın organı işlevini gören “Kadınlar Dünyası” gazetesini Ulviye Mevlan’ın düşüncelerini anlamak maksadıyla inceleyeceğiz.

Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti

İkinci meşrutiyet dönemi, kadınların kamusal alanda ancak kurdukları dernekler aracılığıyla katıldıkları/göründükleri bir dönemdir. Kadınlar aynı zamanda bu derneklerde, toplumsal, ekonomik ve entelektüel faaliyetlerde bulunmuşlardır. Dönemin önemli feministlerinden olan Ulviye Mevlan hanımın kurduğu Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti de bu derneklerden biridir. Tarık Zafer Tunaya'ya göre Osmanlı toplumsal yaşamında cemiyetler, genel anlamda iki amaçla kurulmuştur. Birincisi kadın haklarının savunulması amacıyla, diğerleri ise yardımlaşma amacıyla kurulmuşlardır.²¹ Ulviye Mevlan'ın kurduğu cemiyet/dernek daha çok birinci nedenle kurulan bir dernektir. Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti, kadın haklarını bir bütün olarak savunan ve feminist perspektif ile faaliyet yürüten ilk dernek olma özelliğini de taşır.²² Fakat öyle anlaşıyor ki bu dernekten önce kurulan kadın dernekleri, ya daha çok evdeki cinsiyetçi işbölümünün uzantısı olan dikiş, nakış, resim ve benzeri konularda çalışmalar yürüterek kadınların gelişmesine katkı sunmaktaydı. Bir anlamda geleneksel kadın rollerinin sürdürülmesine dönük faaliyetler sürdürmekteydiler. Ya da milliyetçi ve elitist kaygılarla İngilizce ve Türkçe dersler veriliyordu ve sınırlı sayıda kadınlardan oluşuyordu.²³

²¹ Tarık Zafer Tunaya. *Türkiye'de Siyasi Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi*, İletişim Yay. Cilt:1, S:506

²² Serpil Çakır. *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis, Eylül, 1996, S:57

²³ “Gerçi o zamana kadar bir iki kadın cemiyeti kurma teşebbüsü olmuştu. Mesela Halide Edip Hanımın etrafında toplanan bir grup kendisine “Teali Nisvan Cemiyeti” adını veriyordu. Yani kadınları yükseltme cemiyeti. Bu grubun gayesi Türk kadınının yabancı dil ve hususiyle İngilizce öğrenmesini teşvik idi. Nitekim faaliyet olarak İngilizce kursları açmış ve bunu uzun zaman devam ettirmiştir. O devirde kurulan ikinci kadın derneği ise ‘Esirgeme Derneği’dir. Bu derneğin gayesi o sıralarda kurulmuş olan Kız Sanayi Mektebine yardım ve Türk kadınlarının güzel sanatlar ve sanayi sahasında ilerlemelerini teşvik idi. Derneğin başkanı Süleyman Paşanın kızı Sabiha Hanım, genel sekreteri de meşhur Nezihe Muhittin Hanımdı. Bu dernek içinde toplanan hanımlar,

Nuriye Ulviye Mevlan Hanım, genç yaşına rağmen çok öngörülü ve olgun olan zekâsı ile Türk kadınlarına dil, resim dersleri vermekle veya dikiş-nakış öğretmekle Osmanlıda kadın sorununun ve kadınlık davasının çözüme kavuşturulamayacağını fark eder.²⁴ Çünkü ona göre kadın mücadelesi ve kadın sorunu/davasası çok daha derin sosyo-kültürel köklere dayanıyordu. İçtimai (sosyal) hayata kadınların konumu içler acısıydı.²⁵ Ataerkil geleneklerin gereği olarak kadınlar, babaya ve bu iktidarın benzer bir uzantısını temsil eden kocaya bağlı kalmaya mecburdu. Kısacası erkeklerin tutsağı durumundaydı. Bu esaret birçok nedenin sonucuydu; öncelikle ekonomik bakımdan erkeklere bağlı olmaktan, onlar tarafından geçindirilmekten, erkeklerin eline bakmaya mahkûm olmaktan ileri geliyordu. Öte yandan kadınların cemiyet hayatına girmesini engelleyen nedenlerden biri de cinsiyetçi kalıp yargılardır. Bu ve benzeri problemler karşısında Ulviye Mevlan’a göre yapılacak iş, kadının cemiyet içinde alın teri ile çalışıp, para kazanmasını; ekonomik bağımsızlığını elde etmesini sağlamak ve bunun yanı sıra kadını sosyal hayata katmaktır. Ancak o zaman kadınların her türlü sosyal haklarını müdafaa etmek mümkün olacaktı.

Ulviye Mevlan, bu düşünce ve kaygılarla 28 Mayıs 1913’te Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti’ni kurmuştur.²⁶ Ulviye Mevlan, saray yaşamı sürecinde sultanlarla arkadaşlık ederek büyüdüğü için ve İstanbul’un en yüksek tabakası ile iletişim kurma olanağına sahip olduğundan; kolayca çevredeki

derneğin adından da anlaşıldığı gibi, çok Milliyetçi ve Türkçü hanımlardı.” *Adile Ayda. Kadın Gazetesi*. 13 Aralık 1965.

²⁴ Adile Ayda. “Adile Ayda’nın konuşma metni” *Kadın Gazetesi*. 13 Aralık 1965, No:898, S:3–14

²⁵ Ulviye Mevlan, “ Hayat-ı Cemiyette Kadın”, *Kadınlar Dünyası*, 3 Kanun-i Sani 1330/ 29 Safer 1332, No: 159, S: 2

²⁶ Serpil Çakır. A. g. e. S:57

irfan sahibi kadınları etrafına toplayabilmiştir. Derneğin kuruluşunda yer alan bu kadınlar hem kültürlü hem idealist kadınlardır.²⁷ Başlangıçta seçkin kadınlarla başlayan bu hareket, sonrasında her sosyal katmandan kadınları bir araya getirmeyi başaracaktır.

Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti ilk kanuni kadın derneğidir. Yani cemiyetler kanununa göre kurulmuş ve buna uygun olarak onay almış; “tesis belgesi” almış ilk kadın derneğidir.²⁸ Derneğin cemiyetler kanununa uygun olarak kurulduğunu gösterir belge Ulviye Mevlan hanımın ölümünden bir yıl sonra, kocası Dr. Ali Civelek tarafından Kadın Gazetesi sahibi olan İffet Halim Oruz’a, Ulviye Mevlan’ı anma töreninde (1965) verilecektir. Bu konuda İffet Halim Oruz o günle ilgili şunları yazacaktır: “geçtiğimiz hafta içinde Sayın Dr. Ali Civelek beni aradı. Belirttiğim gün ve saatte Kadın Gazetesi idarehanesinde kendisi ile uzun uzadıya görüştüm. Bana getirdiği paha biçilmez bir belge ile Nevsal-i Milli cildi, bir kadın derneğine sunulmak üzere henüz yazı masamın çekmecesindedir. Bu belge “Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti” bugünkü adıyla kadın haklarını savunma cemiyetinin İstanbul vilayetinde aldığı müsaade kâğıdıdır. Pek yakında okuyucularımıza klişesini sunacağız ve ondan sonra da onu en iyi saklayacak ve değerlendirecek olan derneğe teslim edeceğiz”.²⁹ İffet Halim Oruz’un bahsettiği bu belge bizce iki önemli noktaya işaret ediyor. Bunlardan birincisi Osmanlı hükümetinin kadın hukuku konusunda duyarlı olan derneği resmi olarak kabul etmesidir. Dolayısıyla da kadın hareketinin kurumsal varlığını kabul etmiştir. İkincisi ise hükümetin, kadın hakları meselesinde toplumsal ölçekte eksiklerini kabul etme eğilimi içinde olduğunu göstermektedir.

²⁷ Adile Ayda. A.g. metin.

²⁸ Adile Ayda. A.g. metin.

²⁹ İffet Halim Oruz. “Bir İdealci Kadının Eşi”, *Kadın Gazetesi*, 5 Nisan 1965, No:865

İkinci meşrutiyet döneminin en önemli cemiyeti olan Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin maddi ve manevi kaynağı kadınlara dayanıyordu. Cemiyete üye olmak için her kadının yirmi kuruş ödemesi gerekmektedir. Ayrıca her ay beş kuruş da aidat bedeli olarak üyelerin para ödemesi gerekiyordu.³⁰ Bu durum bazı tepkilere de neden oluyordu. Üyeliğin belli bir miktar ücret ödemeyle sınırlı olması çeşitli tartışmalara sebep olmuştur. Çünkü bu şekilde vasıfları uyan veya uymayan kişilerin cemiyete üye olabileceği ve bu durumun da kadınlar arasında karamsarlığa neden olabileceği vurgulanmıştır.³¹ Aslında bu durum kadınların, derneğe bazı elitist kaygılarla üye olabilecekleri yönündeki endişelerden kaynaklanmaktaydı. Böyle bir durumda kadınlar, temel sorunlarından ve bunları çözme amacından sapabilirlerdi. Ama dernek bu sorunu bir diğer üyelik koşuluyla gidermeye çalışacaktır. Çünkü derneğe üye olma koşullarından bir diğeri ise kadın haklarının müdafaası ve kadınların yükseltilmesi yolunda çalışılmasıydı.³² Üye olmak isteyenler cemiyetin yayın organı olan “Kadınlar Dünyası” gazetesinin idarehanesindeki özel idareye başvurmak zorundaydılar: “aza kayd edilmek arzusunda bulunan hanım efendilerin perşembe ve pazartesi günleri “Kadınlar Dünyası” idarehanesindeki Daire-i Mahsusa’ya müracaatları mercuddur.”³³

Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti’ne üye olan tüm kadınların ortak amacı kendi özgürlüklerini kazanmak; eski hayat biçimine ve geleneklere karşı

³⁰ Kadınlar Dünyası, “Osmanlı Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti Programı”, 18 ve 19. Madde. *Kadınlar Dünyası*. 28 Nisan 1329, No:55,S:1–2 Ve Kadınlar Dünyası. “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti faaliyetinde”, 6 Haziran 1329, No:64, s:1: “cemiyete aza olarak kayd olunan hanımlar duhuliye olarak bir defaya mahsus olmak üzere yirmi (20) kuruş tediye edecekler ve her ay nihayetinde had-ı azami beş (5) kuruş olmak üzere muayyen bir meblağ tediyesiyle mükellef bulunacaklardır.”

³¹ Pakize Sadri (p...s) imzasıyla “Cemiyetlerde Şerait-i Muvaffakiyet” . *Kadınlar Dünyası*. 17 Haziran 1329, No:75, S:2

³² Serpil Çakır. *A.g.e*, S: 57

³³ Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan imzasıyla. *Kadınlar Dünyası*. 21 Haziran 1329, No:79, S: 1

mücadele etmektir.³⁴ Son derece ilerlemeci ve devrimci bir içeriği olan cemiyetin, programında kadınların içinde bulunduğu vahim durumu dönüştürmek için ihtiyaçların önceliklerine göre sıralandığını görürüz. Cemiyet programına göre siyasal haklar ve temsiliyet gibi konular kuruluş sürecinde cemiyetin gündeminde değildir.³⁵ Cemiyet üyelerine göre bu haklar ancak kadınların temel sosyal hakları kazanıldıktan sonra hedeflenebilirdi. Bu yüzden siyasal haklar ve temsil mücadelesi zamana bırakılmıştır: “şüphesiz ki bugün memleketimiz bir devre-i inkılâp ve intibah yaşıyor. Biz Osmanlı kadınları erkeklerimizin siyasiyatına henüz akıl erdiremeyiz. Karışamayız, fakat bir hayat-ı içtimai sahibi olmak itibarıyla ittihad edip terakki yoluna girerek hayat-ı mesaimizi tanzime, irfan ve seviyemizi ilaya çalışabiliriz. Bu hakkı meşrumuzu takip eder mevcudiyet gösterebilirsek, biz de memleketimizin bir uzuv-i nafi ve mühimi olmuş oluruz”. Burada erkeklerin toplumsal meselelerdeki önceliklerinin, kadınların öncelikleri ve toplumsal beklentileriyle örtüşmediğine dair; erkekleri hedef alan bir örtük eleştiri/alay söz konusudur. Kadınlar bu konuda pek de haksız sayılmazlar. Çünkü erkeklerin kadın erkek eşitliğini diğer ülke meseleleri yanında gündemleştirmeye başlamaları yine kadın hareketinin görünür bir güce ulaşmasıyla mümkün olacaktır. Derneğin kuruluş programında ele alınmayan, amaçları arasında bulunmayan siyasal haklar istemi daha sonraki yıllarda yani 1921 yılında cemiyetin programına girecektir.³⁶

Cemiyet genel anlamda, Osmanlıda kadınların sosyal hayatını düzenlemek; çağdaş bir nesil yaratacak anneler yetiştirmek; kadınların kıyafetlerini ıslah etmek (düzeltmek); kadınların iş hayatına girmelerini

³⁴ Ruşen Zeki. “Bizde Hareket-i Nisvan” *Nevsal-i Milli*, İstanbul, S:346

³⁵ Bkz. *Kadınlar Dünyası*. 1 Kanun-i Sani 1921, No:194/1, S:2

³⁶ Bkz. *Kadınlar Dünyası*. 1 Kanun-i Sani 1921, No:194/1, S:2 ve Serpil Çakır. A.g.e. S: 311

sağlayarak kadınların içinde bulunduğu sefaleti hafifletmek; çeşitli okullar açarak, gazeteler, risaleler, konferanslar aracılığıyla kadınların kültürünü, irfanını artırmak amacıyla kurulmuştur.³⁷

Cemiyetin nizamnamesine –programına- bakıldığında kurucu iradenin ne kadar ciddi ve aynı zamanda ne kadar modern bir düşünce ile hareket ettiğini görürüz. Programlarında özellikle üç önemli amacın öne çıktığı görülür. Bunardan birincisi; kadınların dışarıya çıktıklarında giydikleri kıyafetlerinin ıslahıdır. Cemiyet, şerri hukuka aykırı olmayan, sade, süsten uzak, çalışma hayatına ve Osmanlı kadınlarına uygun birkaç kıyafet çeşidi üretmeyi amaçlar.³⁸ Kadınların hukuka aykırı olmamak şartıyla, bir anlamda devletin politikalarıyla da paralel bir kıyafet politikası yürütmeleri, toplumun henüz radikal değişikliklere hazır olmadığını göstermektedir. Ayrıca kadınlar, dönem koşullarında kabuledilebilir talepler konusunda son derece öngörülü kararlar almayı başarmışlardır. Cemiyet, bu kıyafetlerin örneklerini hükümete göstererek, cemiyet üyeleri üzerinde de tatbikine başlamayı hedeflemiştir. Böylece cemiyet aracılığıyla kadınlar, kendilerini cemiyet hayatından alı koyan bazı gelenekleri yıkmak istemiştir. İkincisi ise; çalışma hayatının düzenlenmesi aracılığıyla kadınların toplumsal üretime katılmasını ve kadınların içinde bulunduğu sefil durumdan kurtarmayı sağlamaktır. Cemiyet, iktidarın mali şartları nispetinde kadınlara ve kızlara iş evleri açılması için mücadele edecektir. Böylece kadınlar, hem kişisel ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamış, hem de ulusun ihtiyacı olan bir sanayinin oluşmasında büyük katkıları olacağı vurgulanmıştır. Üçüncü ve son olarak da kadınların

³⁷ Bkz. Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Osmanlı Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti Programı” *Kadınlar Dünyası* 28 Nisan 1329, No:55, S:1–2; ve Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Birinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle”, *Kadınlar Dünyası* 4 Nisan 1330, No:138, S:2

³⁸ Kadınlar Dünyası İmzasıyla. “Osmanlı Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti Programı”, *Kadınlar Dünyası*. 28 Nisan 1329, No:55, S:1–2

kültürel gelişimini sağlayacak etkinlikler, çalışmalar yürütmektir.³⁹ Bu amaçlarını ilk yılda büyük oranda gerçekleştiren cemiyet, yeni hedeflerini genişleterek çalışmalarına devam etmiştir.

Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin birinci senenin bitimi, ikinci senenin başlangıcında genel olarak üç noktada topladığı gayelerini yediye yükselttiğini görürüz: “bir: mektepler tesisiyle ve tesis etmiş mekteplerin ıslahıyla kadınlığın seviye-i irfan ve idrakını yükseltmek; iki: kadınlıktaki ve dolayısıyla erkeklerdeki sefaletin refii/refai için kadınlığı hayat-ı sanaiyeye ithal etmek; üç: bu esasları temin edebilmek için ahkâm-ı şehriyeye muvafık süsten azade, sade bir kıyafet-i hariceye ihdas etmek; dört: kuvaid-i izdivacı tashil ve bundaki ananat-ı sakimeyi yıkmak; beş: kadının ailedeki mevkinin takviye etmek; altı: çocuklara terbiye-i ibtidaiyeyi ana kucağında fen dairesinde verebilecek valideler yetiştirmek; yedi: kadınlığı cemiyet hayatına karıştırmak.”⁴⁰

Cemiyetin tüm hedefleri göz önünde bulundurulduğunda denilebilir ki cemiyet programı son derece inkılâpçı, reformcu ve radikal bir programdır. Dikkat edilirse öncelikle kıyafet inkılâbı ele alınıyor. Fakat burada ele alınma biçimi ve kaygısı hiçbir şekilde batı taklidi şeklinde değildir. Müdafa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin amacı yeni bir kıyafet icad etmektir. Cemiyet söz konusu kıyafetlerin kadınlar tarafından rağbet etmeyebileceği ihtimaline karşı, kıyafetleri kendileri bizzat giyerek propagandasını yapmayı da üzerlerine vazife olarak görmüşlerdir. Cemiyet kendi değimiyle “bizi mahveden sakim ananeleri yıkmak”

³⁹Kadınlar Dünyası İmzasıyla. “Osmanlı Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti Programı”, *Kadınlar Dünyası*. 28 Nisan 1329, No:55, S:1-2 ve Kadınlar Dünyası İmzasıyla. “Osmanlı Müdafa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti Faaliyette”, *Kadınlar Dünyası*, 6 Haziran 1329, No:64, S:1

⁴⁰ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Birinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle”, *Kadınlar Dünyası*. 4 Nisan 1330, No:138, S:2

amacını güden bir inkılâpçı perspektife sahip olmuştur. Bu gelenekler yıkılmadığı müddetçe kadınların gerçek hürriyete ulaşmalarının mümkün olamayacağı düşünülür. Cemiyet ayrıca kadının ekonomik, maddi bağımsızlığını ele almanın yanı sıra kadınların fikren yükselmesi için alınacak tedbirleri somut olarak belirlemiştir.

Daha önce belirttiğimiz gibi, Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin başlıca gayesi kadınların ekonomik bağımsızlığını sağlamaktı. Bunun için kadınları iş hayatına alıştırmak lazımdı. Cemiyetin üyeleri, zengin ailelere mensup olan kadınlardı. Fakat yine de iş hayatına katılmak için mücadele ediyor ve diğer kadınlara önyak ve örnek olmaya çalışıyorlardı. Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin önemli kazanımlarından biri kadınların iş hayatına katılımıyla alakalı olarak, Osmanlı telefon şirketine karşı gösterdiği mücadelede başarılı olmasıdır. Derneğe üye kadınların gösterdiği direniş Osmanlı basınında yankı uyandırır. Olay, teşkilatını genişleten Dersaadet Telefon Anonim Şirket-i birkaç santral memuru alacağını gazetelerde ilan etmesiyle başlar. Cemiyet bunu önemli bir fırsat kabul ederek kadınların başvurması yolunda telkinlerde bulunur. Cemiyet üyelerinden Bedra Osman Hanım ki meşhur Profesör Mazhar Osman beyin kız kardeşi idi, santral memurluklarından birine talip olduğunu beyan ederek bu yolda dilekçesini telefon şirketine göndermiştir.⁴¹ Şirket dilekçeye cevaben bir Müslüman kadını almayacağını, Fransızca ve Rumca bilmeyenlerin alınmayacağını bildirerek başvuruya olumsuz cevap vermiştir. Ulviye Mevlan, cemiyetin yayın organı olan Kadınlar Dünyası gazetesinin başyazısında bu

⁴¹ Kadınlar Dünyası imzasıyla. "Telefon İdaresi: Nafia Nazırı Bey Efendinin Nazarına", *Kadınlar Dünyası*. 26 Nisan 1329, No:23, S:1

durumu büyük bir terbiyesizlik örneği olarak kabul ettiklerini yazar.⁴² Telefon şirketinin tavrına karşı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti büyük bir kampanya başlatır. Gerek kendi yayın organı olan Kadınlar Dünyası'nda, gerek diğer gazetelerde telefon şirketini itham eden yazılar yayınlayarak ve nafia vekâletini de harekete davet ederek dava üzerinde ısrar eder. Kadınlar Dünyası gazetesi de günlerce bu mesele ile meşgul olmuştur. Başta Nuriye Ulviye Mevlan Hanım Efendi olmak üzere cemiyet üyelerinin mücadelesi ve sebatı sayesinde telefon şirketine karşı zafer kazanılmış ve Bedra Osman Hanımın da dâhil olduğu yedi kadın daha santral memuresi olarak işe kabul edilmişlerdir. Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan cemiyeti daha birçok kadını muhtelif memuriyetlere ve işlere yerleştirmiştir.⁴³ Telefon şirketinde çalışan kadın sayısı 1918'e kadar 85 kişiye kadar yükselir.⁴⁴ Bu mücadele örneği Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyetinin önemli bir başarısı olarak kabul edilmiştir.⁴⁵

Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan cemiyeti aynı zamanda bazı kadınları yurtdışında eğitim görmeleri için desteklemekteydi. Cemiyet üyelerinden Belkıs Mahmut Hanım efendiyi dışçılık konusunda öğrenim görmesi için Paris'e göndermiştir. Öte yandan cemiyet, birçok kız öğrencinin dönemin iktidarı/hükümeti tarafından Avrupa ülkelerine gönderilmesini temin etmiştir.⁴⁶ Çünkü cemiyet, kadınların kurtuluşunu batının ilim ve irfan hayatının örnek alınmasıyla mümkün olacağını savunur. Kadınların toplumsal konumlarının

⁴² Kadınlar Dünyası imzasıyla. "Telefon İdaresi: Nafia Nazırı Bey Efendinin Nazarına", *Kadınlar Dünyası*. 26 Nisan 1329, No:23, S:1

⁴³ Adile Ayda. A.g. metin. Sayfa: 15

⁴⁴ Serpil Çakır. "Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti" *Tarih ve Toplum*. Haziran, 1989, S:16

⁴⁵ Cemiyetin bu konudaki mücadelesiyle ilgili daha geniş bilgi için bakınız: Yavuz Selim Karakışla: "Osmanlı Kadın Telefon Memureleri" *Tarih ve Toplum*, Cilt:36, Sayı: 213-214

⁴⁶ Kadınlar Dünyası imzasıyla. "Bugün Paris'te Dışçılık Tahsilinde Bulunan Belkıs Mahmut Hanımefendi", *Kadınlar Dünyası*. 4 Nisan 1330, No:138, S:6

değişmesi, yükseltilmesi için üniversite (darülfünun) eğitimi gerekliydi ki bu da yaygın olarak batıda vardı. Darülfünun ile ilgili taleplerini konu alan bir yazıda Mükerrerem Belkıs şunları yazar: “bizi mahvedecek garbdır. Garbın kuvvetidir. Garbın kuvveti ise ilim ve irfandır, sanattır, ticarettir. O halde biz de bunları yapalım. Fakat bunu nasıl öğreneceğiz. Elbet garba gitmekle. Garba gitmekle diyoruz. Bu sizi tedhiş etmesin.”⁴⁷ Aslında devlet yetkililerinin bu meseleye kuşkuyla baktığı söylenebilir. Çünkü jön Türk örneğinde oluğu gibi Avrupa’ya gönderilen erkeklerin bir toplumsal hareket yaratacak bir güçle dönmeleri, kadınların da benzer bir açılım yapacaklarına dair endişeleri beslemiştir. Peki, neden böyle bir endişe duyulmaktadır? Sorusunun cevabı ise Osmanlı toplumsal hayatında kadınların mahrem kabul edilmesi, kültürel özgünlüğü temsil etmesi ve ülkenin milli benliğini temsil etmesindendir.

Cemiyet belli aralıklarla piyesler, musiki etkinlikleri, konferanslar düzenleyerek kadınların kültürel aktivitelere katılımını arttırmış ve kadınlar adına da toplumsal hayata önemli katkılarda bulunmuştur. Bu aktiviteler ile sosyal hayatta kadınlar üzerinde yoğunlaşan geleneksel baskının azaltılması hedeflenmiştir. Buna bağlı olarak ta olabildiğince kadınların bir arada ve bulunmalarını farkındalık açısından önemi üzerinde durulmuş ve kadınların faaliyetlere daha fazla katılımı istenmiştir.⁴⁸

⁴⁷ Mükerrerem Belkıs: “Avrupa’da Tahsili Nisvan”, *Kadınlar Dünyası*, 10 Ağustos 1329, No: 104, S: 3-4

⁴⁸ “Maarif nazırı âlisi/aliyesi Şükrü Bey Efendi hazretlerinin himayeleri donanma cemiyeti heyet-i idare reis sahibi Hamdi Şefik Bey efendinin riyaseti altında Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan)) cemiyetimiz rıyan muhteremesinden Aziz Haydar hanım efendinin tesis ve idare ettikleri ana mektebi [-----] menfaatine şehr-i halk on altıncı (16.) pazar günü zevalli saat on birde millet tiyatrosunda hayat-ı içtimaiyemizde tesir katiyesi olan “otlak” nam-ı piyes verilecek. Hayat ve musiki, saz hanım efendiler ve bey efendiler tarafından dahi konferanslar, neşideler, manzumeler söylenecektir. Kadın ve erkek iki heyeti mütefekkiye tarafından verilecek konferanslarla terkiyat hail teşkil eden billüzum [gereksiz] ananelere fikri zorbalı örülecektir. Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan

Cemiyetin bir gayesi de kadınların güçsüz bir varlık olmadığını, gerektiğinde erkek kadar cesaret gösterebileceğini kanıtlamaya çalışmaktı. Adile Ayda'nın belirttiğine göre, devir için en tehlikeli ve en çok cesaret isteyen şey uçağa binmektir. “şimdi roket, füzeye binip fezaya çıkmak gibi” cesaret isteyen bir faaliyetti. Örneğin Rus kadın pilotu Tereşkova uzay yolculuğu yapmak cesaretini gösterdiği için tüm Rusya’da ve dünyada kadının itibarını yükseltmiştir.⁴⁹ İşte Ulviye Mevlan cemiyetin buna benzer bir icraatta bulunmasını kadınların hem ulusal hem de uluslar arası kamuoyunda seslerini duyurabilmeleri açısından önemli görüyordu. Aynı zamanda Osmanlı kadınlarının gelişen bilim dünyasına seyirci kalmadığı da böylece kanıtlanacaktı.⁵⁰ İşte Nuriye Ulviye Mevlan da bu neticeyi istiyordu. En sonunda cemiyet üyelerinden Belkıs Şevket hanımefendinin uçağa binmesine karar verilir. Belkıs Şevket hanımefendi uçağa binme isteğini iki kişinin vekâletinde,⁵¹ birinci kolordu komutanı olan Cemal Paşa’ya iletir. Cemal Paşa’nın bu isteği kabul etmesi üzerine 18 Teşrin-i Sani 1329 da (18 Kasım 1913) Belkıs Şevket, babasının elini öper ve cemiyet azalarının alkışları arasında; teyyare okulu’ndan Fethi Bey adındaki pilot tarafından kullanılan askeri uçakla uçar.⁵² Belkıs Şevket Hanım, Beyoğlu, Pangaltı, Hürriyet-i Ebediye Tepesi, Boğaziçi ve Üsküdar üzerinde uçar.⁵³ Büyük bir merasimle Belkıs Şevket Hanım’ın uçağa bindirilmesi ve bu uçuş ile Belkıs

Cemiyeti aza-i muhteremesini ve Osmanlı kadınlığının, terakki ve tealisi yolunda kalpleri çarpan balcemale [cümleten] Osmanlı hanımefendilerinin bu müsamere-i fevkaladeye iştirakını temenni eyler ve bekleriz. Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti namına Ulviye Mevlan.”, Ulviye Mevlan, “Müsamere-i Fevkalade”, *Kadınlar Dünyası*, 8 Mart 1330, No:134, S:2

⁴⁹ Adile Ayda. A.g. metin. S:15

⁵⁰ Serpil Çakır. A.g. e. S:59

⁵¹ Bu kişilerden biri Kürt aydınlanmasında ve Kürt hareketinin başlamasında rol oynamış Bedirhan Bey’in torunu Süreya Bedirhan, diğeri ise Ulviye Mevlan’ın ikinci eşi meşhur gazeteci Mevlanzade Rıfat Bey’dir.

⁵² Serpil Çakır. A.g. e. S:60

⁵³ Bakınız: Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Belkıs Şevket Hanım Kızımız Uçtu”. *Kadınlar Dünyası*. 23 Teşrin-i Sani 1329, No:119, S:2–3. ve Ruşen Zeki. A.g. m. S: 347

Şevket hanımın İstanbul semalarında dolaşması, Avrupa basınında da büyük yankı uyandırır. Bu uçuş vesilesiyle “kadınlık cesur olmak, vatan-ı mukaddesimizi cesaret kurtarır. Kadınlık ancak cesaretle teali eder” şeklinde beyanlarla kadınların cesaretli varlıklar olduğu vurgulanmış ve kadınların hayat sorunlarında, vatan savunmasında cesaret ve azimlerinden hiçbir zaman ödün vermeyeceği gösterilmeye çalışılmıştır.⁵⁴ Osmanlıda ilgiyle karşılanan bu olay sonrasında Belkıs Şevket’in fotoğrafı askeri müzeye konulur.⁵⁵ Olay aynı zamanda Diyarbakır’da yayımlanan Dicle gazetesinde, Zülfizade Adil Bey adındaki bir Kürt aydınının yazısına konu olur. Aynı yazı Kadınlar Dünyası’nın Fransızca yayınlanan ekinde⁵⁶ de olaya “Kürtlerin görüşü” açısından yer verilir.⁵⁷

Ulviye Mevlan, Cemiyetin yayın organı olan Kadınlar Dünyası gazetesinde kadınların darülfünunda eğitim görme olanağına kavuşmaları için sık sık yazılar yayınlamış ve darülfünunda kadınlara yönelik derslerin verilmesini talep etmiş, söz konusu derslerin kadınlara uygun saatlerde verilmesini sağlamaya çalışmıştır.⁵⁸ Tüm cemiyet üyeleri için de eğitim meselesi çok önemli olmuştur.

⁵⁴ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Belkıs Şevket Hanım Kızımız Uçtu”. *Kadınlar Dünyası*. 23 Teşrin Sani 1329, No:119, S:3.

⁵⁵ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Kahraman Belkıs Şevket”, *Kadınlar Dünyası*. 4 Nisan 1330, No: 138, S:4

⁵⁶ Söz konusu sayı: Kadınlar Dünyası. “Ce Qu’on Pense Au Kudistan Du Vol De Belkis Hanoum”, No:127, P:4

⁵⁷ Rohat Alakom. *Eski İstanbul Kürtleri*, Avesta Yayınları. İstanbul 1998, S: 127–128

⁵⁸ Ulviye Mevlan. “Mahmut Esad Efendi Hazretleri Hukuk-ı Nisvan Dersi” *Kadınlar Dünyası*. No:132, S:4: “Hükümetimizin maaarif nezaretinin kadınlığa İslam kadınlığının tenevir ve telisine göstermekte oldukları bu gayret ve faaliyete tekrar teşekkür ederiz. Unutulmuş, ataletle ruhu azalmış kadınlık yeniden hayat bulmakta, yeniden canlanmaktadır. Evde insan olduğunu, onun da bir hakk-ı hayatı bir hürriyeti var olduğunu anlayacaktır. Ve her şeyi anlayan bir dimağ ile evladını terbiye edip yetiştirecektir. Bu böyle... Şimdi ufak bir ricamız, bir istirahatımız var... o da darülfünunda öğleden sonra başlayan derslerin en mühimini teşkil eden (hukuk-u nisvan dersi) ilk ders olarak tayin edilmiş. Halbuki umumiyetle müdavim olan hanımlar beytiyelerini o saatte ihmal edememiş, ihmal etmiş olsalar bile yetiştirebildiklerinden bu derslerden Hukuk-u Nisvan dersinden layıkıyla istifade edemiyorlar... bu dersin biz İslam kadınlığına göre derslerin en mühimi bilhassa Mahmut Esad efendi hazretlerinin takrir-i belîğ vesilesiyle bir ehemmiyet mahsusa nasib etmekte olan bu dersin her halde kadınlık namına rica ediyoruz. Bu istirahatı maarif-i nazır muhteremi ve Mahmud Esad Efendi ruhlarında İslam kadınlığının tealisi için nisvan dersinin öğleden sonra ikinci derse talik_buyuracaklarını kemal/kamil taminen ile bekleriz”

Cemiyet üyeleri bu konularda da bireysel girişimlerde bile bulunmuşlardır. Örneğin mesleği öğretmenlik olan Aziz Haydar bir anaokulu açmıştır. Cazibe Hakkı Hanım adındaki cemiyet üyesi ise bir kütüphane kurma girişiminde bulunmuştur.⁵⁹ Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyetinin her faaliyeti Avrupa ülkelerinde ses getirmiştir. Bunun bir nedeni de cemiyete Avrupa'nın önemli kadın simalarının da üye olmasıydı. Örneğin Time gazetesinden Grace Ellison, Alman Odette Feldmann, Fransız Berthe de Launay, Berthe Dangeness, Rus Fahr'ül Benat Süleymanova, Romen Lia Hurşi, Dr. Frieda Oskar, Lucy Tomayon, Dr. Emêlie Frisch gibi Avrupa'da isim yapmış önemli feminist kadınlar cemiyete üyeydiler.⁶⁰

Osmanlı Hukuk-ı Nisvan Cemiyet'inin ikinci senesine girdiği 16 Mayıs 1330 Cuma günü, cemiyetin kurucusu olan Ulviye Mevlan tarafından bir konuşma yapılır. Bu konuşmada Ulviye Mevlan cemiyet programlarında belirtilen ilgili madde gereği seçimlere gidileceğini “yirmi dokuzuncu madde mucebince [gereği] heyet-i idare azalarını yeniden re'iy [oy] hakkı ile intihab eleyecektir” sözleriyle dile getirir. Ayrıca ilgili konuşmada bir yılın değerlendirilmesi yapılır ve temennilerde bulunulur. Ulviye Mevlan yeni kurulmuş ve ciddi bir maddi kaynağı olmayan cemiyetlerden büyük işlerin beklenemeyeceğini; fakat sadece üyelik ücretiyle sınırlı gelir ile ayakta duran Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin her şeye rağmen büyük başarılar/faaliyetlere imza attığına değinir.⁶¹ Öte yandan cemiyetin aza sayısının elli kişiden oluştuğunu ve birinci

⁵⁹Kadınlar Dünyası imzasıyla.“Birinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle”, *Kadınlar Dünyası*. 4 Nisan 1330, No:138, S:6–7; Ruşen Zeki. A.g.m. S:347

⁶⁰ Serpil çakır. A.g.e. S:64;86

⁶¹Kadınlar Dünyası imzasıyla.“Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyet-i İctimai Umumi-İntihabat”. *Kadınlar Dünyası*. 23 Mayıs 1330, No:144, S:5

yılda gösterilen gayret devam ettiği takdirde bu sayının elli bin'i bulabileceği (temenni) vurgulanmaktadır.⁶²

Cemiyet üyelerinin düzenli olarak ödememesine rağmen bir yıllık sürede cemiyetin kasasına giren paranın 880 kuruş olduğu anlaşıyor.⁶³ Belirtilen miktarın azlığına rağmen Ulviye Mevlan; kadınlara, cemiyete kudreti yettiği kadar layık olmaya çalıştığını ifade eder. Birinci yılın sonunda yapılan cemiyet seçimlerinde programlarında belirtilen şekilde bir cemiyet başkanı, bir kâtip ve bir de muhasebeci seçilir. Yapılan seçimlerde cemiyet başkanlığına tekrar Ulviye Mevlan seçilir. Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'ne üye olan belli başlı kadınlar şunlardır: ikinci yıl için yönetim kuruluna seçilenler Ulviye Mevlan, Fatma Pakize⁶⁴, Sariya Lütfi, Sıdika Ali Rıza, Aziz Haydar, Belkıs Şevket, Yaşar Nezihe, Sara Arif, Nimet Cemil, Şukufe Nihal. Yeterli oy almadıkları için yönetimde yer alamamış diğer cemiyet üyeleri ise; Naciye Feham, Leman Salim, Mevhibe Ziya, Rabia Ethem, Makbule Esad, Cazibe Hafı, Fatma Nefise, Asiye Cahit, Bedra Osman, Mesadet Bedirhan, Saide Nizameddin, Saliha Nazım ve Talat Hüsnü Hanımdır.⁶⁵

Birinci dünya savaşından sonra cemiyet dağılmışsa da, bıraktığı anlayış ve kadın mücadelesine dair ettiği tohumlar kaybolmamıştır. Çünkü cemiyet,

⁶² “muhterem hanım efendiler!.. Cemiyet yevm-i teşkilinden bu güne kadar kayd edilen azanın yekûnu - göstereceğim kayd-ı defterden anlaşılabileceği vecihle- azay-ı mezahara duhul olduğu halde elli ededir. Fakat şabat ve gayrette devam edersek şüphe edilmesin ki bu gün elli azadan ibaret olan cemiyet birkaç sene zarfında elli bin azaya sahip olabilir...”: “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyet-i İctimai Umumi- İntihabat” *Kadınlar Dünyası*. 23 Mayıs 1330, No:144, S:5

⁶³ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyet-i İctimai Umumi- İntihabat”. *Kadınlar Dünyası*. 23 Mayıs 1330, No:144, S:6

⁶⁴ Fatma Pakize, cemiyet başkanlığı seçimlerinde Ulviye Mevlan kadar (23) oy almıştır.

⁶⁵ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyet-i İctimai Umumi- İntihabat”. *Kadınlar Dünyası*. 23 Mayıs 1330, No:144, S:6

cumhuriyet devrimlerine kaynaklık eden bir kültürel gelenek oluşturmaya başarmıştır.

Osmanlı kadın hareketine güç katan ve büyük faaliyetlere imza atan Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin başarılarında elbette ki Ulviye Mevlan'ın büyük etkisi vardır. Çevresine Osmanlının müstesna kadınlarını toplayabilmiş, harikulade zekâsı ve tükenmez mücadeleci ruhuyla kurduğu cemiyete, başkan sıfatıyla senelerce ruh ve hayat vermiştir. Ama daha da önemlisi Ulviye Mevlan hanımın Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti adına meşrutiyet döneminde, Osmanlının basın hayatında çok ciddi bir yer teşkil edecek “Kadınlar Dünyası” adlı bir gazete çıkarma başarısı göstermiş olmasıdır. Bu gazetenin kısaca tanıtılmasını çalışmamızın bütünlüğü açısından anlamlı olacağını düşünüyoruz.

Kadınlar Dünyası ve Ulviye Mevlan'ın

Gazeteciliği

Ulviye Mevlan'ın Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'ni kurma girişiminin yanı sıra, kadın tarihine kaydedilmiş ikinci büyük katkısı meşrutiyet dönemine damgasını vurmuş en etkili kadın gazetesi olan Kadınlar Dünyası'nı çıkarmış olmasıdır. Serpil Çakır Osmanlı kadın hareketini konu alan kapsamlı çalışmasında Kadınlar Dünyası'nı; hem üslup hem de boyutlarından dolayı bir dergi niteliği taşıdığını vurgular. Çakır, Kadınlar Dünyası'nı dergi olarak ele almasının nedenlerinden bir diğerini Kadınlar Dünyası'nın günlük yayınının fazla sürmemiş olmasına bağlıyor. Oysaki biz bir dergiden çok bir gazete olarak ele almayı uygun görüyoruz. İlk günlük olarak çıkmış olması ve gazete formatıyla yayın hayatını sürdürmüş olması, bizce gazete olması için yeterli bir ölçüttür. Fakat Kadınlar Dünyası'nı bir gazete olarak ele almamızı gerektiren birkaç nedenden bahsetmek gerek. Birincisi üslubu ve içeriği açısından dönemin gazetelerinin formatında⁶⁶ çıkıyor olması gösterilebilir. İkincisi kendini bir “musavver [resimli] gazete” olarak tarif etmesidir. Kadınlar Dünyası, bütün yazarları tarafından gazete olarak görülmüş ve birçok kez “gazetemiz”, “gazetemiz muharrirelerinden” şeklinde adlandırmalar yapılmıştır. Dolayısıyla yazarları tarafından gazete olarak tarif edilen bir yayını bizim dergi olarak ele almamız dönemsel farklılıkları görmezden gelmemiz anlamına gelecektir. Bu nedenle Kadınlar Dünyası'nı bir gazete olarak ele almayı daha uygun buluyoruz.

⁶⁶ Mesela Serbesti Gazetesi ile çok fazla benzerlik gösterir. Serbesti gazetesi sahibi, Eşi Mevlanzade Rifat'tır. Bu nitelikleri iki gazetenin ilişki içinde olduğunu da gösterir.

Kadınlar Dünyası gazetesinin sahibi Nuriye Ulviye Mevlan özellikle ‘Kadınlar Dünyası’ imzasıyla yayınlanan gazetenin başyazılarını yazmaktaydı. Fakat 101. sayıda ilk kez Ulviye Mevlan ismini kullanarak yazı yazar.⁶⁷ Mevlan soyadını kullanması meşhur Kürt gazeteci Mevlanzade Rıfat ile yaptığı evlilikten dolayıdır. Çakır’ın belirttiğine göre gazetenin yazı işleri müdürlüğünü 108. sayıya kadar Emine Seher Ali yürütmüş, 108. sayıdan 118. sayıya kadar ise bu görevi Ruşen adında biri üstlenmiş ve en son olarak da 163’ten sonraki sayıların müdürlüğünü Ulviye Mevlan’ın kocası olan Mevlanzade Rıfat’ın yürüttüğünü belirtir.⁶⁸

Belirttiğimiz gibi Ulviye Mevlan, ikinci evliliğini dönemin en etkili ve eleştirel diliyle öne çıkan ünlü gazetecilerinden ve kuşkusuz İstanbul’da yaşayan en ilginç şahsiyetlerden birisi olan Mevlanzade Rıfat ile yapar. Süleymaniye Kürtlerinden olan Mevlanzade Rıfat uzun yıllar İstanbul’da kalır, burada gazeteci olarak çalışır. Birçok gazete çıkaran Mevlanzade Rıfat muhalif düşünceleriyle de tanınır. Bu nedenle birçok kez tutuklanır, sürgüne gönderilir ve bir dizi siyasi baskıya hedef olur.⁶⁹ Çakıra göre, Ulviye Mevlan’ın gazeteciliğe başlaması Mevlanzade ile yaptığı evlilikten öncedir. Fakat ikisinin Kadınlar Dünyası gazetesi çıkmadan önce birbirlerini tanımış olması çok büyük bir ihtimaldir. Çünkü söz konusu gazetenin ilk sayısında adres olarak “Binbirdirekteki Serbesti Matbaası” gösterilmiştir. Bilindiği gibi Serbesti gazetesinin sahibi olan Mevlanzade Rıfat aynı zamanda bu matbaanın da sahibi idi. Bundan dolayı da Ulviye Mevlan Kadınlar Dünyası’nı çıkarmadan önce Mevlanzade Rıfat’ı

⁶⁷ Mevlan soyadını kullanarak yazdığı ilkyazı: Ulviye Mevlan. “Südde-i Seniye-i Hazret-i Hilafetpenahi’den Temennimiz”, *Kadınlar Dünyası*. 20 Temmuz 1329, No:101, s:2

⁶⁸ Serpil Çakır. A.g.e. S: 82

⁶⁹ Rohat Alakom. *Eski İstanbul Kürtleri*, Avesta, 1998 İstanbul, S:125.

tanıyordu denilebilir. Bu konuda başka bir kaynak da bu bilgiyi doğrulamaktadır. Örneğin, Alman gazetesi Berliner Tageblatt muhabirlerinden Oddette Feldmann, Kadınlar Dünyası'nın kuruluşuyla ilgili Ulviye Mevlan ile bir röportaj yapar. Bu röportajda Ulviye Mevlan böyle bir gazete çıkarma fikrinin kocası Mevlanzade Rıfat tarafından ortaya atıldığını belirtir.⁷⁰ Bu durumda Kadınlar Dünyası gazetesinin kuruluşundan çok önce birbirlerini tanıdıkları söylenebilir. Öte yandan Osmanlı toplumsal hayatında kadın hareketine yakın duran bir isim olan Mevlanzade Rıfat, bu hareketleri erkek cephesinden daha somut olarak desteklemek ve kadın hareketine katkı sunmak için Erkekler Dünyası adında bir gazete çıkarır. Bu gazetenin amacı Kadınlar Dünyası ile birlikte bir "İnsanlık Dünyası" yaratmak; kadın hak ve hukukunu savunmak ve kadınların içinde bulunduğu kötü durumun değişmesi gerektiğini erkek cephesinden vurgulamaktır.⁷¹ Bu noktada Ulviye Mevlan'ın hayatında önemli bir yer teşkil eden ikinci kocası Mevlanzade Rıfat'ı ve kadın hareketine katkı amacıyla çıkardığı Erkekler Dünyası gazetesini ayrı bir inceleme konusu olarak ileride detaylı olarak ele alacağız.

Kadınlar Dünyası (4 Nisan 1329 /17 Nisan 1913) gazetesi kadınların özgürlük ve hukuk mücadelesine önemli bir ivme kazandıran Osmanlı Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin (28 Mayıs 1913) yayın organı olarak varlığını sürdürür.⁷² Gazetenin adresi, kapağın üst sol köşesinde "Binbirdirek'te Serbestî Matbaası"⁷³ olarak gösterilmiştir. İlk yüz sayısı günlük dört sayfa olarak çıkan gazete daha sonra on altı sayfa olarak haftalık çıkmıştır. Yayın hayatına başladığı 1913'ten

⁷⁰ Rohat Alakom. "20. Y. Yılın Başında İstanbul'daki Kürt Kadınları", *Devletsiz Ulusun Kadınları*" içinde, Avesta, 2005 İstanbul, S:86

⁷¹ Bakınız: Serpil Çakır. A.g.e. S: 83 ve Rohat Alakom. *Eski İstanbul Kürtleri*, Avesta, S:125-126

⁷² Kadınlar Dünyası. Kapak, 4 Nisan 1329, No:1, S:1

⁷³ Osmanlı yaygın medyasının önemli gazetelerinden olan Serbesti Gazetesinin matbaasıdır.

1921'e kadar yayınına üç kez ara vermek zorunda kalmıştır. Birinci kesinti üç ay boyunca kâğıt sıkıntısı yüzünden olmuş. İkinci kesinti birinci dünya savaşı nedeniyle dört yıl sürmüştür. 1918'de yayınına yeniden başlayan gazete 2 Mart 1918 tarihinde 163. sayıdan 194. sayıya (5 teşrin-i evvel 1918) kadar yayınına devam etmiştir. Bu üçüncü ara 1 Kanun-i Sani 1921'de son bulur ve gazete bu tarihten itibaren yayın hayatına son vereceği 21 Mayıs 1921'e kadar devam eder.⁷⁴

Kadınlar Dünyası, Kapak, No:1

Gazete kapağında, imtiyaz sahibi Ulviye Mevlan, gazetenin müdüre-i mesulü emine seher olarak gösterilmiştir. Kapakta ayrıca gazetenin fiyatının 10 para olduğu, posta ücreti dâhil yıllık abone bedeli 100, altı aylığı 60 kuruş olarak belirtilmiştir.⁷⁵ Serpil Çakır gazetenin 165. sayısında kâğıt sıkıntısının gerekçe gösterilerek sadece 3000 adet basıldığını ifade eder. Ayrıca okuyucuların gazeteyi temin etmeleri açısından abone olmalarının önerildiğini söyler.⁷⁶ Buradan tirajının 3000'in üzerinde olduğu ve yaygın olarak takip edilen bir gazete niteliği taşıdığı söylenebilir.

⁷⁴ Bakınız. Serpil Çakır. A.g.e. S:80 ayrıca; Zehra Toksa, Serpil Çakır, Tülay Gençtürk... : "İstanbul Kütüphanelerindeki Eski harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası" Metis, Nisan 1993. Kadın Eserleri Kütüphanesi Bilgi işlem Merkezi.

⁷⁵ Kadınlar Dünyası. "Kapak", 4 Nisan 1329, No:1, S:1

⁷⁶ Serpil Çakır. A.g.e, S:81

Kadınlar Dünyası gazetesi, Osmanlı kadınlarının tümüne hitap etmiş ve kadınların temel sorunlarını gündeme taşıma başarısı göstermiş nadir gazetelerden biridir. Meşrutiyet yıllarında çıkmış en ciddi ve en gözde gazetesi olmasının yanı sıra ilk kez bir Türk kadınının resmini yayınlama cesareti göstermiş gazetedir. Ayrıca kadınlar dünyası “hukukumuz, hukuk-ı umumiye arasında tanınmadıkça, kadınlar dünyası sayfalarını erkeklere açmaz” diyerek gazeteye sadece kadınların yazı yazabileceğini bir yayın politikası olarak açıklar.⁷⁷

Kadınlar Dünyası’nın sadece kadın yazarlardan oluşan kadrosunda sıklıkla şu isimler öne çıkmaktadır: Ulviye Mevlan, Emine Seher Ali, Aziz Haydar, Mükerrerrem Belkıs, Sıdika Ali Rıza, Atiye Şükran, Aliye Cevad, Meliha Canan, Yaşar Nezihe, Nevvare Şükran, Nimet Cemil, Bedia Leman, Pakize Sadri, Mesadet Bedirhan, Mehpare Osman, Safiye Beran, Nazife İclal, Feride Mağmun. Gazetenin başyazılarını⁷⁸ da yazan Ulviye Mevlan’ı daha çok dönemin önemli toplumsal sorunlarına ve Osmanlı kadınlığı olarak sorunlara nereden baktıklarına dair yazılar yazdığını görürüz. Öte yandan gazetenin temel yayın politikalarını ve feminist perspektifini dile getiren yazılar yazmıştır. Gazetenin müdavim şairi Yaşar Nezihe’nin dışında Meliha Canan ve Nevvare Şükran şiirleriyle gazeteye katkıda bulunanlar arasındadır. Aziz Haydar öğretmen oluşundan kaynaklı olarak daha çok eğitim konusunu ele almıştır. Mükerrerrem Belkıs ise aile, kıyafet meselelerini ve tesettür sorunlarını ele almıştır. Bedia Leman’ın felsefenin temel tartışma konularıyla ilgili olarak, gazetenin temel gündem konularının dışında yazılar yazdığını görüyoruz. Aliye Cevad da aile konusuna eğilenler arasındaydı.

⁷⁷ Serpil Çakır. A.g.e, S:81–82

⁷⁸ Kadınlar Dünyası imzasıyla yazılan yazıların, kullanılan üsluptan dolayı Ulviye Mevlan’a ait olduğunu düşünen Serpil Çakır’a katılıyorum. Bundan dolayı Ulviye Mevlan’ın fikirleri incelediğim üçüncü bölümde söz konusu başyazılardan da (onun yazıları olarak kabul ettiğim için) yararlanacağım.

Mesadet Bedirhan,⁷⁹ ise Osmanlıda kadınların geleneksel konumlarını yeren tiyatro oyunları yazmıştır. Gazetenin 146. sayısındaki ‘Hasbihal’ adlı oyununda⁸⁰ karı koca ilişkilerinin trajikomik yönünü konu almıştır. Çeviriler de yapan Mesadet Bedirhan aynı zamanda evde ve cemiyet hayatında kadının yeri üzerine yazılar yazmıştır. Gazetenin Fransızca çıkan eklerinde ise ağırlıklı olarak çok eşlilik ve İslam⁸¹ kadın ve Hz. Muhammed⁸² konulu yazılar yazmıştır. Mesadet Bedirhan dışındaki Gazetenin diğer önemli çevirmenleri ise Siret Faik, Sabiha Ragıp, Siret Tevfik’tir.

Yerli yazarların yanı sıra daha önce bahsettiğimiz ve Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti üyeleri olan yabancı kadınlar da Kadınlar Dünyasında yazı yazıyordu. Bunlardan beklide en önemlisi Berliner Tageblatt gazetesi yazarlarından olan Odette Feldman idi.⁸³ Fakat Dr. Emêlie Frisch⁸⁴ Bert Danjen⁸⁵ ve Dr. Frieda Oscar⁸⁶ gibi isimler de Kadınlar Dünyası gazetesinin muhtelif sayılarında yazıyorlardı. Bu durum gazetenin uluslararası platformda da tanınmasını sağlamıştır. İşte bu gelişmeler, ilişkiler, Avrupa’nın önemli kadın

⁷⁹ Mesadet Bedirhan, modern Kürt milliyetçiliğinin temellerini atan meşhur Kürt lideri Mir Bedirhan’ın torunudur. Kadınlar Dünyası’nda balkanlara esir düşen bir Kürt genci üzerine yazı yazan yazarın, ayrıca incelemeye değer bir kişilik olduğunu düşünüyorum.

⁸⁰ Mesadet Bedirhan. “Hasbihal”. *Kadınlar Dünyası*. 6 Haziran 1330, No:146, S:6–10.

⁸¹ Mesadet Bedir-Khane, “La Polygamie et l’Islam”, *Monde Feminin (Kadınlar Dünyası)*. No: 121, pp:1–2

⁸² Mesadet Bedir-Khane. “La Femme et Mahomet”, *Monde Feminin (Kadınlar Dünyası)*, No: 123, pp:1–2

⁸³ Bakınız: Odette Feldman. “Osmanlı Kadınları Hakkında” *Kadınlar Dünyası*, 28 Eylül 1329, No:111, S:3–4; Odette Feldman. *Kadınlar Dünyası*, 5 Teşrin-i Evvel 1329, No:112, S:3–4; Odette Feldman. “Çalışan Kadınlar”, 30 Teşrin-i Sani 1329, No:120, S:4–5; Odette Feldman, “Feministen Feministe Fark Var”, 21 Kanun-i Evvel 1329, No:123, S:3–4; Odette Feldmann. “La Femme Comme Medecin”. 1913 Decembre 28. No:124, pp:3; Odette Feldmann. “La Femme Comme Medecin”. 4/17 Janvier 1914, No:125, pp:2–3; Odette Feldmann. “Kadınların Beynelmilel İttifakı”, 1 Mart 1330, No:133, S: 3–4.

⁸⁴ Docteur Amelie Fisch, “La Femme Et l’hygiene”, 11/24 Janvier 1914, No: 126, pp:2–3.

⁸⁵ Bert Danjen. “Solidarite”, 18/31 Janvier 1914, No: 127, pp.1–2; Bert Danjen. “Kadın ve İradet”, 2 Şubat 1329, No:132, S:4–5 ve bu arada Mesadet Bedirhan tarafından birçok yazısı Kadınlar Dünyası’nın muhtelif sayılarında Türkçeye çevirilmiştir.

⁸⁶ Docteur Frieda Oscar. “Les Femmes-Medecins Dans l’ancienne Rome”, Janvier 25/ 7 Février 1914, No:128, S:2–3.

şahsiyetlerini Kadınlar Dünyası'na katan Ulviye Mevlan'ın birikimli dünyası ve profesyonel gazeteciliğinin sonucunda gelişir. Gazeteyi Osmanlı toplumunun kadın ruhunu yansıtacak bir kaleye dönüştürmeyi başaran Ulviye Mevlan, kadın olarak ayakları üzerinde durabilen hemcinsleriyle tüm Osmanlı kadınlarının kaderini değiştirmeyi amaçlamıştır. Ama tüm bu gelişmelerin aynı zamanda çok büyük eziyetler sonucunda geliştiğini vurgular: “Kadınlığı uyandırmak müstahzaları arttırmak lazımdır. Bu lüzumda iman ettim. Bu iman ve gayenin şevk ile ‘Müdafa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti’ vücut buldu. Mürevvic-i efkârı olarak ‘Kadınlar Dünyası’ namıyla bir de gazete doğdu. Birçok maddi manevi nevakıs birçok anane müşkülât ve müsadematı arasında hayallice hırpalandıktan sonra yalnız memleketimizin matbuatına değil, Avrupa, hatta Amerika matbuatına kadar sedamızı duyurmağa varlığımızı tanıtmaya muvaffak olduk.”⁸⁷ Kadınlar dünyasının Osmanlı kadını kabuğundan dışarı çıkardığını, varlığının bilincine varmasını, uyanmasını sağladığını söyleyen Ulviye Mevlan, bu var oluşa tüm Avrupa ülkelerinin de artık tanıklık ettiğini ifade eder: “Kadınlar Dünyası’nın tecip/necib meslek ve gayesi hakkında muhterem eleman matbuatı birçok sütunlar doldurdu. İngiliz, Fransız, İtalyan, Roman, Rus ve Amerika matbuatı dahi buna peyrev olmaktan kendilerini mani edemediler. Türkiye’de bir kadının var olduğunu anladılar. Hürriyetin rical inkılâbımızın esaslı mahsulünü gördüler ve buna olsun inkâr edemediler. Çünkü Kadınlar Dünyası Türkiye’de dahi bir kadınlığın var olduğunu göstermiştir. Onun tealisine, terakkisine ilim-i medeniyette cemiyet hayatında tek bir nasiya ile görünmesine çalışmıştır.”⁸⁸

⁸⁷ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*. 2 Mart 1918, No:163, S:2

⁸⁸ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası* 2 Mart 1918, No:163, S:2

Kadınlar Dünyası esas olarak “kadınların artık kendi haklarını kendileri dillendirilmelidir” düşüncesi üzerine kurulmuş bir gazetedir. Çünkü bu konuda gazetenin kurucusu Ulviye Mevlan, kadınlar olarak artık erkeklerin dilinden kendi haklarımızı savunmanın doğru olmadığını ve kadınların bu şekilde isteklerine ve haklarına ulaşamayacağını belirtir. Ona göre bu noktada yapılması gereken kadınların kendi enerjileriyle bir araya gelmesi ve aracısız kendi haklarını savunmalarıdır. Ulviye Mevlan, bu kadın dilini kurma düşüncesini de gazete kurma girişimiyle başlattıklarını herkese duyurur: “biz Osmanlı kadınlar hem sınıfımızın bu gayretine, açmış oldukları bu çığıra, terbiye-i içtimaiyemiz adab ve âdetimiz dairesinde girmek istiyoruz... Biz Osmanlı kadınları kendimize mahsus inceliğimiz, kendimize mahsus adet ve adâtımız vardır. Onu erkek muharrirler; bir kadının anlayacağı ruhla anlayamazlar, lütfen bizi kendimize bıraksınlar, hayallerine bazice büyümesinler!... Biz kadınlar hukukumuzu zat-ı kendi, “içtihat”ımızla müdafaa edebiliriz.”⁸⁹ Kadınlar Dünyası gazetesinin yayın hayatına başlaması kadınların aynı zamanda bilgi alışverişinde bulunmalarını sağlayan ortak bir platform işlevi görmüştür. Gazeteye gönderilen birçok mektup ve yazıda kadınlar görünmeyen sorunlarını ve dayanışma istemlerini dile getirme olanağı bulduklarını ifade ediyorlardı. Gazete girişimi aynı zamanda kadınlara yazı yazma konusunda güven veriyor ve erkek gazetelerine sığınmak zorunda bırakmıyordu.⁹⁰ Gazete Osmanlıda kadınların çalışma hayatında yer edinmeleri için toplumsal eleştirilere ağırlık vermekte idi. Ulviye Mevlan, Gazetecilik mesleğinde hedeflerinden birisinin kadınları ‘hayat-ı mesaiye şirik [ortak]’ kılmak olduğunu belirtir. Tüm kadınlar olarak gazetelerinde bu konuda mücadele edeceklerini ifade eder:

⁸⁹ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Hukuk-ı Nisvan”, *Kadınlar Dünyası* 4 Nisan 1329, No:1, S:1

⁹⁰ Serpil Çakır. A.g.e. S:87-89

“İşte işçilikte dâhil bir mevki mahsus sahibi etmeye gayret eylemiştir. Velhasıl faaliyeti akliye ve ameliyede kadınları erkeklerden hariç bir hayatta yaşatmak istememişti. Hayatta, hayat-ı faaliyet ve mesaide kadın erkek birbirine meşrui ve medeni şerik olsun, meşrui olarak raba edeceğim. Şirkette şefik olsun, refikcan ve vücut olsun bu gayenin tamimine çalışmıştı. İşte mesleğimiz gayemiz bu idi bu olacak ve bu olması lazımdır.”⁹¹

Ulviye Mevlan, Kadınlar Dünyası’nın ikinci ara döneminin bitiminden sonra; yayına yeniden başladığı 2 Mart 1918’de yayın politikaları ve gazetenin içeriğinde ne gibi değişiklikler yapılacağına dair görüşlerini beyan eder. Bu noktada geçmişte bazı eksikliklerinin olduğunu ve bu eksikliklerini görmezden gelmeyeceklerini, ayrıca bundan sonraki devre için bunların giderileceğini dile getirir: “Gazetemiz uzun bir devreden tatile mecbur bulundurulduktan sonra geçen cumartesi tekrar intişara muvaffak olmuştu. Geçen zamanın ve halin tevlid etmiş olduğu mecran ve müşkülât hasebiyle istenilen şekilde arzu edilen tekâmülde kendisini gösteremedi. Bunu ((itizar)) ser namesiyle karilerimize arz etmiş ve maruz bulunduğumuz maddi manevi müşkülâtın iktihamı nisbetinde şehir ihtikamilde yol almağa gayret edeceğimizi vaad eylemiştik. Kişi noksanını bilmek kadar irfan olmaz.”⁹²

Ulviye Mevlan, gazetelerine dair Sabah Gazetesi yazarlarından birinin ‘ kadınlar dünyasının yeteri kadar ciddi bir imaj çizmediğini, kadınlarla ilgili asli meseleleri olması gerektiği ehemmiyette ele almadığı’ eleştirisi yaptığına ve ikdam gazetesinin ise gazete için ‘ mühim bir ihtiyacı temin edebilecek bir ruh ve şekil-i iktisab eylemesini temenni’ ettiklerine değinir.” Tüm bu eleştirileri kabul

⁹¹ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*. 2 Mart 1918, No:163, S:2

⁹² Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 9 Mart 1918, No:164, S:2–3

etmekle birlikte eleştiriyi yöneltenlerin Osmanlıdaki sınıfsal dağınıklığı, çoklu durumu göremediklerini söyler. Ayrıca yalnızca kadın sorunlarına eğilen bir gazete olmalarının da son derece doğal olduğunu, çünkü Avrupa’da buna benzer şekilde ve tek bir sosyal sınıfa hitap eden yayınların mevcut olduğunu ifade eder. Ama biz Osmanlıların bu durumu normal karşılamamamızın nedeni ‘bizde henüz içtimai taksimin amel olunmamış’ olmasına dayandırır. Bu yüzden biraz çoklu bir içerik takip ettiklerini söyler: “Bizde henüz içtimai taksim amel olunmadığı gibi milletimizin sınıfları daha iyiden iyiye tayin etmemiştir, tefrik edilmemiştir. Avrupa’da her sınıfı halk için ayrı ayrı risaleler, gazeteler ve risalelerde her sınıf-ı halka hitab eden mütehassıslar tarafından yazılmış makaleler mevcut olduğu halde bizde maalesef bunlar külliye mefkuddur. Ne yeni gazetelerde ne de mecmualarda bu cihet katiye nazar-ı itibara alınmıyor. Hâlbuki fikri seviyenin teali ve tenmiyesi [büyümesi] için çalışmak demek avamı yükseltmek onun fikrini, ruhunu haberi olmadan tadil etmek demektir. Yalnız âli seviyedeki insanların ruhu, ihtiyaçların tatmin-i fikri gıdalarını temin etmekle iş bitmiş olamaz. Bu suretle yarım bir sai sarf edilmiş yarım bir iş görülmüş olur.”⁹³

Osmanlı basın hayatında kayda değer bir yer teşkil eden Kadınlar Dünyası yapılan bu eleştirileri önemseyeceğini gösterecek ve yeni yayın döneminde kendini yenileyecektir. Ulviye Mevlan bu yenileşmenin öncelikli olarak içerikte kendisini göstereceğini açıklar. Ona göre gazete teorik ve pratik olmak üzere iki içerik düzenine sahip olmalıdır. Teorik bölümde edebi, felsefi, tarihi, etik ve sosyal içerikli makalelerin yer alacağı söylenmekte. Bunun yanı sıra Avrupa yayınlanan önemli eserlerin incelemelerini, eleştirileri ve ya tercümesi yapılacaktır. Bu

⁹³ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 9 Mart 1918, No:164, S:2–3

bölümdeki yazıların hedef kitlesinin, fikri olarak yüksek mertebede olan okuyucular olacağına işaret edilmektedir.⁹⁴ Mevlan'a göre Avrupa'da ilmi gelişmelerde buluna kadınların çalışmaları Osmanlı kadınlarına çok şey verecekti. Çünkü Avrupa toplumunun Osmanlılar düşünüldüğünde kültür ve sanatta; ilim ve içtimai hayatta çok ilerideydi. Osmanlının her şekilde Avrupa toplumlarının düşünüş biçimine gereksinim duyduğunu, duyması gerektiğini belirtir.⁹⁵

Pratik nitelikli yazılarda ise ağırlıklı olarak ev içindeki işbölümü, çocuk eğitimi, çocuk sağlığı, ev ekonomisi ve ev idaresi gibi konuların ele alınacağı dile getirilmiştir. Bu bölüm aracılığıyla her sınıftan kadınlara yararlı bilgiler verilmek hedeflenmiştir.⁹⁶ Bu yeni dönem gazeteciliği için düşünülen yapısal yenilikler 163. sayıdan sonra hayata geçirilmiş. Tercüme eserler arasında Domazade'nin "dört kadın bir papağan"⁹⁷ Hans Larch'ın "hayalet mi hakikat mi?"⁹⁸, Charles Laurent'in "imparatorun casusu"⁹⁹, Joules Lomatier'in "defne"¹⁰⁰ ve Louis Buchner'in "kadın"¹⁰¹ adlı hikâyeleri gazetelerin muhtelif sayılarında çevrilmiştir. Öte yandan kadınlara yararlı bilgiler olarak Kadınlar Dünyası terbiye-i etfal kütüphanesi yazı dizisiyle çocuklar için eğitici masallara; kısım-ı fenni adlı bölüm

⁹⁴ "Benim fikrime göre gazetemiz iki esaslı kısmı ihtiva etmelidir. Nazari, ameli... Nazari kısım, edebi, felsefi, tarihi terbiyevi, içtimai makaleleri havi olmalı. Aynı zamanda Avrupa'da neşr edilmiş ve neşr edilmekte bulunmuş olan eserlerin tahlilini, tenkidini, tercümesini havi olmalıdır. Bu kısım... darülmuaalumat talebesinin vesair, fikren yüksek mertebede bulunan efkâr ve hayatına cevap vermelidir. Aynı zamanda bu kısımda bir de ayrıca roman faslı mevcut olmalıdır. Romanları Avrupa muharrirlerinin eserlerinden ya aynen tercüme veya ıktibas suretiyle derc etmek muvafık olur zannındayım."Ulviye Mevlan. "Düşünüyorum", *Kadınlar Dünyası*, 9 Mart 1918, No:164, S:2-3

⁹⁵ "Avrupalı ilim kadınları bizim kadınlığımıza tanıttırmalıyız. Onların eserlerini ve bu eserlerle ilim-i fikirde husula getirdikleri hareketleri, inkılâpları inceden inceye tedkik etmeliyiz. Çünkü biz her hususta Avrupa ilimi zihniyesinin nur ilmiyesine muhtacız":Ulviye Mevlan. "Düşünüyorum", *Kadınlar Dünyası*, 9 Mart 1918 No:164, S:2-3

⁹⁶ "Ameli kısım ise çocuk büyütme, nakış işlemek, idare-i beytiye kadın ve çocuk hafıza sahası gibi her sınıf kadınların istifade etmesi kabil olan bahisleri cami bulunmalı":Ulviye Mevlan. "Düşünüyorum", *Kadınlar Dünyası*, 9 Mart 1918, No:164, S:2-3

⁹⁷ Kadınlar Dünyası Gazetesinin 171.172 ve 174-179 numaralı sayılarında yer verilmiştir.

⁹⁸ Kadınlar Dünyası Gazetesinin 167 numaralı sayısında yayınlanmıştır.

⁹⁹ Kadınlar Dünyası Gazetesinin 181-200 sayılarında yayınlanmıştır.

¹⁰⁰ Kadınlar Dünyası Gazetesinin 181 ve 190. sayılarında yayınlanmıştır.

¹⁰¹ Kadınlar Dünyası Gazetesinin 173-175 arası sayılarında yer verilmiştir.

ile de çocukların özellikle de küçük çocukların nasıl yetiştirileceği konularına; terbiye-i etfal kısmında ise çocuk ahlakı konularına yer verilmiştir.¹⁰²

Kadınlar Dünyası, aile ıslahı, kadın hukuku, eğitim, cemiyet hayatı gibi konularda mücadele etmeyi amaçladığı gibi kadınların çalışma hayatına girmelerine yönelik de mücadele etmiştir. Bu noktada birçok kazanım elde edilmiş olsa da bu kazanımların yeterli olmadığını vurgulayan Ulviye Mevlan, gazetelerinin politik gayesi gereği bu kazanımlarla yetinmeyeceklerini dile getirir: “Kadınlar Dünyası, tek bu çetin mesele ile ne kadar uğraşmış olduğunu, kadınlık namına bazı muvafakiyette istihsal eylemiş bulunduğunu herkes biliyor... Mamafiyeye biz kadınların Müdafa-i Hukuki terfiye-i hali için neşriyatımıza bile fütür /fütür devam edeceğiz, kadınlara iş bulunmasını istirham edeceğiz. Zamanın değişmiş olmasına vatanın maişet sebebiyle izdivaçların fevkalade azalmış bulunmasına genç adil ve muşfik hükümetimizin nazar-ı dikkatini celb etmekten geri durmayacağız.”¹⁰³ Mevlan, kadınların iş hayatına katılamamalarının sonucunda sefaletle sürükleneceklerini, sürüklendiklerini söyler. Kadının içine düştüğü bu durumdan erkeklerin de bedel ödemekle karşı karşıya kalacağını dile getirir.¹⁰⁴ Mevlan ataerkil basının kadınlardan ve kadın gazetecilerden gelen eleştirilere tahammül edemediklerini ifade eder. Ulviye Mevlan’ın bahsettiği durum, aslında bu günün modern zamanlarındaki ataerkil basının hala sürdürdüğü bir tutumdur. Zaman zaman erkek yazarlar, sistem eleştirileriyle yüceltilirken kadınların yazınsal hayatta yaptıkları sağlam eleştirilerle önemsiz ve yersiz bir

¹⁰² İlgili yazıların bazıları Kadınlar Dünyası Gazetesinin 163–166 sayılarında verilmiştir.

¹⁰³ Ulviye Mevlan. “Kadınlar İş Bekliyor”, *Kadınlar Dünyası*, 20 Kanun-i Evvel 1330, No:157, S:2

¹⁰⁴ “Bu böyle çok devam edemez. Valideleri, hemşireleri sefaletle kalır ise elbette erkeklerinde kalbi kan ağlar. Türk kadını tevzice [evlenmek] kendini mecbur ad etmeyen erkekler elbette bugün bu kadının yaşamak için bir çare bulmakta mazit(d)ar olduğunu anlayacaklardır.”: Ulviye Mevlan. “Kadınlar İş Bekliyor”, *Kadınlar Dünyası*, 20 kanun-i evvel 1330, No:157, S:2

tutum sergiledikleri yönünde basite alındıkları görülür. Aslında bu düşünce kültürel dokumuza yerleşmiş; eleştirenin erkek, eleştirilenin ise kadın olması gerektiğine dayanan cinsiyetçi kalıp yargıların sonucudur. Ulviye Mevlan, gazetelerin önemli bir işlevinin toplumsal eleştiri mekanizmasının gelişmesine katkı sunmak olduğuna inanır. Bu yönde gerekirse toplumun sahip olduğu kötü alışkanlıklar, sığ düşünceler, eksiklikler alaycı bir dille de ele alabilmelidir; topluma ayna olmalıdır. Gazetecilik anlayışlarını eleştiri üzerine kurduklarını söyleyen Ulviye Mevlan’a göre, eleştiri bir tolumu küçültmez aksine yüceltecek bir düşünsel araçtır: “Her gazete letaif/latif seresinde/serasında memleketinin sakim [yanlış] ananat ve adatına dair gülünç fıkralar da yazabilir. Ve bundan dolayı küçülmez. Evet, teslim ederiz biz de kadınlık hakkındaki neşriyatın daha ağır ve ciddi ve vakur olmasını arzu eder ve bizi tenkit hevesinde olanların dahi daha ciddi ve daha ağır başlı olmalarını temenni eyleriz.”¹⁰⁵ Öte yandan Osmanlı basınının sansürden çok çektiğini ve Osmanlı’da basın kültürünün Avrupa milletlerindeki gibi gelişmesi sansürün kalkmasıyla mümkün olacağını ifade eder. Fakat sansürün kalktığı özgür ortamda ise basının daha büyük sorumluluklarla hareket etmesi gerektiğine ve tüm yazarların yazdıklarını özenli bir şekilde muhakeme ettikten sonra yayınlamaları gerektiğini vurgular: “Bir muharrir eline kalemi alır almaz memleketin şekil ve zaiyatını, halk müşkülâtını, buna karşı siyasi cereyanın, ahlaki cereyanın rengini, bütün bunları dakik bir muhakemeden geçirmeye mecbur ve ona göre yazı yazmağa mecburdur.” Çünkü Ulviye Mevlan’a göre “Erbab-ı matbuat bundan sonra maddiyattan başka bir de manevi mesuliyet altında kalmıştır. Hal-i zamanı, hal-i zamanın ihtiyacatını, icabatını,

¹⁰⁵ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*. 13 Nisan 1918, No:169, S:2

inceliğini düşünmek” zorundadır.¹⁰⁶ Ulviye Mevlan, bu noktada basın olarak her adımın, kamuoyunu seviye olarak yükseltmeye ve aydınlatmaya yönelik atılması gerektiğini ifade eder. Basında sansüre karşı olduğu gibi basın hayatını denetleyen bir mekanizmanın varlığını da gerekli gören Ulviye Mevlan, tüm Osmanlı basınına hitaben, kaldırılan sansürün yerine ise kişi vicdanının görevi devralması gerektiğini ifade eder.¹⁰⁷ Kısacası sansür mekanizmasının olmadığı bir ortamda her kesin vicdanının sesini dinleyerek yazması, Ulviye Mevlan’a göre yazar sorumluluğunun bir gereğidir.

Sonuç

Kadın hareketine gazeteci-yazar kimliğiyle de büyük bir ivme kazandıran Ulviye Mevlan, Osmanlı erkek yazınından olumlu tepkiler alır, desteklenir. Bu başarısını adeta “eşitlik sağlandığında kadınlar da erkekler kadar üretici ve yaratıcı olabilirler” düşüncesinin bir kanıtı olarak görür. Ulviye Mevlan, toplumun dışına itilmiş, geleneksel rollere/statüye terk edilmiş kadınların varoluş mücadelesini, özgürlük ve eşitlik noktasında yılmadan tetiklemiştir. Kadınların, erkek egemen gazetecilik deneyimleri karşısında, nitelikli bir gazetecilik anlayışı geliştirebildiklerini kanıtlamıştır. Bu başarı birçok Osmanlı erkek aydını tarafından destek görmüştür. Bu noktadaki en anlamlı/önemli destek de hiç kuşkusuz gazeteci olan kocası Mevlanzade Rifat tarafından gelir. Ulviye Mevlan’ın yakın destekçisi ve Osmanlı kadın hareketine yakın duran bu Osmanlı

¹⁰⁶ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*. 15 Haziran 1918, No:178, S:2

¹⁰⁷“Efkar-ı tenevire, seviye-i alaya elden geldiği kadar çalışmalı, hükümetin gayesine, gaye-i hisnesine [rızasına] mazhar olmalı. Nesli harab edici, izlal edici bütün yazılardan tevki/(sakınma?) etmeli. Sansür kalkmış ise, vicdan kalkmamalı.”: Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 15 Haziran 1918, No:178, S:2

aydınını; bir sonraki bölümde, kadın yazınına önemli bir katkı olan “Erkekler Dünyası” adlı gazetesi bağlamında tanıtmanın yararlı olacağını düşünüyorum.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bir Erkeklik Denemesi: Erkekler Dünyası

GİRİŞ

Meşrutiyetle birlikte Osmanlıda, birçok konuda olduğu gibi yazın hayatında da serbestleşme görüldü. Bu serbestlik ortamında gelişen önemli hareketlerden biri de kadın hareketi olmuştur. Özellikle İstanbul olmak üzere birkaç büyük şehirde kadınların yazın hayatında etkili bir yer açtıklarını görüyoruz. Kadın hareketi çok geçmeden, kadınların gayretiyle de olsa erkek aydınlar tarafından destek bulur. O dönem erkeklerin kadınlar için öngördüğü destek, daha çok iyi bir eş veya annelik rollerini daha nitelikli yapabilmeleri noktasında olsa da zamanla daha feminen bakış açılarına doğru evirilebilmiştir. Kadın hareketine yakın duran ve desteğini sunan önemli aydınların başında Abdullah Cevdet, Rıza Tevfik, Selahattin Asım, Ahmet Cevat, Celal Nuri, Ziya Gökalp, Baha Tevfik ve Mevlanzade Rıfat gelmektedir. Bu aydınların birçoğu, kadın hukuku ve sosyal haklarına dair fikirlerini eserlerinde işlediği gibi bazıları da kadın mücadelesine doğrudan katkı sunmak amacıyla gazete çıkarmayı gerekli görmüştür. Bu konuda gazete çıkararak kadın mücadelesine katkı sunmaya çalışmış aydınlardan biri de makalemizde tanıtacağımız Ulviye Mevlan'ın eşi Mevlanzade Rıfat'tır. Mevlanzade Rıfat'ın bir sayı ile sınırlı kalan “*Erkekler Dünyası*” adlı gazetesi, kadın sorununa erkek penceresinden bakmayı seçen ve kadın hareketine destek amacıyla çıkarılmış bir tür “erkeklik” denemesidir. Bu bölümde öncelikle Mevlanzade Rıfat'ı kısaca tanıtmaya, sonra da çıkardığı dergi vesilesiyle sınırlı da olsa kadın sorununa ilişkin fikirlerine değinmeye çalışacağız.

Feminist Kürt Aydını: Mevlanzade Rıfat (1869–1930)

Osmanlının önemli entelektüellerinden Mevlanzade Rıfat Süleymaniye Kürtlerindendir. Uzun yıllarını İstanbul’da geçiren Kürt aydını, Osmanlıda daha çok bir gazeteci olarak tanınmıştır. İttihat ve Terakki’nin iktidarda olduğu yıllarda değişik gazetelerde eleştirel yazılar kaleme alan Mevlanzade Rıfat, bu uğurda uzun sürgün yıllarını göze alan, birkaç kez saldırılara hedef olan mücadeleci gazetecilerden birisidir. Hatta İttihat ve Terakki karşıtı fikirleriyle tanınan Serbesti gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi’nin, Mevlanzade Rıfat sanılarak öldürüldüğü belirtilmiştir.¹⁰⁸

“Şehid muhterem Hasan Fehmi beyin son resmidir”: Serbestî’den

¹⁰⁸ Ali Birinci *1 Mart Vakası'nın Bir Yorumu*, Türkler-Osmanlı (Ansiklopedi) 13. cilt. S: 197

Birkaç kez sürgün cezasına çarptırılan Mevlanzade Rıfat, son sürgünü¹⁰⁹ sırasında yaşama veda eder. Meşrutiyet öncesinde Sultan Reşat'ın taraftarı olduğu öne sürülerek 12 yıl hapis ve sürgün cezasına çarptırılır, Yemen'e sürülür. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle İstanbul'a dönen Mevlanzade Rıfat hislerini “gerçekten bir büyük bayram olan 23 Temmuz 1908 tarihi yüceltmeye layıktır. Bu muazzaz günün hayat veren rüzgârı, bizi de binlerce siyasi mağdur gibi tam 12 sene hapisten hapse, sürgünden sürgüne sürüklendikten sonra son sürgün yerimiz olan Yemen'in San'a şehrindeki sefil yaşantımızdan kurtardı” şeklinde ifade etmiştir. İstanbul'a döndüğünde arkadaşlarıyla birlikte önce Hukuk-ı Umumiye gazetesinin yönetimini ele alır, sonra da arkadaşı Hasan Fehmi ile birlikte Serbesti gazetesini çıkarır.¹¹⁰ Bu kez de 31 vakası meydana gelir, olayda etkisi olduğu nedeniyle ikinci kez 10 yıl sürgün cezasına çarptırılır.¹¹¹

Mevlanzade Rıfat

(Türkiye İnkılâbının İçyüzü)

¹⁰⁹ Milli mücadele döneminde Atatürk'ün azınlık politikalarını eleştirdiği için ve Atatürk'e hakaret ettiği iddiasıyla 150'likler listesine dâhil edilir ve sürgüne gönderilir. Suriye'deki sürgün yılları 1930 da ölümüyle son bulur.

¹¹⁰ Mevlanzade, Rıfat. *Mevlânâde Rıfat'ın Anıları*, Arma yayınları, 1992, İstanbul. S:11–12

¹¹¹ Alakom, Rohat. *Şerif Paşa: Bir Kürt Diplomatinin Fırtınalı Yılları*. Avesta, 1998 İstanbul.

Mevlânzade Rıfat 31 Mart vakasının gerçekleşmesinde rolü olduğunu düşünenlere karşı da konuşmaktan kendini alıkoymuyor ve olayın tertipçilerini de şiddetle eleştiriyordu: “Askeri ayaklanmayı hazırlayıp düzenleyenler, alçak ve yüreksiz oldukları kadar ihtilal kurallarından da habersizdiler. İhtilaller hakkında okudukları bilgileri de eksikti. İhtilalin nasıl idare edileceğini bilmiyorlardı. İşte böyle miskinler 31 Mart ayaklanmasının tertipçisiydiler. Her biri kendisini bir ihtilal kahramanı sayıyordu. Tehlikelerle dolu siyaset sahnesinde aktörlük yapmaya kalkmışlardı. Netice ne oldu? Utanç!... Boş yere dökülen kan...”¹¹²

31 Mart ayaklanmasını düzenleyenlerin listesini eserinde veren Mevlânzade Rıfat, ayaklanmanın gerici bir ayaklanma olmadığını, Abdülhamit’in kesinlikle olayın tahrikçisi olmadığını aksine Abdülhamit’in bunu engellemeye çalıştığını ifade etmektedir: “31 Mart 1909 ayaklanması irtica ürünü ve tertipçisi de Abdülhamit olsaydı, ayaklandırılan asker başıboş ve kumandasız kalmazdı. İttihat ve Terakki fırkası mebuslarının uğradıkları felaketlere Ahrar Fırkası üyeleri de istisna edilmezdi”¹¹³

Öte yandan Mevlânzade Rıfat, merkezi yönetim biçiminin ve tek merkezden toplumun tamamına dayatılan uygulamaların, toplumun her kesimine aynı faydayı sağlamadığını savunmaktadır. Osmanlının merkezi yönetiminin sorunlu olduğunu vurgular ve toplumu oluşturan farklı etnik yapıların ihtiyaçlarına artık cevap vermediğini ifade etmektedir. Yönetim teorisi konusunda, dönemin fikir adamlarından Prens Sabahattin’in yönetim anlayışı olan Âdem-i merkeziyetçi teorisine yakınlığıyla da biliniyordu. Âdem-i Merkeziyetçi yönetimin Osmanlı halkları –çok etnikli yapısı nedeniyle- için ideal bir yönetim biçimi olduğunu

¹¹² Mevlânzade Rıfat. *31 Mart bir ihtilalin hikâyesi*, Pınar yayınları, 1996 İstanbul.

¹¹³ Mevlânzade Rıfat. *31 Mart bir ihtilalin hikâyesi*. Pınar yayınları, 1996 İstanbul

savunan Mevlanzade Rıfat gerekçe olarak şunları söyler: “Evet biz görüyorduk ki Yakova'da bulunan bir Arnavut ile Necd'de bulunan bir Vahhabi'nin; İstanbul'da bulunan efendi ile Yemen'de bulunan bir Zeydi'nin; Selanik'te bulunan bir Yahudi'yle Hicaz'da bulunan bir Bedevi'nin; Konya'da bulunan bir Türk ile Süleymaniye'de bulunan bir Kürt'ün; Adalar'da bulunan bir Rum'la Van'da bulunan bir Ermeni'nin sosyal ve ruhsal durumu, gelenek ve görenekleri bir değildir. Merkezi yönetim, bir kanun hükmünü bu çeşitli unsurlar üzerinde aynı etki ve kuvvetle uygulama kabiliyetine sahip değildir. Evet biz, kanunların, kavimlerin örf ve adetleri göz önüne alınarak düzenlenmesini ve bütün unsurların yalnız 'Osmanlı' yüce adı altında köklü surette bağlanarak birleştirilmesini ve bu suretle öteden beri var olan kavimler arası anlaşmazlıkların giderilmesini istiyor, kavimlerin birliğine göre vilayet dairelerinin genişletilmesi ona göre de kanunlar düzenlenmesini esas buluyorduk.”¹¹⁴

Bazı kaynaklarda ise kendisinden zaman zaman söz edilen Mevlanzade Rıfat'ın, Şerif Paşa'nın İttihatçılara karşı yürüttüğü mücadeleye sıcak bakarak, Onunla birlikte bazı örgütlenme ve yayın çalışmalarını yürüttüğü belirtilmektedir. Mevlanzade Rıfat, Şerif Paşa'nın 1909 yılında kurduğu Islahatı Esasiye-i Osmaniye Fırkası'nın kurucuları arasında yer alır. 1909 yılında yurtdışına çıkmak zorunda kalan Mevlanzade Rıfat, burada Şerif Paşa'nın maddi desteğiyle daha önceleri İstanbul'da yayımlanan Serbesti gazetesini yeniden Paris'te yayımlar. Belli aralıklarla çıkan Serbesti gazetesini Avrupa'da çıkarma planları, Şerif Paşa ve Mevlanzade Rıfat arasında baş gösteren anlaşmazlık nedeniyle fazla uzun sürmez, başarısızlığa uğrar. Bu yıllarda yurtdışında zor ortamlarda yaşayan

¹¹⁴ Mevlanzade Rıfat. *Mevlanzade Rıfat'ın Anıları*, Metin Martı Arma Yayınları / Tarih Anı Dizisi

muhaliflerin ekonomik sıkıntıları kendilerini güç durumda bırakır. Mevlanzade Rıfat, anılarında Şerif Paşa'nın kardeşi Fuat Paşa'dan alınan 800 liralık bir borca da değinir. Mevlanzade Rıfat, anılarında Şerif Paşa ile olan anlaşmazlığı konusunu Bilânço adlı kitabında ele aldığını belirtir.¹¹⁵ Şerif paşa ile yaşadığı anlaşmazlık sonucu serbesti gazetesinin Paris ayağı başarısızlığa uğrar ve mısır'a gider. Mısır hükümeti de kendisine çeşitli zorluklar yaratır ve sınır dışı edilir. Yunanistan'a geçmek zorunda kalan Mevlanzade Rıfat, Atina'da Faruk ve Cihat adlı taş basma gazeteleri çıkarmaya başlar. Meşrutiyetle birlikte İstanbul'a dönen Mevlanzade Rıfat affedilerek, Serbesti gazetesini yeniden yayımlamaya devam eder.¹¹⁶

Yazılarında gerçekçi tavrıyla da dikkat çekmiştir. Realist ve ödünsüz bir tavır ile doğruları savunmanın bir basın mensubunun temel görevi olduğunu; “matbuatta yani basın dünyasında meslek sahibi olmak isteyenlerin kamuoyuna karşı birçok görevleri vardır. Bütün olayların hakikatını aramak, bulmak ve zamanı geldiğinde de kamu vicdanına arz etmekle yükümlüdürler.” sözleriyle vurgulamaktadır.¹¹⁷

¹¹⁵ Alakom, Rohat. *Şerif Paşa: Bir Kürt Diplomatının Fırtınalı Yılları*. Avesta, 1998 İstanbul

¹¹⁶ Bkz: Alakom, Rohat. *Şerif Paşa: Bir Kürt Diplomatının Fırtınalı Yılları*. Sayfa: 76 ve Rıfat, Mevlanzade. *Mevlânzade Rıfat'ın Anıları* Metin Martı Arma Yayınları / Tarih Anı Dizisi. Sayfa: 91.

¹¹⁷ Rıfat, Mevlanzade. *31 Mart bir ihtilalin hikâyesi*. Pınar Yayınları. 1996 İstanbul

“Serbesti sahibi Mevlanzade Rıfat Bey” serbestî’den

Meşrutiyete birlikte Osmanlı kadınları arasında da bir hukuk mücadelesi başladı. Aynı zamanda hâkim kadın erkek ilişkilerinin, geleneksel biçimleri eleştirilmeye başlandı. Kadının toplumsal statüsünün yeniden inşası için yazın hayatında etkili mücadele veren kadın gazeteleri yayınlandı. Bunun yanı sıra erkeklerin de kadınlara dair sık sık yazı yazmaya başladığı bu dönemlerde Kürt aydını Mevlanzade Rıfat da bu sürece bir gazete çıkarmakla katkı sunmanın gereğine inanmıştır. Mevlanzade Rıfat kendi döneminde kadınların kurtuluşuna önem veren aydınlardan biridir. Osmanlı kadın hareketi bu yıllarda Mevlanzade Rıfat Abdullah Cevdet, Ziya Gökalp gibi Kürt aydınların büyük desteğini kazanır. Mevlanzade Rıfat, erkeklerin bu konudaki sorumluluklarını kendilerine hatırlatmak amacıyla Erkekler Dünyası adlı bir dergi çıkarır. Serpil Çakır bu dergi hakkında “Rıfat Mevlan, kadın hukukunu, kadın haklarını savunmuş, bu amaçla

Erkekler Dünyası'nı çıkarmıştır"¹¹⁸demektedir. Mevlanzade Rıfat, Kadınlar Dünyası ve Erkekler Dünyası arasındaki sosyal uçurumu aşmak ve yakınlaşmayı sağlamak için feminist gazete olan Erkekler Dünyası'nı çıkarmıştır: "Biz dünyada yalnız bir 'İnsanlık Dünyası' görmek isteriz. Bunun için de kadın, erkek bir seviyede olması, her bir umur ve hususta müşterek bulunması, iktiza eder. İşte bu maksadın temini için bütün kuvvetimizle çalışacağız. Ümit ederiz ki tabaka-i münevvere; gençlik bize daima müzahir bulunacaktır" öte yandan M. Rıfat, Erkekler Dünyası'nın amacını ise , "kadınlar dünyası ili erkekler dünyası'nı tedrici olmakla beraber seri'adımlarla birbirini takip ederek[yaklaştırma] 'İnsanlar Dünyası'nı vucuda getirmek" olduğunu ifade etmektedir¹¹⁹. Kadın sorunuyla ilgilenen Mevlanzade Rıfat, aynı zamanda dönemin Milliyetçi ve Türkçü politikalarından, azınlıkları hiçe sayan ve merkezi otorite kurmaya başlayan çevrelerin varlığından da endişe etmektedir. Kurtuluş savaşından sonra Kürtlerin siyasal varlığı için mücadele eder. Kurtuluş mücadelesi sürecinde Atatürk'e hakaret ettiği için hakkında mahkeme kararı verilir. Böylece en son Mevlanzade Rıfat, Lozan Antlaşmasından sonra 150'likler diye bilinen listeye alınır ve Suriye'ye sürgüne gönderilir. Dönemin sorunları hakkında birçok dergi, gazete çıkarmış ve yazı yazmış olan Mevlanzade Rıfat, 150'likler listesine dâhil edilip, Halep'te sürgüne gönderilince, eşi Nuriye Ulviye Mevlan Hanım daha sonra Ali Muharrem Civelek adlı Antakyalı bir doktor ile evlenir.¹²⁰ Yaşamının son yıllarına

¹¹⁸ Çakır, Serpil. *Osmanlı Kadın Hareketi*. Metis yay. 1996 İstanbul

¹¹⁹ Erkekler Dünyası: *İki söz*, 6 Kanun-i sani 1329 (19 Aralık 1914) No:1 Sayfa: 2

¹²⁰ Bkz. Rohat Alakom. A.g.e s: 75: İlhami soysal, *150'likler*, İstanbul, 1985: Serpil Çakır *Osmanlı kadın hareketi*, Metis, 1996, S:83

kadar Halep'te kalmaya mecbur bırakılan Mevlanzade Rıfat 1930 yılında Suriye'de sürgünde vefat eder.¹²¹

Mevlanzade Rıfat'ın Osmanlı kültür, siyaset ve yazın hayatındaki rolü büyük olmuştur. Birçok Parti, gazete ve dernek kurmuş olmasına karşın, Mevlanzade'nin hayatıyla ilgili hala yeteri kadar bilgiye ulaşılmış değil. Osmanlı basınında prestijli bir yer edinmiş olan aydının, özellikle ailesi, sürgün hayatı ve özel hayatıyla ilgili bilgilerin yok denecek kadar az oluşu da şaşırtıcıdır. Öte yandan Mevlanzade Rıfat, ikinci meşrutiyet dönemi sonrasında ağırlık kazanacak, Osmanlı feminist hareketine de katkı sunan önemli Kürt aydınlarından. Mevlanzade Rıfat'ın, kadınların toplumdaki talihsiz konumlarının iyi yönde dönüşümüne katkı amacıyla “Erkekler Dünyası” adlı bir dergi çıkardığını daha önce belirtmiştik. Dergi tek sayıyla sınırlı kalmıştır. Söz konusu derginin tek sayı ile sınırlı kalmış olmasının nedenleri ayrı bir çalışma konusu olabilir fakat biz bu tek sayı vesilesiyle Mevlanzade Rıfat'ın feminizm konusundaki fikirlerine kısaca ele alalım.

Erkekler Dünyası'nın Künyesi

19 Ocak 1913'te çıkan Gazetenin kapağındaki yazıdan da anlaşılacağı gibi gazete, aydınlık yolda ilerleyen, Osmanlı gençlerine/aydınlarına armağan edilmektedir: “sahaifimiz kadınlığın kadr ü kıymetini ilim, ilim ve fen ve edebin ulviyetini takdir eden münevver Osmanlı gençleri asarına küşadedir”¹²²

¹²¹ Rıfat, Mevlanzade. *Mevlanzade Rıfat'ın Anıları*, Metin Martı Arma Yayınları / Tarih Anı Dizisi S:1

¹²² Erkekler Dünyası, *İki söz*, kapak yazısı: 6 Kanun-i sani 1329 (19 Aralık 1914) S:1

“Erkekler Dünyası”

Erkekler Dünyası dergisinin bu sayısında, başyazı niteliğindeki “iki söz”(s:2) adlı yazının Mevlanzade Rıfat tarafından yazıldığı, kullanılan üsluptan anlaşılmaktadır. Gazetede İbn-i Azize Sina Raşit’e ait “Tabii düşünelim”(s:3-4) ve İbnüsselim Süleyman’a ait “Şebabet/gençlik”(s:8) adlı yazılar yer almaktadır. Yazarının belirtilmediği yazıların Mevlanzade Rıfat tarafından yazıldığını düşünüyoruz. Çünkü daha önce çıkardığı Serbesti gazetesinde de aynı üslupta yazılmış birçok isimsiz yazının kendisine ait olduğunu tespit ettik. Gazetede yer alan ve yazarları belirtilmemiş yazılar şunlardır: “Mesut bir aile nasıl teşekkül eder(s:5-6)”, “Sefahat-ı Sefahatten(s:6-7)”, “Gençlerimizin genç kızlarımızı iğfal yolunda takdim etmekte oldukları muaşaka mektuplarından numune(s:7)”. Gazetede ayrıca iki ilan sayfası da mevcuttur.

Erkekler Dünyası’nda Kadın Meselesi

Mevlanzade Rıfat kendi döneminde kadın sorununa kafa yoran sayılı aydınlardan biridir. Osmanlı kadın hareketi meşrutiyetle birlikte Mevlanzade Rıfat, Abdullah Cevdet, Ziya Gökalp gibi önemli aydınların büyük desteğini kazanır. Mevlanzade Rıfat, gazetecilik tecrübesini bu alana da kazandırmak ve kadın cephesine erkekler üzerinden katkı sunmak için bir gazete çıkarır.

Erkeklerin, kadın sorunlarıyla ilgili sorumluluklarını kendilerine hatırlatmak amacıyla ‘Erkekler Dünyası’ adlı dergiyi çıkaran Mevlanzade Rıfat, kadın hukukunun, kadın haklarının savunulması gerektiğini çünkü kadınların toplumsal olarak görmezden gelindiğini ifade etmekte ve bu amaçla Erkekler Dünyası’nı çıkardığını belirtmektedir. Ayrıca Mevlanzade Rıfat, gazetenin adının Erkekler Dünyası olmasından dolayı yanlış anlaşılması gerektiğini dile getirerek, sanıldığı aksine kadınların toplumsal yaşama eklemlenmesine vurgu yapan bir gazete olduklarına değinir: “Erkekler dünyası saha-i matbuata atıldı ve vazifesine başladı. İhtimal ki bu isimden, erkekler dünyası isminden (Kadınlar Dünyası’na) kadınların cihad-ı meşruane, zad bir mevki, zad bir meslek takip olunacağı zan olunsun, erkeklerin sırf erkeklik, hayatta sırf erkeklerin mücadelede bulunması maksatları hatıra kalsın. Hayır! Erkekler dünyası bu takım fikir ve itikadı takip etmez ve etmeyecektir.”¹²³ Kadın haklarının müdafaası gazetenin en ayırt edici niteliğini oluşturmaktadır. Bu konuda amacını “...Erkekler Dünyası’nın takip edeceği gayelerin en büyüğünü kadınlık meselesi teşkil edecektir. Erkekler Dünyası beyhude tahakkümlere, vahi gururlara kapılan tabaka-i cahilenin efkar ve dimağını tenevir ve terbiyeye çalışarak, hukuk-u nisvanı dahi daha vasi mukayesede müdafaa edecektir”¹²⁴ şeklinde belirtmektedir. Fakat böyle bir gazeteye ihtiyaç duymalarının sebeplerinden birinin de dönemin kadın yazar ve aydınlarının, rahatlıkla bahsedemedikleri bir takım özel durumların ve meselelerin varlığı olduğunu dile getirmektedir.

¹²³ Erkekler Dünyası, *İki söz*. 6 Kanun-i Sani 1329 (19 Aralık 1914) S: 2

¹²⁴ Erkekler Dünyası, *İki söz*. 6 Kanun-i Sani 1329 (19 Aralık 1914) S: 2

Erkekler Dünyası (19 Ocak 1913): Kapak

Mevlanzade Rıfat, kadınlar için daha mahrem sayılan bu konularda erkek penceresinden bakma imkânı yaratmayı bu gazete vesilesiyle sağlamayı düşünmüştür. Bu durumu “ Kadınlar Dünyası, intişar ediyor, hem de kâmil muvaffakiyetle... Kadınlar Dünyası kadınların muhtaç oldukları hayatın, hürriyetin istihsaline çalışıyor. Fakat bazı misal, içtimaiye vardır ki Kadınlar Dünyası’nın muhterem muharireleri o meseleleri tamamiyle serbest olarak teşrih edemiyorlar. Serbest kalem yürütemiyorlar. Nezaket seviyeleri icabı olarak söyleyemiyorlar. Erkekler Dünyası, kadınların bu ihtiyacını da düşünecek ve münnevver tabakanın mezahiretiyle meşgalelerini halle muvaffak olacaktır.”¹²⁵ şeklinde ifade etmiştir. Mevlanzade Rıfat kadınların Osmanlı toplumsal hayatında üzerine gidemediği veya rahatlıkla bahsedemediği meselelerde erkekler olarak rol üstleneceklerinden bahseder. Erkekler Dünyası olarak, erkeklerin gözüyle görülmesi ve irdelenmesi gereken kadın meselelerini, kadınlar lehine görmeye çalışacaklarını vurgulamaktadır.

¹²⁵ Erkekler Dünyası, *İki söz*. 6 Kanun-i Sani 1329 (19 Aralık 1914) S: 2

Mevlânâzade Rıfat Bey, dönemin feminist gazeteleriyle de ilgili olan bir Osmanlı aydınıdır. Kadın yazınında çok önemli bir yere sahip olan ve Osmanlı kadın hareketinde etkili olmuş “Kadınlar Dünyası” gazetesinin çıkarılması için gazetenin kurucusu olan eşi Ulviye Mevlan Hanım’a fikir vermiştir. Kadınların hak ve hukuk mücadelesine duyarlı olan Mevlânâzade Rıfat, Kadınlar Dünyası ve Erkekler Dünyası arasında bir kaynaşmayı sağlayarak bu yolda bir insanlık dünyası oluşturmanın peşindedir. Anlaşıyor ki erkek ile kadın’ın birbirine indirgenemez farklılıklar arz ettiği düşüncesini -düalizmini- Mevlânâzade Rıfat, şiddetle eleştirmektedir. Kadın ve erkeğin ortak dünyasını insanlar dünyası olarak tasarlayan M. Rıfat, amacının da zaten bu tarz bir kültürel dünyayı, toplumsal anlamda yaratmak olduğunu dile getiriyor: “Hulasa maksadımız kadınlar dünyasıyla erkekler dünyasını tedrici olmakla birebir seri adımlarla birbirlerine takip ederek İnsanlık Dünyası’nı vücuda getirmektir. Biz dünyada yalnız bir ‘İnsanlık Dünyası’ görmek isteriz”¹²⁶ Mevlânâzade Rıfat, böyle bir ortak dünyanın yaratılabilmesinin, ancak ve ancak hayatın tüm kurumlarında, hayatın her kulvarında kadın ile erkeğin aynı kültürel ve siyasal olanaklarından aynı özgürlük haklarından eşit bir şekilde faydalanması suretiyle mümkün olabilir demektedir: “Bunun için de kadın, erkek bir seviyede olması, her bir umur ve hususta müşterek bulunması, iktiza eder. İşte bu maksadın temini için bütün kuvvetimizle çalışacağız. Ümit ederiz ki tabaka-i münevvere; gençlik bize daima müzahir bulunacaktır”¹²⁷ Erkekler Dünyası dergisinin, kadın erkek eşitliğinden ödün verilemeyeceğine ilişkin tutumunu, aile hayatı ile cemiyet hayatı arasındaki büyük uçurumu ortadan kaldırmanın ancak bu yolla mümkün olabileceğine ilişkin inançlarına dayandırmak pek mümkün: “Erkekler Dünyası hayatta kadınlardan

¹²⁶ Erkekler Dünyası, *İki söz*. 6 Kanun-i Sani 1329 (19 Aralık 1914) S: 2

¹²⁷ Erkekler Dünyası, *İki söz*. 6 Kanun-i Sani 1329 (19 Aralık 1914) S: 2

ayrılmayacaktır. Kadınlarla erkekleri aynı seviyede aynı ırfanda aynı ha yat ve hürriyette yaşatmağa paylaşılarak aile hayatıyla cemiyet hayatını muntazam bir surette kalbi gayret edecektir.”¹²⁸ Kadın sorununun yalnızca Osmanlıda değil dünyanın her yerinde temel bir toplumsal sorun olagelmıştır. Kadın hareketlerinin güç kazandığı tüm ülkelerde, kadın hareketlerin erkekler tarafından da desteklendiğini vurgulayan Rıfat, bu noktada kadın ve erkeğin birlikte mücadele etmesinin önemine vurgu yapmaktadır: “Bugün dünyanın her tarafından, hatta Çin’de, Japonya’da bile vucud-u ailenin, vucud-u ilmiyenin, velhasıl ademiyet ve insaniyetin tek bir ayakla/kadınla tealiye doğru yürüyemeyeceği anlaşılmıştır.”¹²⁹ M. Rıfat, kadınların, hayat mücadelesinde önemli bir yer işgal ettiklerini ve gün geçtikçe kadınların toplumsal ilerlemedeki öneminin de buna bağlı olarak görünürlük kazandığını ifade eder. Ayrıca kadınların toplumsal eleştiride yer almasının önemine de vurgu yapmaktadır. “Kadına dahi erkekler gibi hukuku yermek erkekler gibi mücadele-i hayatta serbest bırakmak lüzumu idrak edilmiştir. ... Dünyaya bir göz gezdirelim. Bütün insanlar teali yolunu tutmuş ilerliyorlar. Hatta dikkat edilirse kadınların bu tealide daha ziyade muvaffak oldukları, daha ziyade terakki ettikleri, terakki etmek istidatını hazırladıkları görülür. Şu son zamanlarda tecellileri harikulade bir dereceye vardı. Anlamalıyız ki bizim şimdiye kadar kadınlık hakkında düşüncelerimiz, tatbik ve icra ettiklerimiz gayet yanlış şiddetler, gayet makul tazyiklerdir.”¹³⁰ Her şeyden önce Osmanlıda da erkeğin dünyası kamusal iken kadının dünyası özeli içermekteydi; mahremdi ve ailenin içinde yer alıyordu. Hareket alanı daraltılan ve eve mahkûm edilen kadınlar, dar bir evrenin içine sıkıştırılmıştı. Bu nedenle de kadınların,

¹²⁸ Erkekler Dünyası, *İki söz*. 6 Kanun-i Sani 1329 (19 Aralık 1914) S: 2

¹²⁹ Erkekler Dünyası, *İki söz*. 6 Kanun-i Sani 1329 (19 Aralık 1914) S: 2

¹³⁰ Erkekler Dünyası, *İki söz*. 6 Kanun-i sani 1329 (19 Aralık 1914) S: 2

toplumsal yaşamdaki rolü önemli ölçüde sınırlanmış ve toplumsal üretimin dışında tutulmuşlardı. Mevlanzade Rıfat, Osmanlı kadınlarının büyük çoğunluğunun kamusal alandan soyut yaşamaya mecbur bırakıldığını ve hâkim kültürel ve hukuki hayatın egemenliğinden dolayı baskı altında bulunduklarını ifade etmiştir. Batıda kadınların içtimai hayatta çok çok ileride olduklarına ve her alanda erkeklerle yarışır seviyeye ulaştıklarına değinmektedir. Lakin Osmanlı kadınının hak etmediği o anki durumunun erkekler ve millet adına bir utanç olduğunu dile getirmektedir. “milel saire kadınları hayatta erkeklerle rekabet edecek bir tarzda ilerlemelerine mukabil, biz kadınlarımızı durduruyor ve hapis ederek ataletle mahkûm ediyoruz. Artık anlamalıyız ki bu bize pek ayıptır.”¹³¹ Mevlanzade Rıfat, toplumda kadınların hak ettiği bir konuma ulaşmalarını, birey olarak toplumsal rollerini rahat ve özgür bir şekilde tesis edebiliyor olma durumunun, millet olarak ve insaniyet olarak ne kadar ilerlediğimizin de bir ölçütü/teminatı olarak okunması gerektiğini belirtir. Ona göre kadınlar, hayatın her alanına eşit bir şekilde katılma olanaklarına sahip olduğu takdirde ve muasır medeniyet -rasyonel aydınlanma- seviyesine ulaştığı zaman o toplum gerçekten ileri bir toplum olacaktır: “Pekâlâ iman ederiz ki kadınlara hürmet ve mezhiret, vacibe-i ademiyyettir. Kadın bir hayat içtimaiyede tealisi en mühim bir ihtiyaç olan bir vücuttur. Ne vakit kadını teali ettirirsen mesaiyemize şerik/ortak eylersek o zaman milletimizin tealisi ihtiyaçları, vasıtaları temin edilir.”¹³² O, Osmanlı kadın sorununda, tek çözümün kadın ve erkeğin sosyo-kültürel ve siyasal dayanışmasından geçtiğine inanır. Kadınların erkeklerin desteğiyle daha kolay yükseleceğini düşünür. Hayatı birlikte ve eşitlikçi bir hukuk ile omuzlamakla müreffeh olunacağını ifade etmektedir: “Emin olalım: kadın ve erkek, kadın ve

¹³¹ Erkekler Dünyası, *İki söz*. 6 Kanun-i Sani 1329 (19 Aralık 1914) S: 2

¹³² Erkekler Dünyası, *İki söz*. 6 Kanun-i Sani 1329 (19 Aralık 1914) S: 2

erkeğin tabaka-i münevveresi el ele vererek çalışırsa memleketimizin muhtaç olduğu inkılab fikri ve içtimaiye kolaylıkla vucuda getirilir...”¹³³ Sonuçta, ikincil bir kadere terk edilmiş Osmanlı kadınının sosyal hayattaki değeri ve yerinin yükseltilmesi gerektiğini dile getirir. Aksi takdirde toplumun diğer yarısının eksik olacağına işaret eder. Kadının yükselmesi ile ulusun yükselmesi arasında zorunlu bir ilişki olduğunu söyleyen Mevlanzade Rıfat, ataerkil Osmanlı toplumuna şöyle seslenir: “Pekâlâ, iman ederiz ki kadınlara hürmet ve mezahiret, vacibe-i ademiyyettir. Kadın bir hayat içtimaiyede tealisi en mühim bir ihtiyaç olan bir vücuttur. Ne vakit kadını teali ettirirsek, mesaiyemize şerik/ortak eylessek o zaman milletimizin tealisi, ihtiyaçları, vasıtaları temin edilir”¹³⁴.

Evlilik ve Aile Kurumu

Osmanlı aile yapısının derinlikli bir şekilde, eleştirel bir incelemeye tabi tutmak gerektiğini söyleyen Mevlanzade Rıfat, aynı zamanda aile kurumunun, insan hayatının en önemli kurumlarından biri olduğunu söylemektedir. Aile hayatının Osmanlıda çok iç açıcı bir gelişme içinde olmadığını ve geleneksel niteliğinin yeterince incelenmediğine vurgu yapmaktadır : “Hiç şüphe yok ki hayatı beşeriyede hayatı ferdiyede en mühim mesele aile teşkilatıdır”¹³⁵ Evliliklerin çoğunlukla görücü usulüyle yapıldığı omsalı toplumunda, görücü usulünün belirgin bir şekilde meşrutiyetle birlikte sorgulandığını görüyoruz. Mutlu bir hayatın ancak birbirini kendi iradeleriyle tercih eden iki insanın birlikteliğiyle mümkün olabileceği fikri etkili olmaya başladı. Hatta mutlu evliliklerin yapılması için okullarda izdivaç derslerinin konulması dahi dönemin

¹³³ Erkekler Dünyası, *İki söz*. 6 Kanun-i Sani 1329 (19 Aralık 1914) S: 2

¹³⁴ Erkekler Dünyası, *İki söz*. 6 Kanun-i Sani 1329 (19 Aralık 1914) S: 2

¹³⁵ Erkekler Dünyası: *Mesut Bir Aile Nasıl Teşekkül Eder?* : No:1,S:5–6, Milli Kütüphane, Ankara

tartışma konularından birini teşkil etmiştir.¹³⁶ Mevlanzade Rıfat da evlilik gibi aile kurumunun da yeteri kadar incelenmediğini ve bu durumun büyük bir eksiklik olduğunu yazılarında vurgulamıştır: “Hala bize göre biz şarklılara göre, bu mesele ehemmiyetle tetkik ve talkiye şayandır. Çünkü bu hususta biz sefil durumdayız.”¹³⁷ Aile kurumunun sağlam temellere dayanmamasının nedeni olarak, evliliklerin çoğunlukla görücü usulüyle gerçekleşmesine bağlıyor. Birbirini tanımadan körü körüne yapılan evliliğin de sonuçta mutluluk getirmesi de düşünülemez demektedir: “Cihan-ı medeniyette aile teşkilatı hususunda mahtaf kaideler, metnu-i asıllar veza/tespit edilmiştir ki beşeriyeti saadete doğru ve tabii yollarla sevk ediyor. İzdivacı simsarlar vasıtasıyla akit ettirmek, birbirini hiç görmeyen tanımayan iki vücudu körü körüne birleştirmek öteden beri bizde cari olan bir usulü izdivaçtır. Bu usul ile saadetli bir aile teşkil edemiyor ve edemez... Bunu artık bilmek ve teslim etmek lazımdır”¹³⁸. Aile kurumunun, geleneklerin zoruyla değil sevgiye dayalı özgür iradeyle birbirini seçen iki kişinin kararıyla kurulmasını savunmasıyla Mevlanzade Rıfat’ın modernleşme taraftarı olduğu söylenebilir. Çünkü modernleşme sürecinin önemli taleplerinden biri de sevgiye dayalı bir evlilik ve çekirdek aile talebi olmuştur¹³⁹ Kişiler arası duygusal ve rasyonel anlaşmaya dayanan birliktelik olan evliliğin, herhangi bir duygusal ve zihinsel paylaşım olmadan gerçekleştiğinde çok sorunlu olacağını inanmaktadır. Görücüler aracılığıyla kişinin, aşığını -evleneceği kişiyi- tanınmasının ve sevmesinin problemlili olacağını, “İzdivaçta en büyük rolü oynayacak hisdir, fikirdir, mizaçtır... Derece-i saniyede servet, camu mensub gibi maddi muvakkat şeylerdir... Hisler fikirler mizaçlar, görücüler vasıtasıyla anlaşılabilir tayin

¹³⁶ Serpil Çakır. *Osmanlı kadın hareketi*, Metis Yayınları, 1996 S: 202

¹³⁷ Erkekler Dünyası, *Mesut Bir Aile Nasıl Teşekkül Eder?* : No:1, S:5–6, Milli Kütüphane, Ankara

¹³⁸ Erkekler Dünyası, A.g.m. S:5–6

¹³⁹ Serpil Sancar Üşür. *Türk modernleşmesinin cinsiyet rejimi*, Doğu-Batı Dergisi Kasım 2004

edilmez.”¹⁴⁰ Sözleriyle dile getirir. Kadın ve erkeğin kuracağı hayat, birbirlerini tanımaktan geçer. Evlilik öncesi tanışmanın ve hatta flörtün gereğine değinen Mevlanzade Rıfat, bu sürecin daha da uzun tutulmasının iki taraf için de daha faydalı olacağını savunur: “Aile teşkili istidad-ı tabbiyesine gelen iki vücut; erkek, kadın, bir surette terbiye-i içtimaiye dairesinde birbirini görmeli, konuşmalı... Hatta görüp konuşmakta bir süre devam edebilmeli... Zira zevce ve zevce, birbirini hissen, fıkren, mizacen tanımadıkça mesut bir aile teşkil edemezler. Buna artık insaf ile iman etmeli...”¹⁴¹ Kadın-erkek ilişkilerinin geleneksellikten ve hâkim geleneksel ahlakın baskısından kurtarmak amacıyla yazılar yazan Mevlanzade Rıfat, dönemin feministlerine de desteklerini esirgememiştir. Erkekler Dünyası dergisi, görücü usulüyle kurulan evliliklere alternatif olması dileğiyle karşılıklı ve gönül rızasına dayanan birlikteliklerle ilgili bazı resimleri de dergide yayınlamıştır. Bu konuda, “Mesut bir aile teşkili safahatını meviser bir surette gösterebilmiş olmak gayesi ile atideki resimleri vezai/neşr ettik”¹⁴² denilmektedir. Ayrıca Erkekler Dünyası dergisinde kullanılan resimlerin, meşrutiyet sonrasında arzu edilen kadın erkek ilişkileri hakkında da önemli fikirler verdiği söylenebilir. Dergide kullanılan resimleri batılı yüzlerin oluşturması, kişisel ilişkilere dair, Osmanlı basınında yerli yüzleri kullanmanın hala hoş karşılanmadığını ve toplumsal bakışın, yerli kareleri normal karşılayacak düzeyde olgunlaşmadığını göstermektedir.

¹⁴⁰ Erkekler Dünyası: A.g.m. S:5-6

¹⁴¹ Erkekler Dünyası: A.g.m. s:5

¹⁴² Erkekler Dünyası: A.g.m. S:5-6

Resimlerle Kurgulanan Mesut “Dünya Evi”

Osmanlı toplumunun en güçlü kurumlarından biri aile kurumuydu. Bu nitelik modernleşen Türkiye’de de; baba otoritesinden uzak münevver erkeklerin kendilerine irfanen denk oldukları cumhuriyet kadınlarıyla kurdukları aile biçemiyle sürdürülmüştür. Yani Osmanlıdan modern Türkiye’ ye, bazı farklılıklarla da olsa ailenin korunduğunu, aile kurmanın yükselen değer olduğunu unutmayalım. Meşrutiyetle birlikte gelişen modern bakış açılarının sonucu olarak şekillenen bu ailenin en büyük özelliği, iki tarafın da gönül rızasıyla kurulan bir aile olmasıydı. Bu ideal aile, Erkekler Dünyası dergisinde de resimlerle kurgulanan bir aile tarifidir. Belirtilen aile her şeyden önce sevgiye, aşka dayanmak zorundadır (resim:1).

“Birbirini görerek sevmiş olan iki genç -gençlerde hâkim vesaik his olmak itibariyle- gayrı ihtiyari

birbirlerine yaklaşıyor ve aşk başlıyor”

(Resim:1)

Görücü usulüne dayanarak yapılan izdivaçların geleneksel kuruluşunu eleştiren Mevlanzade Rıfat, gönül rızasına dayanan birlikteliklerin aynı zamanda uygar olmanın önemli göstergelerinden biri olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca ailede kadın erkek ilişkilerinde tatlı dargınlıkların ve sorunların da olabileceğini ama gönüllü ve paylaşarak evlenenlerin bu sorunları daha kolay atlattıklarını dile getiriyor (resim:2).

“Kanun-u tabiata itibağa mahkûm olan insanların mukaddime-i Aşkını ihtirasat-ı şehvaniye takip eder.

Terbiye-i medeniye ihtirasatın sebatını emir olduğundan resimde görüldüğü gibi ufak dargınlıklar naz ve istisnalar görülür”

(Resim:2)

Aslında bu bakış açısı (Resim:2'deki), çoğu kez ataerkil söylemin de ideolojik stratejisi olabilmektedir. Özellikle şiddetli geçimsizlik sürecinde, kadınların boşanmak istediklerinde karşılaştıkları muhafazakâr ve erkek egemen bir kültürel tutum gerçekliği, bu durumu yeteri kadar kanıtlamaktadır. Örneğin, çoğu kez sürmesinin ne ahlaki ne de rasyonel dayanaklarının kalmadığı ilişkilerde, kadına, konu komşunun, bazen de boşanma başvurusu sırasında, emniyette ilgili memurun

dillendirdiği “*evliliktir bu canım, bazen kavgalar olur, siz de biraz hoş görün*” gibi söylemler, her koşulda kadının üzerinden aile bekasının da –tabîî ki sistemin ve kadının edilgenliğinin- fetişleştirildiğinin göstergesidir. Lakin Mevlanzade’nin de içinde değerlendirilebileceği meşrutiyet sonrasındaki feminist tartışmalarda ailenin, genellikle kurumsal olarak bir iktidar alanı olarak değerlendirilmediğini/tartışılmadığını görüyoruz. Genellikle, ailenin kurumsal olarak yadsınmadığını sadece nasıl olması gerektiği ve ne şekilde yapılandırılması gerektiği tartışılmıştır. Bu nedenle de “Erkekler Dünyası”nda evlilik ile ilgili sorunların sebat ve medeniyet çerçevesinde çözülebileceğine dair ifadeleri kurumsal olarak aile fetişizminin aksine, aile kuranları rasyonel ilişkilere özendirme çabası olarak okuyabiliriz.

“ Nihayet mahrumiyet vesalden tevali eden münazaat-ı aşkane, kızı şifahen beyana hicab neviyesi olduğundan tehriren aşkını vezaife-i medeniyet ve namusa davete mecbur eder ki o da erkek kızın izdivacını velilerinden talep etmesidir ”

(Resim:3)

Görüldüğü gibi (Resim:3) her şeye rağmen evlenecek kişilerin, velilerinden izin alması gerektiğine işaret eden bir tutum söz konusu. Aslında bu tutum günümüzde de hala geçerliliğini korumaktadır. Resimde, iki kişinin bir yandan medeniyetin

gereği gibi birbirleriyle serbest görüşebilmeleri gerektiği vurgulanırken öte yandan bu ilişkinin, medeni bir sorumluluğun gereği olarak bir an önce velilerinin de onayını alarak evlilikle sonuçlanması gereğine vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla meşrutiyetle birlikte görülüyor ki, evlilik öncesinde flörtün gerekli olduğu anlayışının, ancak bu süre fazla uzamadığı takdirde hoş karşılanmaktaydı.

“Yekdiğerini böylece görüp seven, nihayet meşrû surette olan iki gencin ilk yam gramları böyle serapa server ve saadettir”

(Resim:4)

Meşrutiyet dönemi diğer kadın yazınında olduğu gibi Erkekler Dünyası gazetesi de özellikle görücü evliliklere karşı, sevgiye ve gönül rızasına dayanan ilişkileri öne çıkarmaktadır. Ve belki de en önemli nokta aile kurmanın hem toplumsal yaşam ve ahlakın bekası için hem de mutlu olmanın tek seçeneği olarak öne çıkarılmasıdır. Tabî ki bu aile, biraz da büyük baba otoritesinden yalıtılmış bir çekirdek ailedir. Ayrıca derginin, ailevi sorunların çözümü konusunda yenilikçi bir açılım gösterirken, geleneksel bakış açısının bazı kalıntılarından hala kurtulamadığını da söylemek gerekir.

“Aşk ihtimal ki eski şiddeti muhafaza etmiyor. Fakat araya giren şu mini mini öyle bir rabıta ki cesaret-i sevdâyı, mesut bir hayatı aileye kalb ediyor”

(Resim:5)

Çünkü evli çiftler arasında doğan anlaşmazlık, geçimsizliklerin ya da ilişkideki kötü gidişatın çocuk sahibi olmakla birlikte aşılabileceği vurgulanmaktadır (Resim:5). Çocuğun, ayrılığa ve kopuşa doğru giden bir evlilikte raptiye görevi gördüğüne işaret edilmektedir. Aslında kadınların geleneksel konumlarında birçok açıdan modernleşmeden yana görüş beyan etmiş Mevlanzade Rıfat gene de klasik ataerkil bakışın etkisinden kurtulamamıştır. Çünkü en açık durumda ailenin güç kazanmasını ve karı kocanın birbirleriyle olan sorunlarını doğacak olan çocuklarla aşılabileceğini düşünmesi kanıt olarak gösterilebilir.

“Bunu takip eden řu ikinci nihal-ı ömür, zevc ile zevceden bu iki nev-i nihalın saadetini temin ailesini bekliyordu. Böyle mesut ailenin mefkuresinde dedi kodular, hırçınlıklar kalmaz, görülmez, saadet ömrün nihayetine kadar devam eder!...”(Resim:6)

Anlaşmazlık yaşayan ve belki de ayrılması gereken karı kocanın durumuyla ilgili olarak söylenen bu klişe bakış açısı günümüzde de yaygındır. Yani Mevlanzade Rıfat da “Hatta çocuk sayısı artıkça karı-kocanın daha mesut bir birliktelik kurdukları ve ömrün sonuna kadar saadetli bir sona varacakları belirtilmektedir.” Sözleriyle ailede doğan her sorunun doğacak yeni çocukla aşılabileceğini söyleyerek Osmanlı aydınının da bir anlamda eksik duyarlılığını yansıtmaktadır.(Resim:6). Çünkü bu tür ailevi sorunlarda boşanma da bir çözüm olarak sunulabilseydi o zaman bir ataerkil açılımsızlık söz konusu olmayabilirdi. Bu durum da bir seçenek olabilirdi.

SONUÇ

Kadın sorunu, aile ve evlilik gibi pek çok konu meşrutiyet ve sonrasında Osmanlı aydınları tarafından çokça tartışılmıştır. Görüldüğü gibi bu dönemin tartışmalarına çıkardığı gazete aracılığıyla önemli katkılar sunmuş olan Mevlanzade Rıfat'ın görüşlerini “Erkekler Dünyası” gazetesinin var olan tek sayısı ile sınırlı kalarak ele aldık. Sonuç olarak Osmanlı kadın hareketinin etkin kadınlarından biri olan Ulviye Mevlan'ın faaliyetlerinin yakın destekçisi olarak Mevlanzade Rıfat, önemli bir feminist olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevlanzade Rıfat, meşrutiyet sonrasında kendini açığa çıkaran ve klasik kurumların değişmesi gerektiği yönünde çaba sarf eden Osmanlı aydınlarını da temsil eden bir portredir. Bir yandan Osmanlının aile kurumunda yenilikler yapmasından yana tutum sergilerken aynı zamanda hala annelik veya anneliğin yüce bir vazife olarak övüldüğünü görüyoruz. Batı kültürünü hazmetme ve sindirme sürecindeki sıkıntılarla beraber farklılaşan bu tutumlar aslında dönemin aydın çelişkilerinin bir yansımasıdır. Mevlanzade Rıfat, dönemin erkek aydınlarının açılımsızlığına düşmüş ve bazı geleneksel kadın rollerini korumaktan yana fikirler beyan etmiş olsa da Osmanlı feminist yazınına yaptığı önemli katkılarıyla öne çıkan şahsiyetlerden biridir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Ulviye Mevlan'ın Düşünceleri

“İçtimai Dertlerimizden”

Giriş

Bu bölüme kadar çalışmamızın genel sistematığı içinde Ulviye Mevlan'ın hayatını ve Osmanlı kadın hareketinden günümüze kadar önemini korumuş iki önemli girişimlerinden bahsettik. Özellikle *Kadınlar Dünyası* aracılığıyla Ulviye Mevlan ve arkadaşlarının gazetecilik deneyimi ile Osmanlı toplumsal hayatına kadın penceresinden bakma mücadelesini ele aldık. Daha sonra çalışmamızı, hem Ulviye Mevlan'ın gazetecilik mücadelesiyle ilgili olarak Osmanlı basınında bazı erkek aydınları etkilediğini göstermek; hem de erkeklerin kadın sorunlarını kadınlar adına nasıl çözüme girişiminde bulunduklarını örneklemek adına Mevlanzade Rıfat ve çıkardığı *Erkekler Dünyası* gazetesini inceleyerek sürdürmeyi uygun gördük.

Bilindiği gibi ikinci meşrutiyet dönemi ile birlikte kadınların kamusal alanda daha görünür olması ve seslerini duyurmaya çalışmaları, cumhuriyet birikimi açısından çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Peki, kadınlar meşrutiyetle birlikte ne talep ettiler? Taleplerini hangi temel tartışma konuları etrafında gündeme getirmeye çalıştılar? Kadınlar, kendilerini ilgilendiren ve toplumsal gelişmelerinin önünde engel teşkil eden bu konular hakkında nasıl bir bakış açısı geliştirdiler? Toplumsal ilerleme ile kadınların sosyo-kültürel açıdan yükselmeleri

arasında nasıl bir bağ kurdular? İşte bu ve buna benzer soruların cevaplarını ikinci meşrutiyet dönemi Osmanlı feminizminin oluşmasına katkı sunan ve dönemin önemli feministlerinden biri olan Nuriye Ulviye Mevlan'ın düşüncelerine eğilerek incelemeye/anlamaya çalışacağız.

a-) “Kadınlar Ne İstiyor?”

Osmanlı kadın hareketine fikirleri ve icraatlarıyla büyük katkı sağlayan feministlerden biri olan Ulviye Mevlan, yaşadığı dönemin temel sorunlarına duyarsız kalmamış, tüm hayatını kadın hak ve hukukunu savunmaya adanmıştır. Bunun için de dönemin ataerkil yazınına meşgul eden konularda kadınların da bir sözünün olduğunu fikirleriyle kanıtlamaya çalışmış ve sayısız yazılar yazmıştır. Erkeklerin kendilerine mal ettiği “zor” konularda da fikir beyan edebilecek seviyede olduklarını göstermekten çekinmemiştir. Lakin bu durum bazı erkek yazarlarca eleştirilmiştir. Bir yazısında, ismini vermediği bir erkek yazarın kadınları açıkça eksik varlıklar olarak nitelediğini ve kadınların her konuda yazmasını küçümsediğini belirtir. Ulviye Mevlan'ın fikir hayatını incelemek her şeyden önce erkeklerin, kadınlara karşı korudukları bu türden önyargıları ortadan kaldırmak açısından da önemlidir. Çünkü görülecektir ki kadınlar hayatın tüm sorunlarıyla ilgili söz haklarını/varoluşlarını sonuna kadar korumuşlardır. Neyse, söz konusu tartışmaya dönersek. Ulviye Mevlan, Bu yazıyı dönemin cinsiyetçiliğini örneklemek açısından yazısında okuyucularla paylaşır: “Bize, kadınlığa; her nevi cehaletleri ile emr-i mutalık olmak daiyesinde bulunan bir kısım erkekler: hala şu kadınlara bir bakın hiçlikleri ile uzun saçlı kısa akılları ile bize... İçtimaiyattan, hukuk-ı nisvandandır, teşkil-i aileden, terbiyey-i evlattandır, karıdan, kocadan, görücüden, sanayiden, ticaretten tedbir-i münzelden velhasıl

daha daha bilmem nerelerden dem vuruyorlar. Sayfalarla yazılar yazıyorlar, terki teali etmek ananat-ı sakımayı yıkmak adab-ı dünya dairesinde hür olmak hukuka sahip olmak zulümden kahırdan kurtulmak isteriz diye bağır bağır bağırıyorlar... Velhasıl ellerinin hamuru ile erkeklerin işine karışıyorlar!”¹⁴³ Yazın hayatında buna benzer cinsiyetçi tutumların çoğu kez alay ile sınırlı kalmadığını ve iftiraya kadar vardığını belirten Ulviye Mevlan, Osmanlı aydınlarının tek görevinin “vazife-i ademiyyet ve insaniyemiz yalnız beyhude kılmak manasız istihza etmek”¹⁴⁴ olmaması gerektiğini dile getirir.

Osmanlı devletinin her yurttaşı gibi kadınların da yurttaşlık hakları ve sorumlulukları olduğunun altını çizen Ulviye Mevlan’a göre, kadınların da her türlü sosyal sorunlara dair erkekler kadar konuşma özgürlüğü vardır. Cemiyetin tüm sorunlarının kadınları da ilgilendirdiğini, aynı zamanda toplumsal aksaklıkları aşmak noktasında kadınların da büyük katkılarda bulunabileceğini hatırlatır. Çok önemli bir temellendirme olarak kadınların da insan olma niteliğiyle erkekler gibi bir özne olduğunu ve bu özne olma durumunun ontolojik olarak inkâr edilemeyeceğinin görülmesini ister. Ulviye Mevlan bu konudaki inkârcı düşüncelerin, tutumların hiçbir rasyonel temeli olmadığı gibi etik bir bağlamının da olmadığını ifade eder: “Bir düşünelim: insan ne ile mükelleftir? Şüphesizdir ki evvela kendine seniyye-i ailesine, vatanına, dinine, devletine ve nihayet umum ve neviyet-i beşeriyye hayır vermekle mükelleftir. Biz kadınlar saçımız uzun aklımız kısa ise de insanız.. Bu inkâr edilemez. Bizim de hukukumuz varlığımız ve vatanımızla dinimizle devletimizle evladımızla bir alakamız elbette var. Elbet aklımızın erdiği malumatımızın yettiği kadar bu hususta dair yazı yazar, söz

¹⁴³ Ulviye Mevlan. “İçtimai Dertlerimizden: Zevce-Zevce”. *Kadınlar Dünyası*. No:128, S:2

¹⁴⁴ Ulviye Mevlan. “İçtimai Dertlerimizden: Zevce-Zevce”. *Kadınlar Dünyası*. No:128, S:2

söyleriz. Adet ve ananemizde fena gördüğümüz ahvaliyede tenkit ederiz. Bundan dolayı bizimle istihza etmek bize gülmek hatta buna da kınat [yetinmemek] etmeyerek iftiralara kadar varmak ayıp değil midir? İnsaniyete ademiye yakışır mı? Mütalaamızda hata ediyor isek bizi irşat [doğru yola yöneltme] fakat akıl ve mantık dairesinde irşat etmek gerektir. Bunu anlarız, dinleriz”¹⁴⁵. Burada Ulviye Mevlan’ın son derece açık bir dil ve buna bağlı olarak da anlaşılır bir şekilde açıkça, erkek egemen görüşü topa tuttuğu görülmektedir. Öte yandan Mevlan bu tavırlarıyla, erkeklerin kadınlara dair aklı kısa iddiasına karşı onlara nasıl da iğneleyici cevap verdiğini ve onları nasıl alaya aldığını görürüz.

Değişen dünya koşullarına paralel olarak kadınların değişip geliştiği ve kadınların toplumsal konum olarak artık geriye çekilemeyeceği, dönemin feminist kadın yazarları tarafından önemle vurgulanır. İlerici bir toplumsal yaşam kurgusu için aile kurumuyla ilgili değişikliklerin hayata geçirilmesi isteniyordu. Bir yazıda, ev kadınlığıyla sınırlı bir rolün kadınlarca kabul edilemeyeceği “...kadın: evde yemek pişiren çamaşır yıkayan ortalık süpüren ve bir erkek ezvakına [zevkine] esir olan bir varlık değildir. Her kes de idrak etti ki kadın elim bir istibdat altında kalmağa mahkûm olamaz”¹⁴⁶ sözleri ile dile getirilir. Kadınların meşrutiyetle birlikte ataerkil yapıdan talep ettikleri sadece ev içindeki konumlarının değişmesi gerektiği değil aynı zamanda cemiyet hayatına karışmaktır. Fakat toplumsal hayatın gelişebilmesi için de Osmanlı aile yapısının dayandığı esasları yeniden düzenlemek ve kültürel olarak ıslah etmek gerektiği konusu üzerinde önemle duruluyordu¹⁴⁷. Ulviye Mevlan’ın neredeyse tüm yazılarında öne çıkan talep “Hukuk-ı Umumiye”de kadınlara daha geniş

¹⁴⁵ Ulviye Mevlan, “İçtimai Dertlerimizden: Zevc-Zevce”, *Kadınlar Dünyası*, No:128, S:2

¹⁴⁶ Kadınlar Dünyası imzasıyla, “Kadın Hayat-ı Cemiyet”, *Kadınlar Dünyası*, No:125 S:2

¹⁴⁷ Kadınlar Dünyası imzasıyla, “İnkılab-ı Cemiyette Esaslar”, *Kadınlar Dünyası*, No:122, S:4

haklarının temini ve kadın erkek eşitliğinin sağlanmasıydı. Çünkü ona göre bu insaniyetin toplumsallaşması ve insan olma kültürünün gelişmesi için en önemli şeydi: “mesudiyet-i umumiye-i beşeriye, hukuk-ı umumiye de görülecek müsavat sayesinde tecelli edecektir. Hukukta olsun mesaide olsun müsavat-ı umumiye kabul edilmez ise insaniyet kemalini, ademiyet mevkiini bulamayacaktır. Erkeklerin hukuku derecesinde kadınların dahi hüviyeti kavanin-i umumiye de tanınınca işte o dakikadan itibaren beşeriyetin mesut olacağın iman etmelidir.” Ulviye Mevlan’ın da özellikle dile getirdiği “hukuk-ı umumiye” meselesi diğer Osmanlı feminist kadınlar tarafından¹⁴⁸ da önemsenmiştir. Lakin bunun yanı sıra aile, çalışma hayatı, sosyal hayat, karı koca ilişkiler, evlilik, eğitim meselesi, giyim vb. gibi konular da tartışılmış olsa da belirttiğim gibi hukuk sorunu çok önemsenmiş ve esas istem olarak öne çıkmıştır. Bu noktada Ulviye Mevlan, sözlerini anlamazlıktan ve duymazlıktan gelen herkese “kadınlık ne mi istiyor? Her şeyden evvel hukukuna, ailedeki mevkiine sahip olmak” diye seslenecektir.

b-) Teşkil-i Aile

Osmanlının son dönem aydın ve yazar çevresinin en fazla önemseddiği meselelerden biri de hiç kuşkusuz aile hayatıdır. Çünkü bazı aydınlara göre Osmanlının çöküş nedenlerinden biri de aile kurumunun bozulmasıdır.¹⁴⁹ Osmanlıda aile kurumu, esas olarak İslam aile hukukunun uygulanmasıyla düzenlenmiş bir yapıdır.¹⁵⁰ Aile büyük çoğunlukla geleneksel Müslüman

¹⁴⁸ N. Sacıye. “Erkekler Hakikatten Hürriyetperver Midirler: Kadınlar Ne İstiyor”. *Kadınlar Dünyası*. No:7, S:3 ve bkz. Fatma Muammer Bahattin. “İstihsal-i Hukuk-ı Nisvan”. No:194/9–194/10–194/12–194/13–194/14–194/15. S:2–3 sayılı makaleler.

¹⁴⁹ Alan Duben, Cem Behar. “Batılılaşma ve Ailenin Yeni Yönelimleri: Kültürel Yeniden Yapılanma”. İletişim yayınları, 1996

¹⁵⁰ İlber Ortaylı. “Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi”. Başbakanlık Yay. Cilt:2, S:434

ailesidir. İdari açıdan ataerkil ve baba soylu bir karakteri sürdüren bir aile¹⁵¹ olmasıyla da erkek çocuk sahibi olmak önemli olagelmıştır. Osmanlıda feminist hareketin sorguladığı meselelerden biri de buna bağlı olarak ailede ve toplumsal alanda erkeğin kadına karşı üstünlüğünün kabul edilmesi anlayışıdır. Osmanlı ailesindeki bu ataerkil sistem, babanın ailenin tüm bireyleri üzerinde ve aynı zamanda ailenin gayrı menkulleri üzerinde de otoritesini ifade eder.¹⁵² Aile idaresinin yalnızca erkek tarafından sağlandığı geleneksel Osmanlı aile yapısında kadınlar, doğurganlıkları ölçüsünde karar mekanizmasında bulunabiliyordu. Kadınlar daha çok özel alan olarak ev ile ilişkili konumlandırılırken, erkekler kamusal alanla özdeş tutulmuştur. Çalışma hayatına girmek ve evi geçindirmek kocanın görevleri olarak kabul ediliyordu. Kadınlar ise ağırlıklı olarak ev içi ile ilgili konularda, çocuk bakımı ve kocaya hizmet etmekle sorumlu idi. Kısacası kadın her alanla ilgili olarak cemiyet hayatının dışında tutuluyordu. Kadın hareketinin antitezler ürettiği konulardan biri de bu nedenlerden dolayı aile kurumudur. Belli başlı tartışma konularını; ailenin ıslahı, görücü usulü evlilik, baskıcı kadın erkek ilişkisi, evdeki işbölümü, karı koca ilişkileri, ev idaresi ve ailenin millet için önemi oluşturmıştır.¹⁵³

Kadın yazını, daha önceden de belirttiğimiz gibi aile kurumunun dayandığı temellerin yeniden yapılandırılması gerektiğine ayrıca önem veriyordu. Çünkü tüm temel sorunların kaynağı olarak aile gösterildiği gibi kadının toplumsal alandaki görünürlüğünün de ancak aile ile ilgili sorunların aşılmasıyla mümkün

¹⁵¹ Dr. Bernard Caporal. “Kemalizm ve Kemalizm sonrasında Türk kadını”. İş bankası yayınları.1982 Ankara, S:126

¹⁵² Dr. Bernard Caporal. A. g. E, S:126

¹⁵³ Bakınız Serpil Çakır. “Osmanlı Kadın Hareketi”, Metis Yay. İstanbul,1996, S:187 ve Alan Duben, Cem Behar. “Batılılaşma ve Ailenin Yeni Yönelimleri: Kültürel Yeniden Yapılanma” iletişim Yay. 1996

olacaktı. Toplumdaki bozukluklar ve sorunlar esas olarak ailede yaşanan sorunların bir yansıması olarak kabul ediliyordu: “hayat-ı içtimaiyenin esası ailedir. İçtimaiyatın diğer şekilleri bunun birer ferağıdır. O halde evvela aile hayatı ıslah edilmelidir.”¹⁵⁴ Geleneksel ataerkil aile kurumu, Ulviye Mevlan’ın şiddetle karşı çıktığı ve açıklanmaya/sorgulanmaya en fazla muhtaç olduğunu düşündüğü konuların başında gelmiştir. Ona göre sadece erkeğin aile reisi kabul edilmesi dahi aile hayatını yok eder, aile mutluluğunu zedeler: “Biz zan ederiz ki asıl izaha muhtac olan mesele budur. Zira bir ailenin müdürü mesulü yalnız erkek ise aile, hayat-ı aile yok demektir. Refah değil sefalet var demektir; esaret var demektir.”¹⁵⁵ Ailenin erkek ve kadının birlikte oluşturduğu bir kurum olarak bakar. Onun aile tanımında müştereklik ve eşitlik (müsavat) merkezi bir öneme sahiptir. Bu nedenle de aile hayatının sürdürülmesinde kadının rolünün önemsenmesi gerektiğini belirtir. Ulviye Mevlan’a göre, erkekler eşlerine birer hizmetçi gibi değil de, eşit ilişkiler geliştirdiği birer hayat arkadaşı olarak baktıkları takdirde güzel bir gelecek temin etmeleri de pekâlâ mümkün olur:

“Aile teşkilinde bir kadın ile erkek el ele verir. Kadın kendini bir hademetçi kadın, esir bir muhbe mevkiinde değil, fakat aynı hukuka malik ve fevkalade ahval zuhurunda gerek kendi ve gerekse çocuklarının ihtiyaçlarını temine muktedir hür bir zevce, hür bir şerik[ortak] hayat-ı mevkiinde bulur”¹⁵⁶. Erkekler bu noktada adil davrandıkları takdirde “müsavat bir hayat yaşamakta olduğunu takdir eder, halden emin istikbalden emin bulunur...”¹⁵⁷ der.

¹⁵⁴ Mükerrerrem Belkis. “İnkılab-ı Cemiyette Esaslar”. *Kadınlar Dünyası*. 14 Kanuni Evvel 1329, No:122, S:4

¹⁵⁵ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”. *Kadınlar Dünyası*. No:166, S:2–3

¹⁵⁶ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*. No:172, S:2

¹⁵⁷ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*. No:172, S:2

Ulviye Mevlan'a göre aile hayatı konusunda içinde bulunulan koşullar çok iç açıcı değildir. Çünkü sosyo-kültürel seviyeleri ne olursa olsun erkeklerin, kadınların evde karşılaştıkları cinsiyet rollerine duyarsız kaldıklarını vurgular: “Bir kere insaf edelim! Bugün ne halde yaşıyoruz? Kara bir cehalet içinde değil mi? İhtiyarlarımıza tazim edelim, sınıf-ı avameye merhamet besleyelim ve fakat münevver oldukları, ulema oldukları iddiasında bulunanlara ne diyelim?!”¹⁵⁸. Buna bağlı olarak Ulviye Mevlan, toplumsal hayatta siyaset, kültür, ekonomi vb. birçok alandaki sorunlara duyarlılık gösteren Osmanlı aydınının kadın hakları konusundaki duyarsızlığını tamamıyla cinsiyetçi bir zihniyete bağlıyordu. Aynı zamanda sözkonusu cinsiyetçi zihniyetin Osmanlı aydınının önemli aşmazlığı olduğunu ileri sürer.

Dönem yazarlarının birçoğu aileyi toplumun birer aynası olarak görmüştür. Bir millet aile teşkilatını iyi ve doğru temeller üzerine bina etmiş ise toplumun temelleri de sağlam demektir. “bir aile efradı mesut olmamış ise mütalık o aile iyi kurulmamıştır. Eğer bir millet iyi kurulmamış ise, o milleti teşkil eden aileler fena bir haldedir.”¹⁵⁹ Bu konuda erkek aydınların da aynı görüşü paylaştığı söylenebilir¹⁶⁰. Dönemin önemli kadın yazarlarından Aliye Cevad ise bir ulusun kaderi ailenin geleceğiyle sınırlı olduğunu yazacaktır. Ailenin ulusların ruhu olduğuna inanır: “efradı beşerin hayatı nasıl istikbalden ibaret ise milletlerin de aynıdır. Aile hayatı milliyeyi de temin etmiş olur.” Ona göre sağlam bir ulusal kültür ancak sağlam bir aile kültürü ile mümkündür. Ayrıca bu iki şeyi birbirinden

¹⁵⁸ Ulviye Mevlan. “İçtimai Dertlerimizden: Zevc-Zevce”. *Kadınlar Dünyası*. No:128, S:2

¹⁵⁹ Mükerrrem Belkis. “İnkılab-ı Cemiyette Esaslar”. *Kadınlar Dünyası*. 14 Kanun-i Evvel 1329, No:122, S:4

¹⁶⁰ Mevlanzade Rıfat (bkz. Üçüncü bölüm), Abdullah Cevdet ve Baha Tevfik gibi aydınlar da mesut aile ile mesut millet olmasının şartı bu kurumların iyi teşkil edilmemiş olmasına bağlanmaktaydı.

ayırmak mümkün değildir: “Esasen aileler olmasaydı milletler de vucud bulamazdı. Milletlerin ruh-ı hayatı ailedir. ...o halde aile demek millet demektir. Millet demek aile demektir. Bu iki şey yekdiğeriyle [bir diğeriyle] tevemdir [özdeşdir]”¹⁶¹ Mükerrerrem Belkıs’a göre Osmanlıda aile hayatı sefil bir durumdadır ve bu yüzden yapısal olarak yeniden incelenmeli ve ıslah edilmelidir. Ama esas olarak medeni bir aile yaratabilmek için sosyal bir inkılâbın gerekli olduğunu hatırlatır: “hiç kimse inkâr edemez ki ailelerimiz sefil bir haldedir. Bizde aile hayatına giren ölmüş bir vücut ad olunmaya, ancak layıktır. Ailenin niçin fena olduğunu tetkik etmeliyiz. Tetkik edersek yek nazarda ailenin çürük bir takım esaslar üzerine bina olduğunu göreceğiz ki ailelerin sefaletine yegâne sebep de budur.”¹⁶²

Ulviye Mevlan, aile sorunlarından birinin de evlilik konusu olduğunu söyler. “Osmanlıda izdivaç usulünü” eleştirir. Ona göre Osmanlıda eş seçimi görücülük usulüyle yapılıyordu. Evlenecek çiftlerin birbirlerini görmesi tanınması çoğunlukla mümkün olmuyordu. Ailenin diğer fertleri ya da yakın akrabalar erkeğe eş seçiyorlardı.¹⁶³ Tabii ki bu da evlenen çiftlerin mutsuz olmalarına neden oluyordu. Görücü usulü evliliğin eleştirisi kaçınılmaz bir şekilde eski kuşağın otoritesini de tehdit etmekteydi.¹⁶⁴ Eleştiride bulunan aydınlardan biri de Ulviye Mevlan idi. Ulviye Mevlan, Kadın ve erkeklerin iyi bir aile teşkil edememesini yanlış evliliklere bağlar. Çoğunlukla görücülük usulüyle yapılan evliliklerin

¹⁶¹ Aliye Cavad. “Aile”, Kadınlar Dünyası. *Kadınlar Dünyası*. 19 Mayıs 1329, No:37, S:2

¹⁶² Mükerrerrem Belkıs. “İnkılâb-ı Cemiyette Esaslar”. *Kadınlar Dünyası*. 14 Kanun-i Evvel 1329, No:122, S:4

¹⁶³ Serpil Çakır. A.g.e. S:195

¹⁶⁴ Alan Duben, Cem Behar. “Batılılaşma ve Ailenin Yeni Yönelimleri: Kültürel Yeniden Yapılanma” iletişim, 1996, S:

mutluluk getirmediğini ve artık gönüllülük temeline dayanan medeni birlikteliklerin kurulma zamanı geldiğini ifade eder.

“Mülahaza edelim: bugün izdivaç hususunda takip etmekte olduğumuz usul iyi midir? Görücülerin hatta validelerimizin, konu komşularımızın delaletleri ile bunların zevc ile zevceye karşı yabancı gözleri ile fikirlerin, hislerin, fikrin, mizacın anlaşılması zevc ve zevce arasında anlaşılması için yeknasin [birbirini tanımak] lazımdır. Hatta uzun müddet tarafının tetkikatta bulunması lazımdır.”¹⁶⁵

Medeniyete kapıların açılmaya başladığı meşrutiyet idaresiyle birlikte artık geleneksel evlilik yönteminden kaçınılması gerektiğini belirtir. Ona göre, Saadet de bu şekilde mümkün olabilir: “Ebedi bir saadet tesisi maksadıyla teşkil edilecek ailede her şeyden evvel zevc ile zevcenin fikren, hissen, mizacen, amelen ittihadı zaruriyattır. Bu inkâr edilemez...”¹⁶⁶

Yeni çiftlerin ailelerinden ayrı müstakil ilişkiler kuramamaları sorun olarak görülmüştür. Özellikle erkeklerin evlilikte aile ve akrabalarına bağlı kalmaları ve edilgen bir aile kurmaları eleştiriliyordu. “Hala hakimiyet ve istiklal iddiasında bulunan erkekler!!... Neşriyatla iç güveysi olmayı, müstakil bir hana sahip ve reisi olmayı tercih ediyorlar. Yahut validesinin hemşiresinin teyzesinin cenah-ı himayesine sığınıyorlar. Ve bu suretle bir kayın valide, bir kayınpeder, bir yenge, bir teyze; yani teşkil edilen yuvacıkta ferman ferman oluyorlar. Zevc ve zevce hiçbir vakit yuvalarının sahip-i müstakili olamıyorlar.”¹⁶⁷ Ulviye Mevlan sonuçta, ailede karı koca arasında bir çok sorunun bu durumdan kaynaklı ortaya çıktığı vurgulamaktadır. Oysaki ideal bir karı koca ilişkisini özgür iradeyle

¹⁶⁵ Ulviye Mevlan. “İçtimai Dertlerimizden: Zevc-Zevce”. *Kadınlar Dünyası*. 25 Kanun-i Sani 1329/ 11 Rebbiul Evvel 1331, No:128, S:2

¹⁶⁶ Ulviye Mevlan. “İçtimai Dertlerimizden: Zevc-Zevce”. *Kadınlar Dünyası*. No:128, S:2

¹⁶⁷ Ulviye Mevlan. “İçtimai Dertlerimizden: Zevc-Zevce”. *Kadınlar Dünyası*. No:128, S:2

oluşturulmuş bir aile hayatına dayandırılıyordu. “Hâlbuki tam manasıyla zevc ve zevce olabilmek için müstakil bir hana sahibi olmak şarttır ve tam anmasıyla zevc ve zevce olabilmek için zevce, erkekliği yalnız kendi aşkı, kendi refik hayatı muhibi şerrini mürşidi olmak üzere tutmalıdır”¹⁶⁸. Ulviye Mevlan bu tarz sorunların ortaya çıkışının Osmanlılarda henüz yerleşik hayata dair ilmin ve medeniyetin tam yerleşmemiş olmasından kaynaklandığını söyler: “İtiraf edelim: biz Osmanlılar kadın erkek her şeyde cahil bulunduğumuz gibi tedbir-i menzil ilminde dahi cahiliz. Aile nedir? Nasıl idare olunur? Zevc ve zevcenin hanedeki mevkileri nedir? Vazifeleri neyden ibarettir? Takdir edememiştir ve işte bundandır ki yuvalarımız henüz tanzim edilemeden bozulmaktadır... Az bir zamanda zevc ve zevce ayrılıyor ve ortada evlatlar var ise sefil, perişan edilmiş oluyor.”¹⁶⁹ Böylece milletin geleceğinin teminatı olan iyi gençler yetiştirmek de mümkün olmayacaktır: “Meşhur bir misaldir; “kuş yuvada gördüğünü işler” ne doğru sözdür. Bir çocuk yetiştiği büyüdüğü yuvada peder ve validesinin ahval-i hususiyesine göre yetişir. Muntazam bir aile yuvasında yetişmiş ise muntazam, müşeveş [gayrı muntazam] bir aile yuvasında yetişmiş ise müşeveş bir adam olur gider. Bunda şüpheyi tereddüt mahal yoktur.”¹⁷⁰ Ailedeki sorunların aşılması bir milli vazife olarak kabul edimiş ve aile kurumu, toplumsal geleceğin sigortası olarak kabul edilen sağlıklı evlatların yetiştirilmesi açısından önemsenmiştir. İyi ve mesut aileler toplum mühendisliğini sağlamanın koşulu kabul edilmekteydi. Ulviye Mevlan, nasıl ki Osmanlılar kadın hakları konusunda yeniliklere muhtaç ise aileyi yapılandırmak konusunda da Osmanlıların yetersiz kaldığını yineler.

¹⁶⁸ Ulviye Mevlan. “İçtimai Dertlerimizden: Zevc-Zevce”. *Kadınlar Dünyası*. No:128, S:3

¹⁶⁹ Ulviye Mevlan. “İçtimai Dertlerimizden: Zevc-Zevce”. *Kadınlar Dünyası*. 1 Şubat 1329/ 18 Rebbiul Evvel 1331, No:129, S:2

¹⁷⁰ Ulviye Mevlan.. “İçtimai Dertlerimizden: Zevc-Zevce”. *Kadınlar Dünyası* No:129, S:2

Ona göre bunun gerçekleşmesi ise ancak aile kurumunu ilmin ışığında anlayıp nasıl düzenleneceğini bilerek hareket etmekle mümkündür:

“İnsanlar; yuvalarını her şeyden evvel hıfz-ı sıhhate muhite muvaffak surette tanzim, tebay-ı salimenin tasvip ve istihsan edeceği şekilde tefriş ederler ve anın hissen idare ve idamesi ilmine, tedbir-i menzil ilmine vakıf olarak ailelerini müsavat yaşatırlar. Biz Osmanlılar, kadın erkek her noktayı nazardan nasıl ıslaha muhtaç isek tanzim-i mesken, tedbir-i menzil ilmine dahi öylece arşa da muhtacı.”¹⁷¹ Kuracağı evi ihtiyaçlarına göre düzenleyip eşiyle mutlu yaşaması için gerekli olan hesabı yaparak önlemlerini alan aile sayısını çok sınırlı olduğunu ifade eden mevlan, eşiyle birlikte istişare ederek bütçe oluşturan erkeklerin azlığından şikâyetçidir. “Evini, ailesinin, yuvasını hıfz-ı sıhhate muvaffak surette tanzim etmiş, tebay-ı salimenin tesvit ve istihsan edeceği tarzda tefriş eylemiş ve hala iradiyenî/iradini masrafına tevafık ve tevazun ettirmiş kaç aile gösterebiliriz?! Gerek aylıkçı, gerek tacir veya dükkâncı irad ve masrafına göre zevcesiyle bil istişare aile bütçesini tanzim edebilmiş kaç aile reise tanıyabiliriz?”¹⁷² Ulviye Mevlan, eşleriyle istişare ederek bir aile bütçesi belirleyen, zevcesinin de masraflarını karşılayabilmesi için para ayıran duyarlı erkeklerin varlığı konusunda umutsuzdur. Bu noktada karısını düşünen erkeklerin varlığı kabul edilse de, düşüncelerini uygulayanların sayısının çok az olduğuna inanır: “ Zan değil iman edebiliriz ki bizde bu kadar ince düşünen aile reisleri var farz edilse de, amel olanları pek azdır.”¹⁷³ Erkeğin ikircikli davranması yaşadığı ataerkil toplumsal süreçle de ilintiliydi. Çünkü bunun bir nedeni de Fatmagül Berktaş’ın belirttiği gibi, II. Meşrutiyetle birlikte değişen toplumsal koşulların erkeklik kimliği

¹⁷¹ Ulviye Mevlan. “İçtimai Dertlerimizden: Zevce-Zevce”. *Kadınlar Dünyası* No:129, S:2

¹⁷² Ulviye Mevlan. “İçtimai Dertlerimizden: Zevce-Zevce”. *Kadınlar Dünyası* No:129, S:2

¹⁷³ Ulviye Mevlan. “İçtimai Dertlerimizden: Zevce-Zevce”. *Kadınlar Dünyası* No:129, S:2

üzerinde yarattığı tehdit algılaması karşısında modernleşmeci erkeğin, ulusçu/batıcı kız kardeşleriyle özgürleşme noktasında ittifak yapama yerine, ataerkil kalıplar konusunda kendisini gelenekçi/İslamcı erkek kardeşlerine daha yakın hissetmesidir.¹⁷⁴ Kaldı ki en temelde Osmanlıda aile içi ilişkilerde erkek egemenliğinin ve cinsiyete dayalı işbölümünün İslami değerlerle örtüşmesi de bu gelenekçi/İslamcı yönün ağır basmasından kaynaklıdır¹⁷⁵.

Ulviye Mevlan, kadınların eve giren gelir miktarından habersiz oluşu ve bu gelir üzerinde hak sahibi olduklarını bilmiyor olmalarının da aile içindeki ezilme pratiklerine neden olan etkenlerden biri olduğuna inanır. Çünkü kadınlar hem ailede koca statüsüne karşı mevki sahibi olamıyorlardı hem de maddi var oluşlarından da feragat etmek zorunda bırakılıyorlardı. Yine kadının eğitimsiz kalmış olması ve ilim sahibi olamamış olması da aile sorunlarının kaynakları olarak gösterilir. Bunlar meselelerin baş göstermesine vesile oluyordu:

“... Ekseriye görmekte olduğumuz aile rahatsızlıklarının menşei bu gibi adi şeylerdir. Bu da zevcenin hanede bir mevki sahibi, bir ilim sahibi olamamış, irad ve masrafından daima bihaber bulundurulmuş olmasından neşet etmektedir. Hâlbuki zevce hanesinde mevki sahibi, ilim sahibi aile bütçesinin tanziminde *reyi/rei* [oy] sahibi bulunmuş olsa idi, tabidir ki zevceye karşı böyle lüzumsuz izahatta bulunmaz... Ve nizamına helal vermez idi?”¹⁷⁶

Sonuç olarak Ulviye Mevlan’ın da fikirleriyle işaret ettiği gibi Osmanlı kadınları, görücülük usulüyle yapılan evliliklerin mutluluk getirmediğini; aile

¹⁷⁴ Fatmagül Berktaş. “Osmanlıdan Cumhuriyete Feminizm” Türkiye’de Siyasal Düşünceler Ansiklopedisi. İletişim Yay. Cilt:1, S:358

¹⁷⁵ Ayşe Saktanber. “Kemalist Kadın Hakları Söylemi”. Türkiye’de Siyasal Düşünceler Ansiklopedisi. İletişim. Cilt:2, S: 326

¹⁷⁶ Ulviye Mevlan. “İçtimai Dertlerimizden: Zevce-Zevce”. *Kadınlar Dünyası*. No:129, S:2

kurumunun ıslah edilmesini; ailede yaşanan sorunların temelini de bu bu durumların var olduğunu; bir aileyi oluşturan iki insan ise her konuda bu iki insanın istişareler ile ailenin idamesi için karar mekanizmasında bulunması gerektiğini dile getirmiştir. “İşte biz yirminci asrın Osmanlı kadınları... İstiyor, temenni ediyoruz ki badema [bundan sonra] tehil edecek, yeniden yuva tesis eyleyecek olanlar... kadın erkek her şeyden evvel tedbir-i menzil ilmine vakıf bulunmuş olsunlar ve beyt-i el zifafa dahil oldukları geceden itibaren yeni yuvalarının tanzimini irad ve masraflarının tevazününü bil istişare düşünecek zihniyete sahip bulunsunlar!...”¹⁷⁷

c-) Müsavat-ı Hukuk

Osmanlı kadın hareketinde Ulviye Mevlan’ı çağdaşı olduğu feministlerden ayıran ve onu gerçekten özel kılan niteliklerinden öne çıkanı kadın sorununu öngörülü bir şekilde bir hukuk sorunu olduğunu görmesi ve bu yönde kurumsal mücadeleye girmesidir.¹⁷⁸ Çünkü hayatı boyunca öncelikle hukukta eşitlik talebinde bulunacaktır. Her şeyden evvel bu eşitlik mücadelesinde, kadınların benimsemesi gereken yöntemin ‘düşünce ve fikri’ saha olması gerektiğini belirtir. Çünkü insanların fikir hayatında yaratılacak/oluşturulacak bir dönüşümle hem millet hem de esir durumda olan kadın kurtulmuş olacak: “milliyet namına, iddiayı hürriyet ediyor, hür bir milletiz diyoruz. Diyoruz da nisviyeti esaretten

¹⁷⁷ Ulviye Mevlan, “içtimai dertlerimizden: Zevce-Zevce”. *Kadınlar Dünyası*. No:129, S:2

¹⁷⁸ Daha önce de belirttiğimiz gibi kadın kurtuluşunu ancak hukukta kadın haklarının sabitlenmesinde görür. Aksi takdirde kadınların toplumsal statülerinin değişmeyeceğini dile getirir.

kurtaramıyoruz. Bunun için ne topa ne tüfeğe, nede kılıca lüzum vardı. Müthiş silahlardan ziyade fikir ordusuna muhtacız.”¹⁷⁹

Mevlan’a göre kadınların hak ve özgürlükleri “umumi” hukukta tanınmadıkça kadınlar hep esir olarak kalacaktır: “nisvan hukuku, hukuk-ı umumiye’de rical derecesinde tasdik edilmedikçe kadınlık âlemi ne hürriyetten, ne de ademiyetten bir şey anlamayacaktır. Daima esir, daima atıl, daima meyve olarak kalacaktır.”¹⁸⁰ Talep edilen hak ve özgürlükler tanımı ise kişinin kendi hayatı hakkında iktidar sahibi olması olarak, varoluşsal bağlamda ele alınmakta idi.¹⁸¹ Osmanlı toplumunda kadınların hukuk açısından durumunun pek iç açıcı olmadığını söyleyen Mevlan, kadınların insaniyetin faziletlerinden mahrum bırakıldıklarına inanır: “biz kadın erkek hepimiz yanlış fikirlerin, garip itikadın [inançların] zebun itisafiyız. Hayatımızda hayat-ı şahsiyemizde, hayat-ı ailemizde, hayat-ı milliyemizde esaslı bir destur yok. Efkar-ı batılaya esir ve kurbanız. Biraz daha ileri vararak hakikati olanca ayanlığıyla söylemek lazım gelirse, yaşayışımız bu gün hayat-ı medeni denilen yaşamaktan pek başka ve ayrıdır. İnsaniyet has fezailden [faziletten] uzak bulunuyoruz.”¹⁸² Mevlan’a göre bu durum böyle devam etmemelidir ve buna kimse göz yummamalıdır. Kadın erkek herkesi kadın hukukunu aramaya davet edecektir: “bu günkü hal ve vaziyet-i içtimaiyemiz devam edemez. Artık uyanalım. Bugünkü sükûn ve lakaydiyi [kayıtsızlığı] terk edelim. Hayat-ı mesaiye atılarak mevki-i içtimaiyemizi tanzim edelim. Bunu kadın ve erkek umuma söylüyoruz. Yalnız bir tarafın mesaiyesi hiçtir.

¹⁷⁹ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Hukukumuzu Arayalım”, *Kadınlar Dünyası*. 21 Haziran 1329-29 Recep 1331, No:79, s: 1

¹⁸⁰ Kadınlar Dünyası imzasıyla “Kadınlar da Hürdür, İnsandır”, *Kadınlar Dünyası*. 13mayıs 1329, No:40, S:1

¹⁸¹ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Kadınlar da Hürdür, İnsandır”, *Kadınlar Dünyası*. 13mayıs 1329, No:40, S:1

¹⁸² Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Hukukumuzu Arayalım”, *Kadınlar Dünyası*. 21 Haziran 1329, No:79, S: 1

Erkeklerimizin de bize karşı bikane lakayd [kayıtsız] durmamaları, hukukumuzda riayet etmeleri lazımdır.”¹⁸³ Kadınların eşitlik istemlerinin, toplumsal alanda farklı bir medeniyet düşüncesi ve insaniyet anlayışı katacağını ileri sürer. Çünkü medeniyette kadınların tarihsel katkıları da görülmüş olacaktır. Bu yüzden kadınların gereken katkıları sunabilmeleri için kendilerini içinde yaşadıkları topluma karşı sorumlu görmeleri ve ilim, fen ve ahlaken kendilerini yetiştirmesi gerekecektir:

“Kadınlığın uyanması, hukukunu talep edip görünmesi içtimaiyatı başka bir reng-i medeniyete, mesut bir hayata tahvil edecektir. İnsaniyeti yükseltecek, ademiyeti mesut edecek ancak kadın ve erkeğin hukukta müsavatıdır. Kadın kendini buna göre, bu mühim vezaiye [vazife] göre terbiye edip ihzara mecburdur. İlimde, fende ne kadar müchez (hazırlanmak) olması lazım ise ondan daha ziyade mehasin ahlak ile de”¹⁸⁴

Osmanlı hukuku, tüm Osmanlı vatandaşları için genel geçer kaideleri içerse de, her milletin, mezhebin, dini çevrenin ve kişilerin toplumsal statülerine bağlı olarak değişebilmekteydi. Bu durum kadınların temel hak ve hürriyetlerini daha da belirsiz kılıyordu.¹⁸⁵ Çünkü hukuk uygulamalarını belirleyen tüm bu ölçütler kendi içinde dayandığı kültürlerin cinsiyet rollerinden etkilenmekteydi. Dolayısıyla hukuktaki bu esnek yapıdan en fazla zarar gören kesim yine kadınlardı.

¹⁸³ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Hukukumuzu Arayalım”, *Kadınlar Dünyası*. 21 Haziran 1329, No:79, S: 1

¹⁸⁴ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum. *Kadınlar Dünyası*. 1 Haziran 1918, No:176, S:2

¹⁸⁵ Serpil Çakır. A.g.e. S:136

Ulviye Mevlan hukukta kadın erkek eşitliğinin sağlanmasını zorunlu kılan en sağduyusal nedenlerden biri olarak, toplumun neredeyse yarısından fazlasının kadınlardan oluştuğu gerçeğini gerekçe gösteriyordu. Buna rağmen iktidarın bu yönde bir düzenlemeye gitmeyişi anlaşılr görmüyor, sert bir şekilde eleştiriyordu: “Bugün medeniyetin kabul gördüğü tesavi-i hukuk desturundan ne hakla beşeriyetin nısfını [yarısını] ve belki nısfından ziyadesini teşkil eden kadınlar mahrum bırakılmıştır?”¹⁸⁶ Osmanlı cemiyet hayatının tüm alanlarında erkek egemen bir iktidar söz konusudur. Çalışma hayatı, eğitim, kültür sanat, hukuk, kısacası tüm alanlarda kadınların görünürlüğü çok sınırlıydı. Kadınların mücadele etmesi de pekâlâ haklıydı. Ama kadınların eşitlik adına tüm talepleri her defasında tepkiyle karşılanıyordu: “Kadının kayd-ı esaretten ıtlakı/ıtlakı yani kadınla erkeğin müsavat ve siyasiye-i içtimaiyesi neden bu kadar telaşları gürültüleri mevcip oluyor?”¹⁸⁷ Dönemin bazı yazarları bu tepkilerin kaynağını, henüz erkeklerin kadın haklarını hazm edememiş olmasına bağlar. Erkeklerin bırakın hukuktaki haklarını, kadınların yaşama hakkını bile çok gördüklerini yazacaklardır: “evet, erkekler zahiren bu kadar hürriyetperver göründükleri halde hakikatte birer küçük müstebitten başka bir şey değiller. Hürriyet, hürriyet kitalarıyla koca kıtaları kanlara boğdukları esnada bile kendilerinden daha büyük, daha mühim olan âlem-i nisvanı gözleri görmedi. Onlara hukuk-ı siyasiye değil hukuk-ı insaniyeyi bile bahş etmekten çekindiler. İçlerinde hukukumuzu müdafa etmek arzu edenlere bile ‘feminist’ diye tahkir ve tezyif etmeye başladılar. Bu hal maatteessüf bugüne kadar devam etti. Mesela. Şu dakikada ulum-i içtimaiyede ispat olunmuş bir kaide vardır. Dünyada en büyük hak ‘hakkı hayattır’. Cenab-ı halik-i kâinatın yaratmış olduğu her bir mahlûk yaşamak ister. Bütün âlem buna

¹⁸⁶ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum” *Kadınlar Dünyası*. 4 Mayıs 1918, No.172, S:2

¹⁸⁷ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum” *Kadınlar Dünyası*. 4 Mayıs 1918, No.172, S:2

kanidir. Lakin erkekler maatteessüf bizim bu hakkımızı henüz tasdik etmemişlerdir.”¹⁸⁸

Ulviye Mevlan’a göre, kadın erkek eşitliği meselesinde bazı erkeklerin gösterdiği tepkilerin hiçbir adil tarafı yoktur. O, erkekleri uygarlığı ve insanlığını özünü anlamamakla tenkit eder. Bir yazısında kadın haklarına karşı erkeklerin gösterdiği tepkilerin anlamsız, temelsiz olduğunu ve bu tepkilere ‘cevap vermek bile lüzumsuz olur’ diye yazacaktır. “Kadının hukukunu şimdiye kadar gasp eden vahşi adetleri terk etmekten ne zarar gelebilir? Ne vahşi adetleri bir taassub-ı cahilane ile muhafaza etmek isteyenler zan ederiz ki medeniyeti, ademiyeti layıkıyla anlayıp idrak edemeyenlerdir. Zaten bunların serd [sıralamak] etmekte oldukları itirazlar o kadar mantıksız, o kadar manasız ve esassızdır ki müdafaaya bile değmez.”¹⁸⁹

Dönemin Osmanlı hukuk sistemi, şeriattan beslenen kültürel kalıplara bağlı olarak, kadının pasif bir varlık olduğu düşüncesi üzerine kuruluydu.¹⁹⁰ Bu tarz düşüncelerin kaynağı Mevlan’a göre “ilkel, medeni olmayan “vahşi adetlerden” başka bir şey değildi. Oysaki kadın, hukukta erkeklerle ‘müsavi’(eşit) bir konuma geldiğinde böyle gerçekdışı fikirler de ortadan kalkar ve kadını eksik kılanın gerçekte hukuk-ı umumiye olduğu da anlaşılır. Mevlan, sorunu en baştan beri kadının sosyal hayata karışamaması olarak görür.

¹⁸⁸ Y. Naciye. Sultanahmet’te üçler’de, “Erkekler Hakikaten Hürriyetperver midirler? Kadınlar Ne İstiyor.” (Mektup), *Kadınlar Dünyası*.10 Nisan 1329, No:7, S:3

¹⁸⁹ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum” *Kadınlar Dünyası*, 4 Mayıs 1918, No.172, S:2

¹⁹⁰ Birçok şekilde gündelik hayatta karşılaştığımız “kadın erkekler için sürülmesi gereken bir tarladır” sözü de esasında kadını, sürülmeyi bekleyen durağan/pasif; erkeği ise bu tarlayı süren kişi olarak aktif tanımlamaktadır. İnanç sistemindeki (Kuran’daki) bu yaklaşım kadınların kültürel pozisyonunun pasif kuruluşuna neden olmuştur.

Erkeklerin, kadınların iş göremez şeklindeki düşüncelerini, yine hayat şartlarının erkek ve kadın için aynı şekilde işlemediği bir tarihsel deneyime dayandırır. Bu nedenle kadınlara atfedilen nitelikleri hasız ve gerçek suçlamalar olarak kabul eder: “Kadınlar erkeklerin gördükleri işler derecesinde göremezler imiş. Birçok işlere de müstaid [yetenekli istidatlı] değiller imiş! Haydi, bu iddiayı doğru olarak kabul edelim fakat lütfen bu iddiaya kadının zaaf-ı fitriyesine, noksan-ı kuvvetine bir de tahsil ve terbiyenin müsavatsızlığına, hukukta müsavatsızlığına dahi zam [söz] etsek daha doğru olmaz mı? Kadın bir kere erkekler derecesinde tahsil ve terbiye görsün ve erkek derecesinde siyasi, içtimai, hukuka da malik olup hür bir hayat sahasında kendini görsün... Bakalım o vakit kadınlar ne yapmaya kadir olabileceklerdir, görülür. Kadının mizaç ve fitratını bahane ederek kadını birçok mesalik-i nafiadan ve hukuk-u umumiyyeden mahrum bırakmak mantığı; aynıyla esaret-i mürevviclerinin (tarafılının) ‘esirde hür olmağa kabiliyet yoktur’ demelerine benzer. Hakikaten kadının mizaç ve fitratı iddiasıyla mütenasip değil ise o halde telaşa ne hacet? Mademki kadın hayatta erkekle müsavi bir mevki temini iktidarına hakikaten malik değildir, alacağı bütün hürriyetler mevki-i içtimaiyesini değiştiremeyecek.”¹⁹¹ Mevlan, erkeklerin kadınlara yönelik; yeteneksiz, vasıfsız, iş göremezler gibi eleştirilerine tepki gösterir. Bu atıfların, kadınların çoğunlukla eğitimsiz oluşlarına bakılarak ortaya atıldığına değinir. Erkeklerin kadınlara göre daha fazla eğitim olanaklarından faydalandıkları bir gerçeklikte bu iddiaların bir geçerliliğinin olmadığına inanır. Kadın ve erkeğin eşit toplumsallıklardan faydalandığı ve denk nitelikler taşıdığı bir durumda icra edilecek bir işte erkeklerin bu tur atıflarını boşa çıkartacak bir sonuçla karşılaşılacağını dile getirir.

¹⁹¹ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum” *Kadınlar Dünyası*, 4 Mayıs 1918, No.172, S:2

Osmanlı miras hukukunda bir kadın, sahip olduğu malı dilediği gibi kullanma hakkına sahip iken uygulamada erkeğin izni ve denetimi dâhilinde mümkün olabiliyordu. Yine kadın erkek kadar mirastan pay hakkına sahip değildi. Erkek çocuklar iki hisse alırken kız çocukları bir hisse alıyorlardı.¹⁹² Evlenen kadının mirasının kocaya gideceği düşüncesinin yanı sıra kadınların sermaye sahibi olmaları gereksiz görülüyordu. Çünkü evin dışına çıkarak kamusal alanda bu sermayeyi işleme olanaklarından mahrumdu.

Yukarıda dile getirildiği gibi Mevlan, Hukukta kadının erkeğe nispeten daha aşağıda gösterilmesinin mantıklı bir dayanağı olmadığını ifade eder. Çünkü ona göre, düşünen özneler olarak kadın ile erkek arasında epistemolojik yeti fark yoktur. Fark var olduğu düşünülüyorsa da, bu sadece kadın ile erkeğin içinde bulunduğu sosyal şartlardaki bir farklılıktan ibarettir. Yani kadınların eksiklikleri varsa bu içinde bulundukları yapıda sahip oldukları olanaklarla ilgili olacaktır. Ona göre, kadınlar cemiyette hiçbir olanaktan faydalanamadıkları için yaratıcılıklarını da gösterememiş; toplumsal üretime kendilerini katamamış ve bu durum ise zamanla kadının fitrat eksikliğiymiş gibi (tarafı bir şekilde) görülmüştür. Ulviye Mevlan, aile mutluluğu için de hukukta kadın erkek eşitliğinin sağlanması gerektiğini söyler. Ailede eşlerin birlikte mesut olabilmesi, yaşamı medeniyete uygun bir şekilde yaşayabilmeleri için eşitliğin zorunlu olduğunu ifade eder: “ Erkeğin, kadından ayrı hukuku ve ihtiyazı muhafaza etmesini ne akıl nede mantık kabul eder. Erkek, kadın mesut yaşayabilmek için mesaiyede birbirlerinin zahiri, yardımcısı olacağı gibi hukukta dahi müsavâtı kabul etmeye mecburdurlar.”¹⁹³ Kaldı ki kadın hareketi, hem ailevi hem de

¹⁹² Serpil Çakır. A.g.e. S:136

¹⁹³ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum” *Kadınlar Dünyası*. 1 Haziran 1918, No: 176, S:2

toplumsal bir mutluluğun, ancak kadın erkek eşitliği temelinde sağlanacak bir genel hukuk, ‘hukuk-ı umumiye’ kabul edildiği takdirde mümkün olabileceğini savunuyordu. Eşitlik genel hukukta garantiye alınmalıydı: “Hukukta olsun mesaiyede olsun müsavat-ı umumiye kabul edilmez ise insaniyet kemalini, ademiyet mevkiini bulmayacaktır.”¹⁹⁴ Hayat kadın ve erkeğin birbirine egemen olmasını gerektiren bir yasayı içermez. Ulviye Mevlan, ‘doğa’ olarak da kadın erkek arasında bir eşitlik durumunun olduğunu belirtir. Dolayısıyla var olan hukuk sistemleri de sadece bu doğal eşitliğin sürdürülebilirliğini sağlamak için var olmalıdırlar: “Ne erkek hükümdar, ne de kadın hükümdardır. Erkek, kadın hayatta şiriktir [ortak]. Bu şirketi [ortaklığı] tabiat akd etmiş, medeniyet-i hukuk bu akdin esasatını takviye edecektir.”¹⁹⁵ Buna paralel olarak Hukukta kadın erkek eşitliğinin önemini başka bir yazısında da yineler: “Mesudiyet-i umumiye-i beşeriye, hukuk-ı umumiye görecek müsavat sayesinde tecelli eder. Hukukta olsun mesaide olsun müsavat-ı umumiye kabul edilmez ise insaniyet kemalini, ademiyet mevkiini bulamamış olur. Ne erkek hükümdar ne de kadın mahkûmdur. Kadın erkek şeriktir, refik-i hayattır. Bu şirket tabien akd edilmiş olduğu gibi hukuka, medeniyeten dahi akd olunmalıdır.”¹⁹⁶

Ulviye Mevlan, Kadınlığın uyanması ve görünür olmasını sağlayacak bir hukuki düzenlemenin, toplumsal hayatta bir inkılâp etkisi yaratacağının bilincindedir. Ona göre “kadın erkek bu suretle hudut hudut medeniyeti bellemiş” olacaktır.¹⁹⁷ Ayrıca erkeği kadın karşısında imtiyazlı kılan hukuk anlayışının doğal eşitliği bozduğunu ifade eder. Çünkü daha önce de ifade ettiğimiz gibi

¹⁹⁴ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum” *Kadınlar Dünyası*. 1 Haziran 1918, No: 176, S:2

¹⁹⁵ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum” *Kadınlar Dünyası*. 1 Haziran 1918, No: 176, S:2

¹⁹⁶ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Müsavat-ı Hukuk”. *Kadınlar Dünyası* 3 Mayıs 1329, No:30, S:1

¹⁹⁷ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Müsavat-ı Hukuk”. *Kadınlar Dünyası* 3 Mayıs 1329, No:30, S:1

Mevlan'a göre kadın ve erkek ilk durumda (doğa durumunda) eşittir. Fakat gelenek ve görenekler gibi toplumsal süreçlerin etkisi ile bu eşitlik bozulmuştur. Hatta erkeği kadın karşısında imtiyazlı kılacak bir noktaya varmıştır. Mevlan bu imtiyazlı durumun mantıklı olmadığını ve hayatı birlikte paylaşan iki insanın da kabul etmemesi gereken bir mesele olduğunu ileri sürer: “erkeğin kadından ayrı hukuk ve imtiyazı muhafaza etmesi ne aklidir ne de mantıkidir. Erkek kadın mesaiyede birbirlerinin zahiri yardımcısı ise hukukta dahi müsavata kabul etmeleri lazım gelmez mi?”¹⁹⁸

Göründüğü gibi Ulviye Mevlan için toplumsal eşitliği gerçekleştirmenin tek yolu, kadın erkek haklarını, özellikle ‘hukuk-ı umumiye’de eşit bir statüde garanti altına almaktır: “Erkeklerin hukuk-u derecesinde kadınların dahi hukuk sahibi, erkeklerin hürriyeti derecesinde kadınların dahi hürriyet-i kuanın umumiyede tanınınca işte o dakikadan itibaren beşeriyetin mesut olacağına imam etmelidir.”¹⁹⁹ Çağdaş bir toplum yaratmak ancak kadın erkek eşitliğini öngören bir hukuk anlayışıyla mümkün olacaktır: “Emin olalım ki âlemde medeni ve müsavat bir hayat ancak kadının hakkı tanındıktan, tesavi-i hukuka riayet olunduktan sonra doğabilecektir.”²⁰⁰

d) Çalışma Hayatı ya da Hayat-ı Mesai

Kadınların çalışma hayatına girme mücadelesi en temelde hukukta eşitlik ve özgürlük mücadelesinin bir parçasıydı. Ulviye Mevlan, Osmanlı kadınları olarak ne talep ettikleri sorusuna “...bizim istediğimiz hürriyet, hürriyet-i

¹⁹⁸ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Müsavat-ı Hukuk”. *Kadınlar Dünyası*. 3 Mayıs 1329, No:30, S:1

¹⁹⁹ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum” *Kadınlar Dünyası*. 1 Haziran 1918, No: 176, S:2

²⁰⁰ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum” *Kadınlar Dünyası*. 4 Mayıs 1918, No.172, S:2

mesaidir” sözleriyle cevap veriyordu.²⁰¹ Kadınlara göre Osmanlı genel hukuku kadınların çalışma hakları açısından da ıslah edilmeliydi. Çünkü kadınlar aleyhinde içerik olarak ‘hukuk-ı umumiye’ çok sorunluydu. Kadınları birer özne olarak kabul eden ve vatandaşlık haklarını garanti edecek bir eşit hukuk sağlanabilirse mevcut sorun da ortadan kalkacaktı. Kadının toplumda daha faal olmasının ve çalışma hayatına girmesinin karşısındaki en önemli engel hukukta eşitlik ve toplumsal kültürün cinsiyetçi niteliği meselesiydi.

Ulviye Mevlan hukukta kadın erkek eşitliği sağlandığında kadının da cemiyet hayatında aktif üretici olacağını ve aynı zamanda üretici bir rekabet ortamına da vesile olacağını söyler. “Kadın hür, erkek derecesinde hür, erkek derecesinde hukuka sahip olunca tabiatıyla daha faal ve daha şedit bir rekabet her iki tarafı, kadın ve erkeği daha ziyade çalıştırır ve cemiyeti akim kılan kuvvetlerinden bu suret ile de istifade etmiş olur”²⁰². Kadınlar her şeyden önce hayatın her alanında görünmek istiyorlardı. Toplumda itibar sahibi olabilecekleri bir mevkide çalışmak ve ekonomik özgürlüklerine kavuşarak, koca iktidarından kurtulmak istiyorlardı. Ama en önemlisi erkekler gibi hayatın tüm olanaklarından faydalanmak ve cemiyet hayatına özgürce katılmak istiyorlardı. Kadınlar, erkek egemen kültürün, insanı geliştiren; özne olmasını sağlayarak yücelten tüm medeniyet olanaklarından alıkoyduğunun farkındaydılar. Ulviye Mevlan da diğer kadınlar gibi bu noktadaki mücadelelerinin meyve vereceğini görüyordu: “Erkekler senelerce süren hayatta kadınlığın önüne bir atalet seddi çekmişler. Kadınları medeniyet nurundan maarifet nurundan, sanayi [sanat] nurundan mahrum bırakmışlardır. Bu son senelerde her memlekette, kadına, kadının

²⁰¹ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Hürriyet İsteriz”, *Kadınlar Dünyası*. 23 Nisan 1329, No:20, S:1.

²⁰² Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*. 4 Mayıs 1918, No.172, S:2

mesaiyesine ihtiyaç his edilmiştir. Saha-i mesaiyesi tesaviye edilmiş. Hukuk, hukuk-u umumiye arasında tanınmağa başlamıştır.”²⁰³ Ama bu olumlu gelişmelere karşın sosyal hayatta kadınların görünmezliği, mağduriyeti sürüyordu.

Ulviye Mevlana göre kadınların hak ve hukukunun tanınması gibi kadınların çalışma hayatına (bir anlamda da sosyal hayata) atılmalarını da sağlayan milletler en medeni ve en faziletli milletlerdir. Aksi takdirde bir milletin medeniyet açısından sefil ve avare bir durumda olacağını dile getirir. “Görüyoruz; medeniyette yükselen milletler kadının hakkını, kıymeti içtimaiyesini tanımışlar. Mevkiini yükseltmişler, faaliyetinden istifade ediyorlar. Yine görüyoruz; kadınların atıl mevkiinde bırakılan milletlerin seviye-i medeniyesi dün [alçak, düşük] derecede hatta ahlak-ı aliyeden mahrum, sefil ve avare bir haldedirler.”²⁰⁴

II. Meşrutiyetle birlikte kadınların gündeminde dış borçlar önemli bir yer tutmaktaydı. Kadınlar bir ülkenin tam bağımsız olabilmesi için, diğer ülkelere borçlanmadan kendini idame etmesi gerektiğini dile getiriyorlardı. Bunun olabilmesi için de özellikle, kadın ve erkeğin cemiyet hayatında yer alıp birlikte üretmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kadınlar, borçlarından dolayı diğer ülkelere bağımlı olan Osmanlı ile; cinsiyetçi hukuk anlayışı ve koca iktidarı yüzünden, cemiyet hayatına giremeyen ve erkeğe bağımlı kalan Osmanlı kadını arasında doğru orantı kuruyorlardı:²⁰⁵ bundan dolayı Ulviye Mevlan da çağdaşları gibi çalışma hakkını, başta kadınların özgürlüğü, sonrasında ise vatanın (ekonomik özgürlüğü) özgürlüğü için isteyecektir: “çalışalım, hep birden çalışalım. Zira selamet-i vatan bunun içindedir”

²⁰³ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*. 22 Haziran 1918, No:179,S:2

²⁰⁴ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum” *Kadınlar Dünyası*. 4 Mayıs 1918, No.172, S:2

²⁰⁵ Serpil Çakır. A. g.e. S:162–175

Ulviye Mevlan yaşadığı dönem itibariyle, kadınların cemiyet hayatına katılmaları konusunda umutludur. Gelecekte erkekler gibi her kadının da çalışma hayatına özgürce girebileceğine inanır. Fakat yine de kadınları çalışma hayatına girme konusunda yeterince çaba sarf etmemekle ve tembelliği tercih etmekle eleştirecektir: “bizim kusurlarımız herhalde erkeklerimizden aşağı değildir. Bir kendimizi ıslah edersek, onlar da bize bakarak hayatlarını tasfiye eylerler.” Öte yandan Ulviye Mevlan, kadınlara atfen, çalışma hayatımızı ve aile hayatımızı nasıl düzene sokabiliriz/sokmalıyız? Sorusunu sorar ve cevaben şöyle der: “hayatımızı tanzim için evvela cehaleti atmak, sonra ataleti terk eylemek lazımdır. Bu gün kaçımız zevcelerine hissen suretle bakıyor. On nüfusu olan bir haneyi bir insan idare etmeğe muktedir midir? Şüphesiz ki hayır...” görüldüğü gibi Mevlan, çalışma yükümlülüğünü sadece erkeğe veren toplumsal anlayışı eleştirir. Aynı zamanda kadınları çalışma hayatından alıkoyan her türlü geleneğin, kaidenin yanlışlığını, kocanın tek başına evi geçindiremeyeceği fikri ile temellendirir. Ona göre çok çocuklu bir ailede durum daha vahimdir: “Bir düşünelim: yedi sekiz bazen daha ziyade efrattan mürekkep [oluşan] bir aileyi beslemek, giydirmek lüzumunda geçindirip eğlendirmek için yalnız bir erkek, bir aile reisi çalışıyor. Bu insaf mıdır? bir tek adam yedi sekiz ve daha ziyade canlar için neden yalnız çalışmağa mecbur olsun?... Bir daha düşünelim... Ayrı ayrı kazanç getirip şirkete bırakamazlar mı? Biraz daha düşünelim; bir aile efradının mesai-i umumiyesiyle ihzar edilecek taam, ne kadar leziz olur. Böyle bir ailede sefalet değil, bahtiyarlık hükümran olur”²⁰⁶ ayrıca Ulviye Mevlan’a göre hayat arkadaşı olmak ve birlikte bir aile kurmak, hayatı ortak paylaşmayı gerektirdiği gibi “mesaiyi” paylaşmayı

²⁰⁶ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Her Aile Bir Şirkettir”, *Kadınlar Dünyası*. 4 Mayıs 1329, No:31, S: 1

da gerektirir. Mutlu bir aile ancak bu durumda oluşturulabilir.²⁰⁷ Öte yandan geçim sorumluluğunu sadece erkeğe yüklemenin hiç adil olmadığına; karı koca birlikte çalışılırsa aile ekonomisinde refahın da artacağına işaret edilmektedir: “niçin erkek çalışsın da kadın çalışmasın? Neden erkek her türlü bar-ı [yükü] hayata katılsın da kadın evde veya daha açıkçası atalane [işsiz] evde kalsın! Mademki bu her iki cins teşrik-i hayat etmeye karar vermişler. Bina aleyh her hususta müşterek bulunmalıdırlar ve evin erkeği nasıl ki bir meslek takip ederek temin-i maişeti için haricede [dışarıda], cemiyette çalışıyorsa kadın da aynı suretle hayat-ı içtimaiyeye dâhil olarak zevcine muavin olmalıdır. Ve hem bu suret-i hayat: ailenin her fehtini daha hakiki bir surette ihzar eder. Erkek bir baştan kadın bir cihetten çalışarak o günkü kazançlarını birleştirirlerse şüphesizdir ki refah için daha iyi olur”²⁰⁸ Yazının devamında kadın da dışarıda çalıştığı takdirde evdeki işlerin kadın tarafından yapılması gereken işler olduğu yönündeki yanlış anlayışın da ortadan kalkacağını dile getirir. Eşlerin ikisi de çalıştığında ev işlerini bir hizmetçi tutarak halledebilir ki bu durumda, başka bir aileye de yarar sağlanmış olacağını söyler.

Meşrutiyet dönemi Osmanlı kadınlarına göre Medeni bir millet olmanın göstergelerinden biri de, ailede kadın ve erkeğin müşterek olarak yaşam karşısında durması ve birlikte cemiyet hayatında yer almalarıdır. Ailede ancak bu şekilde refah ve mutluluk teşekkül olunabilir. Ulviye Mevlan, tek kişinin aileyi geçindirme çabasının aileye refah getirmeye yetmeyeceğini vurgular: “Medeniyet gelmesinden matlup yaşamak ise, kuşların hayatını insanlardan daha medeni

²⁰⁷ Kadınlar Dünyası imz. “Efkâr-ı Umumiye Nisvanda Var İmiş”, *Kadınlar Dünyası*. 9 Mayıs 1329, No:36, S:1

²⁰⁸ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Kadın, Hayat-ı Cemiyet” *Kadınlar Dünyası*. 4 Kanun-i Sani 1329, No:125, S: 2

buluyorum. Yalnız ve tek çalışan erkeklere acıyorum. Çünkü kuşlar dişiyle erkekleri birebir çalışıyor. Birebir yaşıyor yuvalarının mesudiyetini müşterek bir sai ve istihsal ile temin ediyor. Erkek ise kendi yükünü işinin ve evlatlarının ve bazen birçok familya efradının yüklerini tek olarak sırtına yüklenmiş bilaaram yürüyüp çalışmakta ve yorulmaktadır. Bu ferdi didinmede hiç mesudiyet tasvir ulunabilir mi?”²⁰⁹ Kadınların çalışma hayatına girmelerinin önünde elbette ki ataerkil kültür de önemli bir engeldi. Osmanlı yazınının önemli yazarları dahi kadınların çalışma hayatında görünmelerini hazım edemiyorlardı. Bunlardan biri de Hasan Fehmi bey’dir. Kadın ve erkek arasında tam bir eşitliğin sağlanamayacağını fakat kadınların bu yönde bir iddiaları varsa o zaman erkekler gibi askerlik görevini yapmaları gerektiğini söyleyen Hasan Fehmi’ye Ulviye Mevlan’ın cevabı gecikmez. Mevlan, Hasan Fehmi’yi gerçekleri görmemekle eleştirir. Çünkü her savaş döneminde millet ihtiyaç duyduğunda kadınların gerekirse askerlik görevini üstlendiğini hatırlatacaktır. Özellikle Kara Fatma’yı ve I. Dünya savaşında yararlılıklar göstermiş kadınları örnek göstererek Hasan Fehmi ve onun temsil ettiği erkek egemen bakışa karşı çıkar. Kaldı ki kadınların çalışma hayatında erkeklerden daha iyi yapabilecekleri birçok iş olduğunu yazacaktır. Mevlan, diğer yandan kadınlar tarafından daha iyi şekilde icra edilebilecek iş alanlarının erkeklerce işgal edilmiş olmasını da eleştirecektir: “Kadınlar evlerinde otururken sırf (sarf kadınlara ait birçok işlerin güçlü, kuvvetli erkekler tarafından derahta/derihte edilmiş olması doğrusu bize pek garip geliyor. Mesela: sabahtan akşama kadar oturduğu yerde vapur gişelerinde bilet satmak vücudu sağlam bir erkeğe ayıp değil mi?”²¹⁰ Ulviye Mevlan’a göre artık Osmanlıda, kadınların da erkekler gibi kamusal bir varlık olduğu kabul edilmelidir. Medeni bir millet

²⁰⁹ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 6 Nisan 1918, No: 168, S:2

²¹⁰ Ulviye Mevlan. “Bir Ecnebi Nazarı”, *Kadınlar Dünyası*. 24 Kanun-i Sani 1330, No:162, S:2

olmanın bir gereği olarak gördüğü bu gelişmenin olabilmesi için de erkeklerin işkâl ettiği bazı iş/meslek kollarından feragat etmeleri gerektiğine inanır.²¹¹ Bir anlamda erkeklerin pozitif ayrımcılık yapmalarını talep etmektedir. Fakat bunu talep ederken hiçbir zaman kadınlara, sadece yüksek mevkilerdeki işleri ya da çok büyük işlerde çalışmaları gerekir gibi bir taleplerinin olmadığını özellikle belirtecektir. Önemli olanın büyük ya da küçük işte değil, çalışma hayatına atılmak olduğunu ve asli olan ilerleme ve toplumsal gelişmenin de ancak böyle gerçekleşebileceğini söyler: “Kadının hürriyet sahasında göreceği işin büyük veya küçük olmasında ne ehemmiyet var. Göreceği iş her halde küçük olsa da cemiyet içi faydalı olacaktır. İşte asıl terakki ve teali için lazım olan da bu değil mi?”²¹² Ulviye Mevlan’ın yazılarından anlaşıldığına göre dönemin bazı erkekleri sahip oldukları işleri çalışma hayatına giren kadınlara kaptırma korkusu yaşıyordu. Bununla ilgili olarak bir mektubun, kendilerine (Kadınlar Dünyası Gazetesi’ne) geldiğini söyleyen Ulviye Mevlan, bu mektubun²¹³ bir anlamda dönemin erkeklerinin bir zaafı olarak da ele alınabileceğini söyler: “Kadın ve erkeklerin iradelerindeki kuvvet mukayese edilecek olursa acaba hangisi daha kuvvetli görülecek? Kadınlık hayat-ı mesaide, hayat-ı mesaiyenin her şubesinde görülmeye başlayınca... Bir kısım erkeklerin telaşa düştüklerini, ekmeklerinin, maaşlarının kısmen olsa da ellerinden gideceğini, kadınlara intikal eyleyeceğini zannetmeye

²¹¹ Osmanlı kadın hareketi içinde ilk kez ‘çalışma hayatında’ kadınlara öncelik tanınması gerektiği düşüncesini kararlılıkla savunmuş kadın Ulviye Mevlan olmuştur. Aynı zamanda bu günkü anlamda olmasa da ilk kez pozitif ayrımcılık talebinde bulunan kadın olarak da kabul edilebilir.

²¹² Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*. 4 Mayıs 1918, No:172, S:2

²¹³ Bu mektupla ilgili daha geniş bilgi için baknz. Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*. 23 Mart 1918, No:166, S:2–3

başladılar. Bu telaş bu çırpınma acaba zaaf-ı iradeden değil midir? Şahsi teşebbüse güvenememezlikten değil midir?”²¹⁴

Ulviye Mevlan’a göre gerçek eşitlik kadınların da erkekler gibi kamusal alanda çalışma hakkına sahip olmasını gerektirir: “eğer bir aileyi bir kişinin idare edebilmesi muvafık olsaydı, hükümet-i müstebdaya kimse bir şey diyemezdi. Meşrutiyet-i idare demek taksim-i amel ve mesai demektir ki bu evvela aileler arasında dahi görünmeli aranmalıdır.”²¹⁵ Aslında Mevlan’ın işbölümünün yalnızca evde değil aynı zamanda çalışma hayatında da olması gerektiği konusundaki tutumu, kadının kamusal alana çıkmasını sağlayacak bir stratejidir.

Osmanlı kadınlarının çalışma hayatına girmelerini olanaklı kılan diğer bir durum ise bireysel girişimciliktir. Bu konuda kadınların azimle çalışması gayret ederek çabalamasının önemine değinir: “işte cemiyetler müesseseler teşkil edelim dediğimiz halde böyle bir teşebbüs görülmedi... Âlemi nisvanımızın beslediği terakkinin ne derece olduğunu bilmek isteriz.”²¹⁶ Ulviye Mevlan, çalışma hayatına her erkek gibi kadınların da girme hakkı olduğunu ve kadınlar da genel ahlaka ve milli inançlara bağlı bir şekilde çalışmak istediklerini söyleyecektir: “biz de çalışmak adab-ı milliye ve ahkâm-ı dinimize riayetker olarak çalışmak isteriz”²¹⁷. Dikkat edileceği gibi din çalışma hayatına katılım açısından bir gerekçe olarak kullanılmıştır. İslam dininin, birçok meselede olduğu gibi, cemiyet hayatına girme çabasında da kadınlar tarafından önemli bir savunma silahı olarak kullanıldığını

²¹⁴ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*. 23 Mart 1918, No:166, S:2-3

²¹⁵ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Teşebbüs-ü Azim Lazımdır”, *Kadınlar Dünyası*. 17 Mayıs 1329, No: 44, S: 1

²¹⁶ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Teşebbüs-ü Azim Lazımdır”, *Kadınlar Dünyası*. 17 Mayıs 1329, No: 44, S: 1

²¹⁷ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Çalışmak Hakkımızdır”, *Kadınlar Dünyası*. 22 Nisan 1329, No:19, S:1

görürüz. Özellikle yaygın bakışa karşılık, kadınların ticari hayata atılmalarının dahi dine ters düşen bir durum arz etmediği üzerinde durulacaktır. Çünkü alışverişte satın alma sürecinde bulunan kadının aynı zamanda satış sürecinde de bulunabileceği vurgulanır: “unutulmasın ki din maniay-ı terakki değildir. Din kadınların dahi erkeler gibi çalışmasını şiddetle emretmiştir. Cenab-ı hak tembelleri ve zalimleri sevmez. Bugün biz sokağa çıkıyor muyuz? Bir dükkânda erkek satıcıdan bir şey iştira edebiliyor muyuz? Evet değil mi? O halde rica ederiz. İştira [almak] ile bay [satmak] arasındaki fark nedir?”²¹⁸ Öte yandan Ulviye Mevlan, başka bir yazısında da, din açısından, kadınların ticaret yapması kadar doğal bir şey olmadığını, hatta Hazreti Muhammed dönemine dair sabit bilgilerin de bunu kanıtladığını vurgulayacaktır: “Bin defa ispat olundu ki din-i islamda el, yüz, mahrem olmadığı için kadının ticaret edebilmesine mani yoktur. Hazreti peygamberimiz sallallahuvesellem efendimiz zamanında kadınlar pek ala ticaret ederlerdi. Hatta (her Müslim ve müslimaya ticaret farzdır.) buyurmuşlardır. İslam da kadınların hâkim olmak hakkı bile var idi. Lakin kime anlatmalı? Örf ve adet selahı elde olduktan sonra kadın düşmanlarına meydan açıktır.”²¹⁹

Ulviye Mevlan’a göre kadınlar da erkekler gibi millet için “mesai” edebilmiş ve ticaret yapma olanağı bulabilmiş olsalardı, erkeklere yük olmayacaklardı. Dolayısıyla karşılıklı “mütekabil bir hürmet” ve aile hayatında da bir intizam olacaktı. Çocuklarını daha iyi eğitip topluma en büyük katkıyı da sağlayabileceklerdi.²²⁰ Mevlan, tüm hayatı boyunca, kadın mücadelesinin amacına ulaşacağı konusunda umutluydu. Kadınların kendi varoluşlarının farkına

²¹⁸ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Teşebbüs-ü Şahsi”, *Kadınlar Dünyası* 21 Nisan 1329, No:18, S:1

²¹⁹ Ulviye Mevlan. “Kadınlar iş bekliyor”. *Kadınlar Dünyası*. 20 Kanun-i evvel 1330, 13No:157, S:2

²²⁰ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Lüzum-ı İttihat” *Kadınlar Dünyası*. 2 Mayıs 1329, No:29, S:1

varacağına olan inancını hep korudu. Bunu birçok yazısında hissettirir:“kimse inkâr edemez ki bizim muhitimizde dahi en münevverinden en cahiline kadar bütün kadınlarımız uyanmıştır. İhtiyatçılarını, ihtiyac-ı medeni ve insanlarını anlamağa başlamışlardır. Osmanlı kadınları, erkekleri derecesinde hakikati görecektir icabat ve ihtiyacat zamanı anlayacak bir seviyeye varmıştır. Uyanmıştır. Şimdi mevkinin mevki-i içtimaiyesini tanzim etmek istiyor.”²²¹ Mevlan, büyük zorluklarla atlatılan 1. dünya savaşından sonra toplumun her kesiminden insanların uygar ve eşitçe yaşamak istediğini; bunu en çok da kadınların arzuladığını, “Münevver tabakalar, kadın erkek, eski zihniyetleri atmış yerine asr-ı hazıra layık nafi zihniyetler ikame etmiştir. Hayatta bir iştirak, medeni bir iştirak istiyor.” Sözleriyle dile getirecektir.

Toplumun yeniden yapılanması, düzenlenmesi için kadının statüsünün ıslah edilmesinin gerekli olduğunu dile getiren Ulviye Mevlan, toplumsal ihtiyaçların ve insani ilişkilerin ihtiyaç duyduğu yeniliklerin yapılmasıyla medeni bir hayat yaratılabileceğine inanır. Bir yazısında toplumsal yeniliklere kapalı olan milletlerin esir olmaya, er geç yok olmaya mahkûm olduklarını yazar: “Bir insan yaşamak için gıdaya muhtaçtır. Bu inkâr edilemez, aynıyla bir heyet-i hayat-ı içtimaiye dahi, bekay-ı hayat için tecdid [yenileme] icabat zamanı daima oymağa mecburdur. Buna bu ihtiyaca tevfiğ hareket edemeyen milletler teali edemez, esirane hayat yaşar. Bu hakikati tarih aşikâr surette göstermiştir. Hangi millet bir çok zaman bir çok devir aynı hayat ve şariat dahilinde kalmış ise şariat hayatiyesini zamana, icabat-ı zamana göre tebdil ve ıslah edememiş ise harap olmuştur.” Yazıda ayrıca Osmanlının artık değişim devresine girdiği ve eski

²²¹ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*. 22 Haziran 1918, No:179,S:2

adetlerce boğuşmaktan vazgeçip kendini yenilemesinin zamanının geldiği konularına değinir. Ama her şeyden evvel bu değişim ve dönüşümün en önemli ayağını kadınların statülerindeki değişim meselesi olacağını ifade eder. Kadın meselesini yenilik hareketlerinin ölçütü olarak görmektedir: “Bir heyet-i içtimaiyede tecdidin en büyük ameli kadındır. Evet, bu gün tecdidin lüzumunu almamız, cahilimiz his ediyoruz. Teali etmek, milletler arasında temayüz etmek gayretindeyiz. Fakat başa her an tecdide_acaba kadınsız girebilmek mümkün olabilecek mi?” yazı kadınların toplumda sahip oldukları mevkileri yükseltilmeden, “hayat-ı mesaiye” ya girmeleri hukuk ışığında sağlanmadan, bir yenilik sürecinin olamayacağıyla sonlanır:

“Yüzlerce senelerden beri medid bir esaretin tesiriyle bünyemizde vücuda gelen her nevi adalet ve meskenet zan edebilirim ki? Kadınsız faaliyete tebdil edebilsin? Cahil taasub yerine ilim ve marifet kaim olabilsin. Sanayide, ticarete, iktisadiyatın her şubesinde kadınsız terki imkânı, hatta vatan ve millet duygusu uyanabilsin? Zira her millet kadından doğar kadının terbiyesiyle itila [yükselmek] eder. Kadın iyi bir ana, erkeğe müşvik, bir refik mesaiyesine esaslı bir şerik olmaz ise ne tecdid ne de teali olabilir itikadındayız.”²²² Görüldüğü üzere Ulviye Mevlan, her sektörde kadınların çalışma olanaklarına kavuşturulması gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü bunun ilerici, medeni milletlerin yapması gereken bir görev olduğu ifade edilmiş. Ulviye Mevlan da irade sahiplerine ve iktidara seslenerek bir anlamda “nesnel koşullara bakıldığında da artık kadınlara mesai hakkının tanınması gerektiği ortaya çıkacaktır” der. Çünkü ona göre, kadınlardan oluşan bir işsizler ordusunun varlığının görülmemesi artık mümkün değildir:

²²² Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*. 22 Haziran 1918, No:179,S:2

“Hayat meselesinde edilmesin artık kendi kendimizi aldatmaktan vazgeçmeliyiz. Görüyoruz maişet daraldı, izdivaç azaldı, kızlarımızın la akil yüzde ellisi koca bulamayıp evde boş oturuyor. Bu hale çare bulmanın zamanı geldi de geçiyor bile. Hiçbir erkek izdivaca itibar edilemeyeceğinden buna çare artık erkeklere minnet etmemek için kadınlara iş bulmaktan başka bir şey olamaz.”²²³

İkinci meşrutiyette Osmanlı kadın hareketi, her fırsatta siyasilere ve iş sahiplerine seslenerek kadınların kamu kuruluşlarında çalışmalarını sağlayacak önlemler almalarını talep edecektir. Ulviye Mevlan’a göre her kurum, ne kadar ve hangi şartlarda kadın memur alacağını gazeteler aracılığıyla ilan etmelidir: “Vaziyet edilen [kurulan] hastanelerde, mekteplerde, ticarethanelerde, kadınlara iş verilmelidir. Kadınlara ihale olacak memuriyetler, işler gazeteler ile ilan olmalıdır. Böyle olunca sakın kimse ortaya çıkıp da teşebbüs-ü şahsiden bahs etmesin! Himaye ve teşvik olmayınca teşebbüs-ü şahsiden kaç para ettiğini erkekler pek ala tecrübe etmişlerdir. Kadınlar böyle tecrübelere bile girişemezler.”²²⁴ Böylece kadınlar bireysel başvurularında karşılaştıkları ayrımcılıkla daha az karşılaşacaktı: “Zira kendiliğinden ortaya, biri ya müracaat edecek bir kadının nasib-i muamele-i darıstaneden [ıdam sehpası] başka bir şey değildir.” Aslında Ulviye Mevlan ve dönemin kadın yazarlarının bu mücadelesi başarıya ulaşır. Birçok kurum alacağı eleman sayısı ve niteliklerini çeşitli yollarla ilan etmeye başlayacaklardır. Bunlardan bir tanesi de dönemin kadın hareketiyle sorun yaşasa da Dersaadet Telefon Anonim Şirket-i Osmaniyesi’dir. Telefon şirketi eleman alacağını duyurduğunda Bedra Osman ve birçok kadın, iş başvurusunda bulunurlar. Fakat telefon şirketi işe alacakları kişilerin Fransızca ve

²²³ Ulviye Mevlan. “Kadınlar İş Bekliyor”. *Kadınlar Dünyası*. 20 Kanun-i Evvel 130, No:157, S:2

²²⁴ Ulviye Mevlan. “Kadınlar İş Bekliyor”. *Kadınlar Dünyası*. 20 Kanun-i Evvel 1330, No:157, S:2

Rumca bilmesi gerektiği bahanesiyle kadınları çalıştırmak istemez.²²⁵ Bu olay kısa bir süre sonra Osmanlı kadınları tarafından tepkiyle karşılanır. Kadınlar Dünyası gazetesi bu kınamada başı çeker. Öncelikle kurumun kadınları işe almamak için gösterdikleri kötü tavır için olduğu kadar Rumca dil şartı bahanesiyle kadın personel almak istememelerini şiddetle eleştirmişlerdir. Bu noktada kadınlardan özür dilenmesi gerektiğini söyleyen Ulviye Mevlan, Osmanlı yaygın basınını da bu olaya duyarsız kalmakla suçlar. Ona göre, eğer bu durumla erkekler karşılaşılsaydı tüm Osmanlıda gürültü kopacaktı: “kadınlarımızın hedef olduğu bu muameleye erkekler hedef olmuş olsa idi, acaba İkdam, Tanin, Sabah, Tasvir-i Efkar, hatta Alemdar, Tercüman sükut ederler mi, bizim sorduğumuz pek çok muhik gürültülerle sormazlar mıydı?... Sorduklarına cevap almazlar mıydı?” Ona göre bu sessiz kalış toplumda mevcut olan cinsiyetçilikten başka bir şeyi kanıtlamıyordu. Fakat özellikle Kadınlar Dünyası gazetesinin yoğun çabası ve mücadelesiyle Bedra Osman telefon şirketinde işe alınır. Bu olay kadınlar açısından bir zafer olarak kayda geçmiş olsa da Ulviye Mevlan’ın yukarıda dile getirdiği gibi kadınların bireysel girişimlerinde ne denli ayrımcılıkla karşılaştıklarını kanıtlar. Ulviye Mevlan bundan sonraki süreçte kadınların, eninde sonunda erkekler gibi çalışma özgürlüğüne kavuşacağından emindir: “erkeklerimizin aldıkları hürriyet, hakiki bir ‘hürriyet-i milliye’ ise bizler de hür olacağımıza, hürriyet-i mesaimize [çalışma özgürlüğümüze] sahip bulunarak bir mevki-i içtimaiye [toplumsal konuma] malik [sahip] bulunacağımıza şüphemiz olamaz.”²²⁶

²²⁵ Bu konuyu kısaca ele alıyorum. Geniş bilgi için bakınız: Yavuz Selim Karakışla. “Osmanlı Kadın Telefon Memureleri”, *Tarih Toplum*, 212,213 ve 314. sayıları.

²²⁶ Yavuz Selim Karakışla. “Osmanlı Kadın Telefon Memureleri”, *Tarih Toplum*, Sayı: 213. S: 23

e) Tahsil-i Nisvan

Osmanlı kadınları cemiyet hayatından mahrum bırakıldıkları için eğitimsiz de kalmışlardır. II. Meşrutiyetle birlikte kadın eğitimine önem verilmeye başlanmış olsa da bu çok yetersiz olmuştur. Ayrıca kadınlar da toplumdaki ikincil konumlarının sebebi olarak eğitimsizliklerini gösteriyorlardı. Batılı hemcinsleri, kamusal eğitim olanaklarından faydalanabildikleri için her alanda toplumsal gelişmeyi yaşarken Osmanlı kadınları, kamusal alandan bihaber yaşamak zorunda bırakılıyordu. Diğer taraftan kadınlar, Osmanlının önemli bir inkılâp yaşadığını (II. Meşrutiyet devriminden bahsedilerek) fakat bu inkılâbın sadece erkeklerin hayatında derin değişimlere vesile olduğuna inanıyorlardı. Söz konusu inkılâbın, sadece erkekler için hürriyet getirdiği ifade edilecektir. Çünkü bu inkılâbın, kadınların çalışma hayatı, hukuku ve en önemlisi de eğitiminde beklenen faydayı sağlamadığı düşünülür. Kadınlar, bundan dolayı ikinci bir inkılâba gereksinim olduğunu haykıracaklardır; elbette ki bu inkılâp kadın eğitimini yapılandıracak bir inkılâp olmalıdır:

“Memleketimiz bir inkılâp geçirdi. Hürriyetini istirdat etti. Bu inkılâbın amellerini ararsak mektepliler olduğunu göreceğiz. İstibdatta birçok mektepliler nafi edildi. Zindanlarda çürütüldü, türlü türlü cefalar edildi hep bunlar hürriyet fikri içindi. Bu acı hadiseler tadid ettikçe hürriyet fikrine intişarı da teksir ediyordu. Nihayet o zulüm gören mektepliler bu günkü inkılâbı bugünkü hürriyeti vücuda getirdiler. Burada her bir manaya karşı bir şey söyleyeceğim: bugünkü inkılâp yalnız erkekleredir. Heyet-i içtimaiyemize dikkat edelim. Yalnız erkeklerin hayatı değişti. Yalnız erkekler hak-ı insanilerine malik oldular.

Kadınlar yine eski hayatta... Yine bir bazice, yine insanlık haklarından mahrum...²²⁷

Kadınlar, iktidarın kendilerine yönelik politikalar geliştirmemesine tepki duyuyorlardı. Eğitim ve sosyal alanda konumlarından memnun olmadıklarını sık sık dile getiriyorlardı. Kadınlar, Osmanlı toplumunda sınıfsal ayrım gözetmeksizin, her sınıftan vatandaşların, toplumda kadınların yeri ve kadın eğitiminin ne denli önemli olduğunu tam algılayamadığından da yakınıyorlardı. Mükerrerrem Belkis “evet, biz yalnız bir şeye muhtacız. O da nedir biliyor musunuz? Maarif... Şimdi de güleceksiniz değil mi? Çünkü malumu ilana kalkıştığıma hüküm ederek maarife olan ihtiyacımızı herkes kadar luzum-ı takdir eder diyeceksiniz değil mi? Hayır ben iddia ediyorum ki biz maarifin kudretini kıymetini, derece-i lüzumunu idrak edemiyoruz. En kısa düşünenlerimiz değil, en büyüklerimiz bile maarifin ehemmiyetini takdir edemediler, edemiyorlar” diyecektir²²⁸

Ulviye Mevlan için eğitim, kadınların öz benliklerini kazanmaları için önemli olduğu kadar, yeni neslin ‘doğru’ bir şekilde yetiştirilmesi açısından da önemliydi. Ona göre eğitimsiz bir anne topluma fayda sağlayacak ve toplumu ileriye taşıyacak bir evlat yetiştiremezdi.²²⁹ Burada amaçlanan kadınların kamusal eğitimin dışında bırakılmasına duyulan tepkidir. Aynı zamanda kadınların modern bireyin oluşmasındaki kilit konumunun toplum tarafından anlaşılmasını sağlamaktır. Dönemin çocuk yazınında da kadınların eğitimi meselesi yoğun olarak işlenir; ama bir farkla. Çocuk dergileri bu konudaki tutumlarını, eğitimi

²²⁷ Mükerrerrem Belkis. “Mekteblerde İnkılâp Fikri” *Kadınlar Dünyası*, 26 Teşrin-i Evvel 1329, No:115,S: 3

²²⁸ Seniha Fuat “Biz Yalnız Bir Şeye Muhtacız”. *Kadınlar Dünyası*, 1 Mayıs 1329, No 28, S: 4

²²⁹ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*. 20 Nisan 1918, No:170, S:2

kadınlar için temel/modern bir hak üzerinden değil; daha çok “cahil anne” vurgusu üzerinden annelerin ev içi rollerini salt kuşak yetiştiriciliğiyle sınırlı yeni rollerin desteklenmesi noktasındaydı²³⁰ kadınlardan bilgi sahibi anneler olmalarının yanı sıra ev içi sorumluluklarını da bilinçli bir şekilde yapabilmeleri de istenmekteydi. Eğitimli kadınların bu şekilde mutlu bir aile oluşturup toplumu sağlamlaştıracağı düşünölmekteydi²³¹

Ulviye Mevlan, gelinen noktada kadınların toplumdaki etkisinin anlaşılması ve milleti ilerletecek kişilerin kadınlar olduğunun bilinmesi gerektiğini söyler. Ona göre, bir millet mahv olmak istemiyorsa kadınların öğrenim görmelerini, özellikle yüksek öğrenim görmelerini sağlamalıdır: “Bugün bir heyet-i içtimaiyede kadının tesirâtı tamamıyla anlaşılmıştır. Eğer bizim muhitte anlaşılmamış ise artık anlaşılması icab eder. Evet, eğer yaşamak istiyorsak, bütün milletler arasında mahv olmamak istiyorsak, kadının tesirâtını anlamalıyız. Bir millet ancak kendisini teali ettirecek kadın elleriyle teali eder. Asıl meviser kadındır. İşte biz bu hakikatleri derpiş ederek kadınların memleketimiz için elverişli bir hale getirilmesini istiyoruz. Bu maksada vasil olmak için de kadınlara tahsil-i âli verilmesi lazımdır.”²³²

Kadınların genellikle üzerinde durduğu konulardan biri de Osmanlı devletinin eğitime yeteri kadar önem vermediği ve bu konuda politikalar geliştirmedeği konusudur: “Birbirimizi aldatmayalım bugün muhitimizin belli başlı mekteblerimiz adedi mahduddur. Mensafane düşünelim. Milletleri

²³⁰ Elif Ekin Akşit. *Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, S:135–136

²³¹ Nicole. A. N.M. Van Os, “Osmanlı Müslümanlarında Feminizm”, *Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, iletişim yayınları, S:141–142

²³² Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Kadınların Tahsil-i Aliye İhtiyacı”, *Kadınlar Dünyası*. 26 Teşrin-i Evvel 1329, No:115, S:2

kavimleri esaretten, felaketten, nekr ve zarurettten kurtarmış refah ve saadete nail eylemiş olan maarif için bizim gösterdiğimiz gayret vehamet kâfi değildir. Avrupalılar hususa, Almanlar maarife, bugünkü derece-i terki ve temdine birkaç zatın saye-i hemematıyla nail olmuşlardır. Maariften hissemened olmak çiftçinin tarlasında fazla çalışarak fazla mahsul elde eylemesine benzemez. Hükümetin fazla hademet [yardımcı] ve gayretine muhtaçtır. Millet de bu yegâne ihtiyacı için her türlü fedakârlığı ihtiyardan çekinmez ve çekinmeyecektir.”²³³ Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi kadınların eğitimi konusundaki temel tartışmalarda batı toplumlarının eğitim yoluyla geldikleri noktaya dikkatleri çekmek isteyen Mevlan, Osmanlıların kadınların eğitimine Avrupalılar kadar önem verdiği takdirde ilerleyebileceğini dile getirir.

Başka yazarlar da kadın eğitimine gereken önemin verilmediği üzerinde duracaktır. Yazıda, bu yüzden kadınların ekonomik olarak erkeklere bağımlı kaldıklarına işaret edilir: “Bizde tahsil-i nisvan’a o kadar ehemmiyet verilmez. Biraz okudu yazdı mı, artık bir kadın için bu kadarı kâfi ad olunarak, sanayiden [sanat] hiç biri öğretilmez. Geçinmek için daima bir erkek eline bakar bir halde kalır.”²³⁴ Kadınlar hayata dâhil olmada eğitimin tek çare olduğunun bilincindeydiler. Eğitimsiz bir ferdin topluma sadece yük olacağını düşünüyorlardı. Bun aynı zamanda vatan için de bir yükü.

Kadınlar, eğitime olan ihtiyaçlarını görmek istemeyen iktidara karşı, her defasında taleplerini dillendiriyorlardı. Dönemin kadın yazarları gibi Ulviye Mevlan da kadınların özellikle tahsil (öğrenim) görmek istemelerinin ve bunu

²³³ Nazife Mahmud Ali. “Yalnız Bir Şeye Muhtacız”, *Kadınlar Dünyası*, 1 Mayıs 1329, No:28, S:4

²³⁴ Seniha Fuat. “Maarif”. *Kadınlar Dünyası*, 1 Mayıs 1329, No: 28, S: 4

dillendirmelerinin iki haklı sebebi olduğundan bahsediyordu. Bunlardan birincisi, öğrenim hakkının bir insanlık hakkı olduğunu söyler: “Birisi, insanlık hakkımız olması... Evvela insanlık hakkımız olduğu için istiyoruz... Zaman kadınlara insan olduklarını öğretmiştir. Eğer erkekler bir kadınlara insan demiyorlarsa o başka... Fakat değildir diyemezler. Çünkü onlar da bir kadından doğuyorlar... Mademki erkekler insandır o halde kadınlar da insandır. Mademki biz de insanız, biz de insanlık haklarımıza nail olmak istiyoruz. Hususıyla ilim ve maarif hususunda en gür sesimizle bağıyoruz.” Ulviye Mevlan, yaşam hakkı gibi eğitimi de bir vazgeçilemez hak olarak görüyordu. Kadınların toplumda mevki sahibi olamamaları ve toplumsal üretime aktif katılamamalarının en önemli nedeni olarak, eğitim olanaklarından mahrum bırakılmış olmalarını gösteriyorlardı. İnsan olarak dünyadaki gelişmelerden haberdar olmak ve erkekler gibi ilim ve irfanla yoğrulmak istiyorlardı. Ulviye Mevlana göre kadınların, kadın eğitimine gereken önemin verilmesi yönündeki taleplerinin bir diğer dayanağı ise, vatanın teminatı olan kuşakların kadınlar (anneler) tarafından ilk ve önemli olan eğitimden geçmesidir. Kadınlara yüklenen “kuşak yetiştiriciliği misyonu” eğitilmiş olmalarını da gerektiriyordu. Eğitilmiş kadınların varlığının, bir millet için medeniyet ve gelişmişlik derecesini ifade ettiği üzerinde duruluyordu: “kadınlara tahsil-i âli vermek vatan için elzemdir. Bu ihtiyacın unutulması heyet-i içtimaiyemizin terkisi için yapılacak teşebbüslerin akim kalmasına sebep olacaktır? Yukarıda vatan yalnız kadın ile yükselir dedik. Bunun için de vatani yükseltecek kadın lazımdır. Vatani yükseltecek kadınlar ancak maarifle vücud olur. Başka hiçbir şeyle değil... Tahsil-i maarifle millet-i müstakbeleyi iyi yoğuracak kadınlar yetişmeli. Eğer kızlarımızı okutursak onlara vatanları için lazım olacak tahsili verirsek vatan

büyür.”²³⁵ Kadınlar devletin kadınların eğitime erkeklerin eğitimi kadar önem vermediğinden şikâyetçidirler. Dönemin hâkim ideolojisi olan İttihat ve Terakki kadrosuna da seslenerek kadınların niçin kaderlerine terk edilmek istendiği sorgulanır. “ey sahibi istikbal genç erkeklerimiz! İşte size şu büyük sual: kadınlar için kaç medrese-i irfan var? Yarın şerik-i mesai ve refik-i hayatınız olacak biz kadınları niçin düşünmezsiniz?”²³⁶ Ulviye Mevlan, kadınlar, erkekler gibi Avrupa’ya eğitim için gönderilmiyorsa en azından Osmanlıda “darülfünundan mahrum edilmesinler” diyerek kadınların eğitimsiz bırakılmalarını eleştirecektir: “Erkekler kadar kadınlar tenevir [aydınlık] edilmiyor. Hiç olmazsa yarısı kadar tenevir edilse, yarısı kadar ihtimam edilse... Erkekleri Avrupa’ya gönderiyorlar. Haydi, kadınlar bundan mahrum edilsin. Bir şey demeyelim fakat darülfünundan mahrum etmek en yanlış hareket olur. Biz kadınlar artık tahsili âlide müstefid olmak istiyoruz. Zamanı gelmiştir. Bekleyecek vaktimiz yoktur.”²³⁷ Bu tutum bir diğer açıdan kadınların meşrutiyetle birlikte yönetimle yer yer ezilme pratiklerinden yola çıkarak, Osmanlı yönetimiyle pazarlık yapmaya başladıklarını göstermektedir. Öte yandan anlaşıyor ki meşrutiyet yıllarında eğitim gören kadınların sayısı, okuyan erkek sayısının yarısından bile oldukça azdır.

Ulviye Mevlan, darülfünunların bir milletin geleceği açısından çok önemli bir yer işgal ettiğine işaret eder. Ona göre darülfünun, bir milleti ilerici ve medeni kılan, aynı zamanda toplumsal dönüşümü sağlayan önemli kurumlarından biridir. Kadınların da erkekler kadar bu medeniyet araçlarına ihtiyaç duyduğu söyler. O halde kadınlar da bu kurumlarda eğitim görebilmeliydi. “Bir milleti tahsil-i âlide

²³⁵ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Kadınların Tahsil-i Aliye ihtiyacı”, *Kadınlar Dünyası*. 26 Teşrin-i Evvel 1329, No:115, S:2

²³⁶ Cahide Cevdet. “Bizde Kadın”, *Kadınlar Dünyası*, 8 Haziran 1329. No:66, S:4

²³⁷ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Kadınların Tahsil-i Aliye İhtiyacı”, 26 Teşrin-i Evvel 1329, No:115, S:2

bulunan kimseler teali ettirir. Heyet-i içtimaiye bir şimendifere teşbihe [benzetme] edilirse onun darülfünunları şimendiferin lokomotifidir. Millet eski hayatından ancak darülfünun, tahsil-i âli sayesinde kurtulur. Millet yeni bir hayata daha mesut bir hayata darülfünunla, tahsil-i âli ile girer. Heyet-i içtimaiyeyi mütakâmil, müterki bir istikbale sevk eden darülfünundur. Darülfünunlardan yetişen kimselerdir. Halde bile milleti tedvir eden, yaşatan onlar değil midir?”²³⁸ Milletlerin sosyal hayatına güç katarak işlerlik kazandıran kurumların darülfünunlar olduğunu söyleyen Ulviye Mevlan, Avrupa’da birçok milletin darülfünunlar sayesinde gelişip güçlendiğini ifade ederek bunun Osmanlı devleti için örnek olmasını isteyecektir: “Fransa’yı tahsil-i âliyi takip edenler yükseltmiş ve yükseltiyor... Bizi de onlar (darülfünunlar) yükseltecektir.” Diğer yandan Ulviye Mevlan, Osmanlıda da darülfünunların sayısının arttığını hatta buralardan Avrupa’ya dahi öğrenci gönderildiğini fakat nedense kadınların bu noktada da unutulduğunu yineler: “itiraf ederiz: bizde de bu ihtiyaç anlaşılmış bundan dolayı da darülfünunlar açılmış ve son derece de ihtimam ediliyor. Ve vatanımızın mukadderatı oradan yetişenlerin eline tevdi [emanet] ediliyor. Hatta buradaki tahsil-i âlinin de kefalet edemeyeceğini anladık. Avrupa’ya her sene birçok talebe azam ediyoruz. Avrupa’daki daha âli ulu mu tahsil ettiriyoruz. Bunlar salahımız için yegâne çaredir. Fakat maalesef fayda bahş; istediğimiz gibi fayda bahş olamayacaktır. Çünkü burada kadın unutulmuştur. Biz kadınlar için ihtiyaç görülmemiş galiba! Bize henüz ne darülfünun ne de Avrupa...” yazının devamında

²³⁸ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Kadınların Tahsil-i Aliye ihtiyacı”, 26 Teşrin-i Evvel 1329, No:115, S:2

ise kadınlara yüksek öğrenim verecek kimsenin ve kurumların çıkmamasını duyarsızlık ve düşüncesizlik olarak görüp eleştirir.²³⁹

Bilindiği gibi din Osmanlıda toplumsal yaşamının çok önemli bir parçasıydı. Sosyal hayatın her türlü yapılanmasında etkisini göstermekteydi. Bazen din istismar edilerek kadınların eğitimine ihtiyaçları olmadığı (kuran eğitimi hariç) ve eğitimin kadını yoldan çıkaracağı, bozacağı yönünde ortaya atılan hurafeler, kadının eğitimsiz bırakılmasına neden olmaktaydı.²⁴⁰ Bu tür hurafeler kadınlar açısından çok önemliydi. Kadın eğitime karşı önyargıları güçlendirdiği için çözüme kavuşturulması gereken bir mesele olarak görülüyordu. Ulviye Mevlan toplumun dine ilişkin hassasiyetini bildiğinden kadınların eğitim konusundaki taleplerini dini gerekçelerle güçlendirmeye çalışıyordu. Hurafelere karşı, dinin kadın erkek her mümin için, ilim'i farz kıldığını savunulacaktır. “Dinimiz de kadınlara ilim ve marifeti öğretmeyi emr etmiştir. Mukadderatımızı ellerine almış olanlara hitap ediyoruz. Biz bu hakkımıza nail olamadığımızdan dolayı tezlim içindeyiz. Yazıktır. Bizi hakkımızdan mahrum etmeyiniz.”²⁴¹ Ulviye Mevlan gibi dönemin kadın yazarları da dinin tek taraflı (kadınlar aleyhine) yorumlanmasıyla mücadele ederek, aynı zamanda kadınların okumasını lüzumsuz gören toplumsal cehaletle de mücadele etmişlerdir.²⁴²

Görüldüğü gibi meşrutiyet yıllarında Ulviye Mevlan ve çağdaşları olan diğer kadınlar da, kadın eğitiminin yeteri kadar önemsenmediğini

²³⁹ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Kadınların Tahsil-i Aliye ihtiyacı”, *Kadınlar Dünyası*. 26 Teşrin-i Evvel 1329, No:115, S:2

²⁴⁰ F. Şerafettin. “Kadınlarda Maarif”. *Kadınlar Dünyası*, 4 Haziran 1329, No:62, S:2–3

²⁴¹ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Kadınların Tahsil-i Aliye ihtiyacı”, *Kadınlar Dünyası*. 26 Teşrin-i Evvel 1329, No:115, S:2

²⁴² Bakınız. Feride İzzet Selim. “Kadınlarımızda Lüzumu Tahsil”, *Kadınlar Dünyası*, 10 Kanun-i Sani 1330, no:160,s:4–5/ Seniha Fuat. “Maarif”. *Kadınlar Dünyası*, No: 28,S: 4 / Afife Ceyhan. “Kadınlar Dünyası Vasıtasıyla”. *Kadınlar Dünyası*, 7 Mayıs 1329. S:4

vurgulamışlardır. Mevlan, kadınların içinde bulunduğu kötü durumun nedenini, eğitim olanaklarından mahrum bırakılmalarına ve toplumda kadına yüklenen “asli” rollere dayandırır. Kadınların sosyal hayatta görünmelerini; ekonomik olarak bağımsızlıklarını kazanmalarını; toplumda belli mevkilere gelmelerini ve itibar kazanmalarına engel olan en önemli meselenin eğitimsizlik olduğunu beyan etmiştir. Her şeyden önce eğitimin bir insanlık hakkı olduğunu ve erkekler kadar kadınların da eğitime ihtiyacı olduğunu savunmuştur. Ona göre kadının kötü halden çıkması için tek çözümün “seviye-i irfan”ın yükseltilmesidir.

f) Sosyal Hayat ve Kadınlar

Osmanlı toplumunda kadınların kamusal alanda yoğun olarak görünmeye başladıkları dönem esas itibariyle, batılılaşma çabalarının da etkisiyle Tanzimat ve sonrası olmasına rağmen kadınlar yoğun olarak 1770’li yıllardan sonra kamusal alana çıkmaya başladılar. Çünkü söz konusu tarihten sonra kadınların kamusal görünürlüklerini kanıtlayan bazı fermanların yayınlandığını ve bu amaçla kadınların ev dışındaki davranışlarının denetlendiğini görüyoruz.²⁴³ Kadınların nerelerde gezecekleri, nerelerde alışveriş yapacakları ve hangi camilerde ibadet edecekleri dahi fermanlarla belirleniyordu.²⁴⁴ Peki, bu denetime neden gereksinim duyuluyordu? Bunun belki de en önemli nedenlerinden biri kadınların başından itibaren kamusal bir varlık olarak kabul edilmemesidir. Osmanlının dogmatik sosyal kaideleri kadını özel alanla tanımlayıp konumlandırılmaktaydı.²⁴⁵ Dolayısıyla da sınır ihlali (evin dışına çıktığı) yaptığı için denetlenmeliydi.

²⁴³ Elif Ekin Akşit. *Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*, İletişim Yay. İstanbul 2005, S:35

²⁴⁴ Serpil Çakır. A.g.e, S:159

²⁴⁵ Serpil Çakır. A.g.e, S:158

Osmanlıda kadınların durumu, yöneticilerin (iktidarın) en çok üzerinde durdukları konu olmuştur. Çünkü on altıncı yüzyıldan itibaren kadınlar, yavaş yavaş merkezi otoritenin dikkatini çeken bir unsur haline gelmişlerdi.²⁴⁶ Yöneticilerin en çok korktuğu durum ise kadınların erkeklerle bir araya gelmesiydi. Bu yüzden kadınların kamusal alanda görünmeleri çeşitli zamanlarda ve şekillerde kısıtlanıyordu.²⁴⁷ Kadınlar evin dışına genellikle akraba ziyareti, düğün, hamam ve özellikle alışveriş gibi gerekçelerle çıkabiliyorlardı. Bu yolla kadınlar, aynı zamanda evleneceği kişiyle görelî de olsa flört etme imkânı buluyorlardı.²⁴⁸ Sokakta özellikle genç kadın ve erkeklerin birlikte görülmesi hoş karşılanmazdı. Kadınların dışarıda görünmelerini hoş karşılamayan kişiler dahi dinsel ve ahlaki gerekçeler sunarak engellemeye çalışıyorlardı.

Kadınların yaşadığı önemli kamusal krizlerden biri de giyim konusundaydı. Kadınlar dışarıya çıkarken beden hatlarını kapatan yeldirme, ferace ve çarşaf giyerlerdi. Toplumsal iktidar açısından kadınların bu şekilde giyinmesi, bir anlamda kadın bedeninin korunumu iken bir anlamda da ulusun mahremiyetinin korunması anlamına geliyordu. Kadın özel –mahrem- olan idi ve diğer tüm bakışlardan kendini sakınmalıydı. Tıpkı kendisini düşmanlara karşı sakınan bir millet ya da toplumsal düzen gibi. Çünkü kadın hem koca için hem de toplumsal düzen için bir mahrem (özel alan) kabul ediliyordu.²⁴⁹ Erkekler de Osmanlı kıyafetlerinin içinde gördüğü bir kadını, çoğu kez yürüyüşü veya edasından beğenmek durumdaydı. Eski dönem Osmanlı dönemi için geçerli olan

²⁴⁶ Ömer Çaha. *Sivil Kadın: Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın*, Vadi Yay, S:83

²⁴⁷ Buğra Tokatlı. “Kadın Sokağa Nasıl Çıktı?”, *Popüler Tarih*, Şubat 2004, Sayı:42, S: 40

²⁴⁸ Osmanlıda bilindiği gibi görücü usulü evlilik söz konusuydu. Cinslerin birbirini görerek evlenmesi nadir görülen bir durumdur. Bu durum daha çok meşrutiyyetle birlikte gelişecek bir durum olacaktır. Evlenecekler arasında arabulucular ise, genelde akrabalar, yakın dostlar olduğu gibi bazen de öteberi satan bohçacılar da olabiliyordu.

²⁴⁹ Serpil Çakır. A.g.e, S:174

bu durumlar Osmanlı son dönemlerindeki siyasi ve sosyal gelişmelerle birlikte değişim sürecine girmiştir. II. Abdülhamit döneminde araba sayısının artması ve sokakların aydınlatılmasıyla kadınların sık sokağa çıkmaya başladıkları görülür. Ama kadınların kendilerini daha rahat olarak görünür kılabildikleri dönem elbette ki II. Meşrutiyet yıllarıdır.²⁵⁰ Öte yandan kadın yazınında kadınlar toplumsal meselelerde düşüncelerini yazacak ve Osmanlının kültürel ortamında biz de varız diyeceklerdir. Kadınların çıkardığı dergi sayıları artmış; kadınlar kendi konumlarını sorgulayarak Osmanlıda sosyal hayatı ve kıyafet ıslahını gündeme getirerek Avrupa medeniyetlerini örnek gösteriyorlardı. Çünkü kadınlar kendilerini toplumunun dışında tutan toplumsal kültüre artık karşı çıkıyorlardı. Daha ileri aşamada gördükleri örnek toplum Avrupa toplumu idi. Böylece toplumsal dönüşüm için kadınlar, ananelere ve kaidelere karşı geri dönülmez bir mücadele başlatacaklardır. İçinde bulundukları konuma artık tahammülleri yoktu. Erkekler düzeyinde toplumsal haklara sahip olmak istediklerini yineliyorlardı. Bunlardan biri de kuşkusuz Ulviye Mevlan idi: “Bu yaşayıştan, daha doğru bir tabir ile bu sürünmek şeklindeki yaşamaktan bu atalet hayatından bıktık usandık. Biz de milel mütemdine-i nisvanı gibi terki etmek, teali etmek mesud yaşamak istiyoruz. Her şeyi görmek, anlamak ve öğrenmek istiyoruz. Velhasıl hayatımızı medeni bir hayata, ataletimizi mesaiye kalb etmek istiyoruz. Bu da ancak cemiyet hayatına karışmaklığımıza, erkekler derecesinde hukuka nail olmaklığımıza vasıtaadır [bağlıdır].”²⁵¹ Ulviye Mevlan, cemiyet hayatına karışmadan, kamusal alanda görünmeden bir şeylerin değişmeyeceğinin de farkındadır. Dolayısıyla ilk iş olarak kadını evde tutan anlayışı yıkmaya çalışacaktır. Evi kadının koşulsuz tek yaşam alanı olamayacağını ve kadınların sorumluluklarının yalnızca evdeki

²⁵⁰ Buğra Tokatlı. “Kadın Sokağa Nasıl Çıktı?”, *Popüler Tarih*, Şubat 2004, Sayı:42, S: 45

²⁵¹ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 6 Temmuz 1918, No:181, S:2

cinsiyetçi işbölümüyle sınırlı ve kocanın ihtiyaçlarını karşılamaya dayanan sorumluluklardan ibaret olamayacağını söyler. Ona göre artık erkekler, kadınların bu yeni durumuna da medeniyetin gereği olarak kendilerini alıştırmalıydılar: “artık hepimiz de anladık ki kadın: evde yemek pişiren, çamaşır yıkayan, ortalık süpüren ve bir erkek ezvakına [zevkine] esir olan bir varlık değildir. Her kes de idrak etti ki kadın elim bir istibdad altında kalmağa mahkûm olamaz.”²⁵² Diyen Mevlan, bir toplumun gelişmişlik ve medeniyet düzeyinin ölçütünün, aynı zamanda toplumsal istikbalin kalbinin de kadınlar olduğunu ileri sürecektir.²⁵³ Yine, mademki toplumu erkek ve kadın oluşturuyor o zaman kadınlar da erkekler kadar toplumsal alana katılmalıdır; buna rağmen kadın geride tutuluyorsa ve terakkisine çeşitli engeller konuluyorsa o vakit toplumun da bir ayağı sakat kalır, ilerleyemez diyordu. Ulviye Mevlan’a göre bir toplumda eğer kadınlar iyi mevkilere gelebilmiş ve toplumun tüm alanlarında yer edinme olanağı bulmuş ise o toplum terakkiperver, medeni bir toplumdur.

Mevlan, kadınların geri kalmışlığını, cemiyet hayatına katılamamalarına bağlıyordu. Ona göre, kadınların bu denli geri kalmışlığının nedeni, ben ile ötekinin karşılaşma alanı olan; dolayısıyla da öznelliğin kurulmasını sağlayan kamusal alandan mahrum bırakılması idi²⁵⁴. Kadınların dışarıdan alıkonulmasına dayanan, onu toplumsal süreçlerden izole eden kötü anlayıştan vazgeçildiği takdirde kadınların ne denli üretici olduklarının görüleceği üzerinde duruyordu: “kadınların bu şerait-i hayatiyesi esasından değıştikçe hiç şüphesiz hissi, ruhi, kabiliyetimiz de daha başka bir mecra tutacak, daha erkeklerinkine yakın bir

²⁵² Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Kadın, Hayat-ı Cemiyet”, *Kadınlar Dünyası*. 4 Kanun-i Sani 1329, No:125, S:2

²⁵³ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*. 6 Temmuz 1918, No:181, S:2

²⁵⁴ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Gayemiz Milletimizin Temennisidir”, *Kadınlar Dünyası*, 16 Mayıs 1329, No:43, S:1

surette inkişaf edecektir. İşte o zaman belki erkeklerden daha azimkâr, daha metin daha iradeli kadınlar yetişecek”²⁵⁵ dönemin önemli yazarlarından Mükerrer Belkıs da Mevlan’ın bu görüşlerine destek verdiğini yazacaktır. Belkıs, eski geleneklerden ve sakim yasalardan toplum olarak vazgeçilmesi gerektiğini vurguluyordu. Ayrıca bir toplum değişen zamana ve koşullara karşı ayakta durmak istiyorsa bir an önce cemiyet hayatını yenilemek, ıslah etmek zorundadır diyordu.²⁵⁶ Kadınlardan gelen bu yenilik talepleri Muhafazakârların tepkilerine neden oluyordu. Mevlan ise ıslahat ihtiyacını yazılarında yineleyerek muhafazakârlara tepki gösteriyordu: “Eski terakki/terki eski tarz-ı hayat bugün hayaldir. Tarihine devr edilmiş bir hikâyeden ibaret kalmıştır. Bugünkü hayat yenilik istiyor. Herkes kadın erkek yeniliğe susamıştır. Memleketin hayatı istikbali yaşayanların atisi buna bağlıdır.”²⁵⁷

Ulviye Mevla’nın yakındığı önemli bir konu da kadınlar ve erkekler arasında kamusal alanda çizilen sınırlardır. Evde, parkta, vapurda, tiyatroda, sokakta kısacası birçok mekânda kadınlar ile erkekler arasında sınırlar çiziliyor birçok yerde kadınlar hayata perde arkasından katılıyorlardı. Mevlan bir yazısında bu konuyla alakalı olarak kadınların tiyatro salonlarında izole edilmesine tepki gösterecektir:

“Biz Hukuk-u Nisvan Cemiyeti istiyoruz ki kadınlığın maneviyatı, ruhu, azad-ı ruhu incitilmesin ve kadın erkek müsavi mesut hayat yaşasın. Bu son zamanlarda bizde de hevaic medeniyeden olduğu anlaşılmağa başlayan

²⁵⁵ Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Hizmet-i İçtimaiye ve Nisvan”, *Kadınlar Dünyası*, 5 Temmuz 1329, No:93, S:1

²⁵⁶ Mükerrer Belkıs. “Teceddüd İhtiyacı”, *Kadınlar Dünyası*, 29 Mayıs 1329, No:56,S:3

²⁵⁷ Ulviye Mevlan. “Hayat-ı Cemiyette Kadın” *Kadınlar Dünyası*. 3 Kanun-i Sani 1330, No:159,S:2

tiyatroların kapıları, bu ramazan geceleri için kadın erkek bir arada bulunmak mezuniyetle açıldı. Ne ala!... Fakat her işte olduğu gibi bu terki hatvesine [adım] de ve kadınları tel kafesler arkasında bulundurmak maskaralığı icat edildi.” Aynı yazısının devamında “Geçen gece bu tel kafeslerin arkasından oyun seyretmiş garabetini tecrübe eden bir hemşiremiz, oyun arasında buna tahammül edemeyerek bu karagöz perdesini kaldırdı.” diyerek artık kadınların bu tür şeylere (maskaralıklara) tahammül etmeyeceklerini/etmediklerini bu ve benzeri olaylara dikkat çekerek ifade edecektir. Kaldı ki böyle bir toplumsal kültür ortamında sanatın fayda da sağlayamayacağını söyleyerek, böyle gelişmelerin Osmanlı milletini diğer milletler karşısında küçük düşürdüğüne de işaret eder:

“Rica ederiz, tramvayda perde, vapurda perde, tiyatroda perde icad eden bir zihniyetin hükümrân olduğu bir memlekette tiyatro ve hükmü ne olabilir? Bu hali gören: mademki kadınlar ve erkekler nazı/kızı/yazı bir arada bulundurmamak kadar ciddi bir terbiyeden mahrumsunuz tiyatro sizin neyinize gerek... deseler ne cevap verebiliriz? Bu böyle...”²⁵⁸

Kadınlar sokakta rahat gezemiyorlardı. Çünkü dışarıya çıkan kadınlara iyi gözle bakılmıyordu. Kadınlar dışarıya çıkmanın bedelini; tünelde yürürken, vapura binerken çarşıda dolaşırken, tiyatro ve ya eğlence yerlerinde bulunurken taciz edilmekle ödüyorlardı. Kadınlar adeta, “erkeklerin yaşam alanı olan” kamusal alana çıktıkları için erkeklerce cezalandırılıyorlardı. Kadınların anlatımına bakılırsa herkesimden erkeklerce taciz ediliyorlardı. Hatta polislerin bile ataerkil dayanışma içinde kalarak kadınları taciz etmekten kendilerini

²⁵⁸ Ulviye Mevlan. “Pek Gülünç Oluyoruz”, *Kadınlar Dünyası*, 21 Mayıs 1921, No:194/15, S:2

alamadığı ifade ediliyordu.²⁵⁹ Ulviye Mevlan, mekânın cinsiyetlendirilmiş olmasını medeniyet dışı bir uygulama olarak görüyordu. Ayrıca aydınlık ve düzenli caddelerin erkeklere; karanlık sokakların kadınlara ayrılmış olmasını da çifte standartlık olduğunu söyleyerek alaycı bir dille eleştiriyordu. Bu uygulamanın kadını tehlikelerden korumak bir yana tehlikelere sürüklediğini ifade ediyordu:

“Kadınları şehzadebaşı gibi aydınlık ve inzibat memurlarının taht nezaretinde bulunan bir caddeden geçmekte mani ederek, arka ve karanlık sokaklardan tiyatroya gitmekte mecbur etmek, tasvir edilen tehlikeleri dafî [def etme] değil, tahsil [meydana getirmek] etmekte olduğu kanaatindeyiz. Bu memnuniyet olmasa, kadınlar zevceleriyle, biraderleriyle veya birer karibi [arkadaş, dost] ile gezseler acaba daha iyi olmaz mı? Esasen kadınları ve erkekleri iki sürüye ayırıp تنها sokaklarda birbirinin peşine saldırmak zan ederiz ki edebi değil, aksini tevlid [?] eder.”²⁶⁰

Kadınların oturdukları, eğlendikleri, geçtikleri yerler erkeklerin oturduğu ve geçtikleri mekânlardan izole ediliyordu. Örneğin ramazan ayında ‘on beş alayı’ denilen padişahın Topkapı Sarayı’ndaki iftar töreni, kadir gecesi, teravih namazları kadınların en çok katılmak istedikleri etkinlikler idi. Fakat akşam saatlerinde kadınların sokağa çıkması yönetimce hoş karşılanmadığı için ramazandan birkaç gün önce yasaklamalar getirilirdi. Şehzadebaşı, Beyazıt Meydanı, Üsküdar caddelerinde kadınların gezmesini yasaklayan duyurular yapılıyordu.²⁶¹ Kadınlar gece ancak eşleriyle istisnai olarak gezebiliyorlardı.

²⁵⁹ Serpil Çakır. A.g.e, S:168–171

²⁶⁰ Ulviye Mevlan. “Pek Gülünç Oluyoruz”, *Kadınlar Dünyası*, 21 Mayıs 1921, No:194/15, S:2

²⁶¹ Buğra Tokatlı. A.g.m, S: 45

Gündüzleri tek başına çıkma imkânı daha fazla olsa da kadınlar en azından yanına bir çocuk alarak erkeklerin tacizkar bakışını anne rolüyle kırmaya çalışıyorlardı. Ulviye Mevlan'a göre kadınlara karşı uygulanan bu cinsiyetçiliğe artık göz yummak mümkün değildir. Kaldı ki kadınlara bu durumda sürekli direktif veren bir toplumsal kültürün uygulamalarını açıkça bir tecavüz olarak görüyordu: "Tekrara edelim; bir kadın zevciyle, biraderi ile karibi [arkadaş, dost] ile istediği yere gidebilir. Ve bu şüphesiz yalnız bulmaktan daha emin olarak yürüyebilir: doğrusu ya biz bu gayr-ı tabii ahvale artık tahammül edemiyoruz. Alakadarlardan kadınların hakkı olan hürmet ve nezaketi bekliyoruz. Buradan yürü, buradan yürüme, burada oturma, burada gezme! Gibi tecavüzleri çirkin buluyoruz. Ve memleketimizin vaziyet-i hazırası itibarıyla pek gülünç oluyoruz." ²⁶²

İşte tüm bu olumsuz gelişmeler kadınları Osmanlı devletinin sosyal hayatını, kültürel değişimi ve yenilik hareketlerini eleştirmeye yöneltti.

Osmanlı devleti bilindiği gibi Tanzimat dönemi sonrasında batılı ülkelerin de baskısıyla yenilik hareketlerine başlar. Böylece Osmanlı cemiyet hayatı giderek kısmi de olsa batının etkisi altına girer. Bu dönemde genel anlamda Osmanlıcılık, Türkçülük ve Batıcılık olmak üzere üç düşünsel akım ortaya çıkar ve Osmanlıda ne tür bir batılılaşma olması gerektiği tartışılır. Batılılaşma hareketlerinin ve buna bağlı olarak batılılaşma tartışmalarının yapıldığı dönemlerde kadınların da bu tartışmalardan geri kalmadığını görüyoruz. Kadınların genellikle eleştirdikleri nokta Tanzimat'la birlikte yapılan yeniliklerin hayatın fen/teknik yönüne ilişkin olmasıydı.²⁶³ Dolayısıyla kadınlara göre

²⁶² Ulviye Mevlan. "Pek Gülünç Oluyoruz", *Kadınlar Dünyası*, 21 Mayıs 1921, No:194/15, S:2

²⁶³ Bilindiği gibi ilk yenilikler askeri alanda yapılmıştı. Batının teknik ve fen yönünü alan Osmanlı, kültürel ve ahlaki niteliklerini almada çekinceli davranmıştır.

Osmanlıdaki yapılan inkılâpların bir ayağı eksikti ve bu ayak ıslah edilmeliydi. O ayak ise sosyal hayat; onların değimiyle “içtimai hayat” idi. Mükerrerem Belkıs bu eksikliği şöyle eleştiriyordu:

“şu yirminci asırda bütün devletler temdin ediyor, terakki ediyor. Her zaman bir takım harikulade keşifler, hadiseler vukua geliyor. Şimendiferler, tayyareler, vapurlar, sinemalar, yani birçok şeyler meydana çıkıyor. Meçhul kuvvetler keşf ediliyor. Beşeriyet bunlardan istifade ediyor. Dikkat edilirse bu terkiyatın haptı fen dairesindedir. Yalnız fen ve sanayi terki ediyor. Fen’ın ve sanayin terkiyatının insanlar üzerinde baltabı pek çok tesiri vardır. Bunlar insanların daha mesut bir halde yaşamalarına vasıta oluyor. Beşeriyetin hayatına dikkat edersek pek de mesut göremeyeceğiz. Hatta denilebilirse insanlar gittikçe daha ziyade bedincet oluyor. Fen beşeriyet üzerinde vazifesini icra ediyor. Lakin beşeriyeti yalnız fen’in mesut edemeyeceğini de anlıyoruz. Fenden başka bir amal var oda beşeriyetin hayat-ı içtimaiyesidir. Evet, biz Osmanlıların hatta Fransa, Almanya, İngiltere hükümetlerinin hayat-ı içtimaiyeleri fena bir haldedir... kuvaid-i fenniye daima ilerliyor. Fakat kuvaid-i içtimaiye günden güne geri gidiyor.”²⁶⁴

Ulviye Mevlan ve çağdaşı olan kadınlar arasında var oluşlarını temin etmek için sosyal hayatın ıslah edilmesini öncelikli mücadele ilkesi olarak kabul etmişlerdi. Kadınlar, öne çıkarılan teknolojik gelişmeler karşısında ihmal edilen sosyal hayatın kendi kaderleriyle olan zorunlu ilişkisini tersyüz etmekten başka çareleri olmadığını da biliyorlardı. Bundan dolayı kadını toplumsal alanın merkezine indirgeyerek sorunlara bakma başarısını gösterebilmişlerdir. Mevlan

²⁶⁴ Mükerrerem Belkıs. “İnkılâb-ı İçtimaiyede Esaslar”, *Kadınlar Dünyası*, 14 Kanun-i Evvel 1329, No:122, S:4

sosyal sorunun çözümünü, “ Her şeyden evvel kadının cemiyet hayatını; mühim rol sahibi, hak sahibi, mutlak bir kuvvet sahibi olduğunu bilerek hukukunu, hukuk-u umumiye arasında tanımalı, her şubede erkek derecesinde çalışabilmesine yol verilmeli. İstikbalin kalbi, hayatı kadındır. Buna erkeklerin her sınıfı artık iman etmeli. Cahilenin mütebesbeslerin galgale ve laklakıyatına itibar etmemeli. Muhrib cereyanlara daima karşı durmalı. İnsaniyeti şaşasıyla, şaşaat-ı medeniyesiyle kabul eylemelidir.”²⁶⁵ sözleriyle ifade edecektir. Ayrıca Mevlan, Osmanlı toplumuna istinaden ‘biz bir inkılâp geçirdik’ diyorsak eski geleneklerin; kadını alçaltan alışkanlıkların da rafa kaldırılması gerektiğini ifade eder. Ancak böyle bir durumda inkılâp tamamlanmış olacaktır: “Memleketimizin hayatını, hayatında suader ve teali istiyor isek bu cihetleri ihmal etmemek iktiza eder. Eski hayata o malus tarz-ı hükümete cidden veda etmiş isek eski adet ve ananata dahi, veda etmek sefil sefaline atmak iktiza etmez mi?”²⁶⁶ onun kendisi ve tüm kadınlar için arzuladığı “Atide parlak hayatlara karışmak, nasiye [tanınmak] ile âleme görünmektir.”²⁶⁷

g) Kıyafet-i Nisvan

Osmanlı kadın hareketinin önemle üzerinde durduğu sorunlardan biri de kılık kıyafet konusundaydı. Kadınlar Osmanlının içinde bulunduğu yenileşme hareketleri ve buna bağlı olarak girilen modernleşme süreciyle birlikte kadın kıyafetlerinin çağın gereklerine hitap etmediğini ifade etmeye başladılar. Kadınlara göre, kendilerinin cemiyet hayatında görünememelerinin bir nedeni de kıyafetlerin biçimi idi. Çünkü kadınların her tarafını örten adeta bedenlerini

²⁶⁵ Ulviye Mevlan “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 6 Temmuz 1918, No:181, S:2

²⁶⁶ Ulviye Mevlan. “Hayat-ı Cemiyette Kadın”, *Kadınlar Dünyası* No:159, S: 2

²⁶⁷ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum”, *Kadınlar dünyası*. 6 Temmuz 1918, No:181, S:2

hapseden kıyafet tarzı, kadınların çalışma hayatına girmelerini de engelleyen niteliklere –biçime- sahipti.²⁶⁸ Osmanlı kadın hareketinin önde gelen cemiyetlerinden ve aynı zamanda Ulviye Mevlan'ın kurucusu olduğu Müdafa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti de bu can alıcı sorunu programına almıştır. Söz konusu cemiyet programında, şer-i kaidelere uygun, sade ve süsten uzak ve çalışma hayatına da uygun olan bir kıyafet ıslahını hedeflediklerini ifade etmiştir.²⁶⁹ Derneğin kıyafetin ıslahıyla ilgili olan bu maddeyi 1. madde olarak ele almış olması dönemin kadın hareketi tarafından kılık kıyafet ıslahının ne denli önemli bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Kadınların Osmanlı son döneminde tartışmaya açtıkları kıyafet meselesi, esas itibariyle peçe, tesettür, yaşmak, ferace, çarşaf ve yeldirme kullanımı üzerinden tartışılmaktaydı. Kadınlara göre kıyafet ıslahı gereklidir. Bu ıslahatın amacı ise giysilerin millileştirilmesidir. Bu konuda Kadınlar Dünyası'nda her gün ya giysilerin ıslahatından yana ya da bunu eleştiren makaleler yayınlanır.²⁷⁰ Kadınlar Dünyası Gazetesinin başyazarı olan Ulviye Mevlan, ilk kez bu konuyu gündeme getiren aziz haydar hanım efendinin bir çığır açtığını ifade eder.²⁷¹ Aziz Haydar söz konusu yazısında İstanbul'dan Anadolu'ya tüm halkın fikir ve önerilerini alarak bu önerileri tetkik ettikten sonra kıyafetin şekline karar verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre elbiseler için iki önemli husus

²⁶⁸ Ferace, yaşmak ve tesettür gibi örtüler kadınlara mahremiyet de yükleyen aksesuarlardı. Kadınların mahrem olan bedenini gizler/korur. Kaldı ki kamusal alanda bir iş ortamında (bir anlamda da namahrem ortamda) bu şekilde bulunmak da büyük bir çelişki oluşturuyor ve beraberinde sorunlar yaratıyordu.

²⁶⁹ Kadınlar Dünyası imzasıyla, "Osmanlı Müdafa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti Programı", *Kadınlar Dünyası*, 28 Mayıs 1329, No:55, S: 1

²⁷⁰ "Muhterem gazetemizde kıyafet-i milliyemiz hakkında hemen her gün bir bahs bir şikâyet bir makale görüyor..." Belkıs Şevket. *Kadınlar Dünyası*, 25 Mayıs 1329, No:52, S:4

²⁷¹ "Dün aziz haydar hanım efendi hemşiremiz kıyafeti nisvan'ın luzum-u ıslahına dair güzel bir çığır saçtı. Kolalı yaşmak ve feraceden, yeldirme ve meşaheden, çarşaf ve saireden, velhasıl envai kesir kıyafetlerimizden ve bunlardaki intizamsızlıklardan, itirafsızlıklardan bahisler yetti": Kadınlar Dünyası imzasıyla. "Kıyafetimizin Islahı" *Kadınlar Dünyası*, 30 Mayıs 1329, No:57, S:1

gözetilmeliydi; birincisi İslamiyet’e, ikincisi ise onun değimiyle “zevk-i selime” ve çalışma hayatına da uygun olmalıydı.²⁷² Aziz Haydar elbiselerin milli bir şekle sokulması taraftarıydı. Aynı şekilde Ulviye Mevlan da Aziz Haydar gibi kıyafetin millileşmesi gerektiğini savunanlar arasındadır: “Aziz Haydar hanım efendi hemşiremizin bu mütalaasında yerden göğe kadar hakkı vardır. Takdire layıktır. Evet, böyle milli, umumi, mesailde teni ile ihata şarttır. Esaslı tetkikat lazımdır. Ananat-ı milliye ve diyaniye nazara alınmağa mecburiyet vardır.”²⁷³ Bunun yanı sıra Mevlan, oluşturulacak milli kıyafetin hem dine hem de Türk toplumunun geleneklerine uygun olması gerektiğini; halkın görüşlerini de alarak kamuoyunu bu meselenin içine çekerek daha iyi sonuç alınabileceğini ifade eder. “Biz bu babda şöyle düşünüyoruz: Osmanlı Hukuk-u Nisvan Cemiyeti mademki bu esası programında kabul ederek alakasını ilan etmiştir. Bir içtimai husus akd ederek evvela emirde bu mesele hakkında herkesten kadın erkek, İstanbullu, taşralı herkesten –zira erkekler de bu meselede alakadardırlar- mütalaa istemelidir. Bu husus hakkında her cihetten cemiyete varida olacak mütalaa şüphesizdir ki esaslı olacaktır.” Yazısının devamında ise, elde edilen görüşler çerçevesinde belirlenecek milli kıyafetin şeklinin çıkarılıp gazetede neşr edilmesini; kıyafetleri yeni isimleriyle halkın onayına sunulmasını önerir: “Kısmi azami makul ve ihatalı efkâr mahsulü bulunacaktır. Bunlar cemiyet tarafından tetkik edilir. Gazete ile ilan olunarak mütalaat ilave olunur. Ve kabulü tenasib olunacak şekil ve kıyafetlerin numuneleri tefrik ve imal edilerek onların isimleri ilan edilir.”²⁷⁴ Kıyafet ıslahıyla ilgili olarak istişare ve aleniyetin ön planda tutulması yeni kıyafetlere dair ortaya

²⁷² Aziz Haydar. “Çok Düşünmek”, *Kadınlar Dünyası*, 29 Mayıs 1329, No:56, S: 1

²⁷³ Kadınlar Dünyası imzasıyla “Kıyafetimizin Islahı” *Kadınlar Dünyası*, 30 Mayıs 1329, No:57, S: 1

²⁷⁴ Kadınlar Dünyası imzasıyla “Kıyafetimizin Islahı”, *Kadınlar Dünyası*, 30 Mayıs 1329, No:57, S: 1

çıkan dedikoduları, söylentileri bertaraf etmek içindi. Kıyafette ıslaha karşı bazı kimselerin yeni kıyafetlerin ahlaksızlığa sebep olacağını düşünmelerine karşılık, sö konusu ıslahın toplumun her kesiminden fikir alınarak yapılacağı söylenerek tepkiler yumuşatılmaya çalışılmıştır. Öte yandan bazıları çevrelerin (muhafazakârlar) endişe duydukları nokta, İstanbul’da kıyafetlerde yapılacak ıslahın Anadolu’daki kadınları da etkileyeceği –olumsuz- yönündedir. İşte bu noktada Belkıs Şevket’e göre, tüm bu söylenti ve dedikoduları bertaraf edecek ve kıyafetin ıslahını doğru bir şekilde mümkün kılacak tek çare, çıkarılması gereken bir kılık kıyafet yasasıdır: “Şerii şerif ve ananati milliyemize muvafık olarak kıyafet-i milliyemizi nasıl düzeltmeli? Geçenlerde siyasi gazetelerinin birinde Amerika cumhuriyeti dâhilinde buluna kadınlarının sokakta gezdikleri vakit giyecekleri elbise ve çoraba varıncaya kadar tarifati müşar [meşhur] bir kanun yapıldığını gördüm. Fikir-i icazeme göre İstanbul hakkında böyle kanun yapılip tatbik olunmadıkça kıyafet-i milliyemizi düzeltmeyeceğiz. Kadınların giyeceği çarşaf, yeldirme, başörtüsü çorap hakkında muhterem gazetemiz bir tarifname kaleme alıp inzar-ı ammeye vazi edemez mi? Başka türlü çare düşünenler varsa lütfen yazsınlar biz de görelim.”²⁷⁵

Ulviye Mevlan’a göre de belirlenecek olan kıyafetin şekli basında da yayınlandığı takdirde halkın türlü türlü kıyafet tasavvurları üzerinden yaptığı dedikodular da son bulacaktı.²⁷⁶

²⁷⁵ Belkıs Şevket. “Kıyafet-i Milliyemizi Nasıl Düzeltmeli”, *Kadınlar Dünyası*, 25 Mayıs 1329, No: 52, S: 4

²⁷⁶ “Böyle arayı umumi ile takdir ve tefrik edilecek eşkâlin kabulü sahil olmuş ve istişare-i umumi mahsulü olarak dedikodudan kurtarılmış bulunur.”: *Kadınlar Dünyası* imzasıyla “Kıyafetimizin ıslahı” *Kadınlar Dünyası*, 25 Mayıs 1329, No:57, S:1

Kıyafetteki yenilikler yapılırken taklitten de kaçınılması gerektiği sıkça gündeme gelir. Buna göre kıyafet konusunda Avrupa'yı olduğu gibi taklit etmek hem doğru olmayacaktı, hem de kıyafetler Osmanlı yaşayışına uzak düşeceği için halk tarafından benimsenmesi de zorlaşacaktı. “Şimdi bizim Avrupa'yı, Avrupa kadınlarını takliden yüzümüzü boyamamız dar eteklikler içinde yürümeye uğraşmamız ne büyük garabet! Şimdi benim şimdi benim bu fikrime itiraz edecek bazı hemşirelerimiz bulunur: fakat ben mutlaka şalvar giyelim saltalı ceket taşıyalım demiyorum yalnız bizim milliyetimizle mütenasip elbiseler icad ederek çarşaflarımızı ıslah ile her kesin nazar-ı takdirini celb edecek bir şekle sokalım demek istiyorum.”²⁷⁷ Dile getirilen talep genelde kıyafetlerin biçim olarak hem dinle örtüşmesi hem de modernleşerek millileşmesidir. Kıyafet ıslahında ilk önce peçe'nin sonra da tesettürün kaldırılması gündeme gelmekteydi. Çünkü kadınların geleneksel rollerinin dışında artık kamusal alanda yer alabileceği, çalışma hayatına katılabileceği vurgulanmaktaydı. Bundan dolayı da peçenin engel teşkil ettiği düşünülmekteydi.²⁷⁸ Tesettürün dini bir gereklilik olduğunu ve ondan vazgeçmenin olanaklı ve kabul edilebilir olmadığını ileri sürenler de vardı. Tesettür gibi harici kıyafetin önemli bir parçasını, bir kenara atmayı öngören anlayışların hizmet ettiği düşüncenin ne olduğunu sorgulayan Emine Seher Ali tesettürden vazgeçildiği için kadınların kötü durumda olduğunu ifade eder:

“ Tesettür-ü nisvan zaman zaman sermaye-i bahs-ı makul olur. Herkes bilir bilmez bu hususta beyan mütalaa eder. Şöyle söylenir böyle denir. Şu kadar ki hakikate temas eden bir fikir-i ciddi meydana çıkmaz. Hep safsatadan her

²⁷⁷ Nebile Kamuran. “Kıyafetimiz”, *Kadınlar Dünyası*. 23 Nisan 1329, No:20,S:3

²⁷⁸ Serpil Çakır. A.g.e. S: 179–180

şeyimizde olduğu gibi biser [başı olmayan] ve bibin [sonu olmayan] hoppalalıklardan kurtulmak meyiser olamaz!

Hususıyla fikir dermeyerinde en ileri gelenler ne söylediklerinden bile haberdar değil! Kadınların tesettürü fena imiş, lüzumsuzmuş, daha bilmem ne imiş! Bunların hepsi boş... Biz tesettürden ziyade bu sözlerin lüzumsuzluğuna kaniiz! Kadınlar sıtare-i [giyecek] haricilerini atsin diyenler, hangi maksada hademet ediyorlar? Bu sözü söylemekle neyi murad ediyorlar? Biz bunları anlamıyoruz. Bu günkü tarz-ı tesettürü, sıtare-i hariciyeyi tervec/teruc/ terevec yıkayanlara hak verilebilir. Çünkü meydanda her şeyden evvel bize tesettürü emir eden bir din var ki ona itibai/itibaa hareket zaruridir. Hatta ondan bu derece cuda düşmemiş olsaydık bu hale gelmez, gelemездik...”²⁷⁹ Tüm bu tartışmalar arasından Osmanlı kadın kıyafetlerinde bazı değişimler meydana gelmiştir. Modernleşmeyle birlikte yaşamak, tesettür ve peçe yerine kadınların kamusal alanda daha rahat hareket etmelerini sağlayacak kıyafetler tercih edilecektir. Bu kıyafetler daha çok eski kıyafetlere nazaran kadınların beden hatlarını gösteren, kadın yüzünü, bir anlamda da bedenini mahrem olmaktan çıkaran (görünürlük kılan) kıyafetler olacaktır.

Mükerrem Belkıs, artık peçenin kadınlarca takılmaması gerektiğini çünkü kadını ve kadını insanlık karşısında küçük düşürdüğünü, alçalttığını vurguluyordu.²⁸⁰ Ulviye Mevlan da Mükerrem Belkıs gibi peçe ve tesettürün çağın ihtiyaçlarına denk gelmediğine ve kadınların gururunu incittiğini; onurunu zedelediğini düşünür. Kadınların artık erkeklerin kıyafetleri gibi yenilenmesi gerektiğini söyleyen Ulviye Mevlan, kadınların mahremiyet zırhından kurtulması

²⁷⁹ Emine Seher Ali. “Tesettür Meselesi”, *Kadınlar Dünyası*, 12 Mayıs 1329, No:39, S:1-2

²⁸⁰ Mükerrem Belkıs. “İzdivaç ve Usul-ı İzdivaç”, *Kadınlar Dünyası*, 5 Ekim 1329, No:112, S:4-5

ve hayatın her kulvarında erkekle birlikte yer, mevki sahibi olabilmesi için de bu değişimi gerekli görüyordu. Kıyafet ıslahının kadınların cemiyet hayatına katılımı açısından bir devrim etkisi yaratacağından emindir. Her şeyden önce Osmanlı kadınlarına atfedilen statik ve değişime kapalı gibi yaftaları böylece yanlışlaşmak mümkün olacaktı. Osmanlı kadınları da yapılacak her türlü toplumsal yenilik projesine müdahil olmuş olacaktı. İşte kadınların kıyafet ıslahı konusundaki mücadele birikimleri en son cumhuriyet ideolojisiyle istenilen noktaya ulaşacak.

h) Borçlar, Savaş ve Yardım faaliyetleri

Ulviye Mevlan'ın üzerinde durduğu önemli konulardan biri de borçlar meselesidir. Osmanlının birkaç yüzyıldan birinci dünya savaşına kadar yaşadığı siyasal sosyal buhranların ekonomiyi ilintili olduğunu ve bu durumun ise Osmanlı devletinin harici ülkelerden almaktan kendini bir türlü alıkoyamadığı 'borçlardan' kaynaklı olduğunu söyler. Ayrıca "bir milletin iktisaden esareti kadar müthiş ve felaket" başka bir sorunun olamayacağını ifade eder. Çünkü kadınlar, bir toplumun borçlu olmasının en fazla kadınların fakirliğine, sefaletine neden olacağını farkındaydılar. Bu yüzen borçlar konusu onların yazılarının önemli bir gündem maddesiydi.

Ulviye Mevlan'a göre bütün devlet teorilerinde bir ülkenin en büyük gayesinin her yönüyle bağımsızlığı elde etmektir. Asli olan toplumsal gelişme de bununla gerçekleşebilir: "Milletin en büyük mesudiyeti hür ve müstakil olarak yaşayabilmesi intişadende [gelişmesinde] esaretten kurtarılmasına matufedir [bağlıdır]."²⁸¹ Bunun için de bir milletin dış borçlanmaya girmemesi gerektiğini

²⁸¹ Ulviye Mevlan. "Düşünüyorum" *Kadınlar Dünyası*. 18 Mayıs 1918, No:174, S:2

daha çok iç borçlanma yoluyla ekonomisini düzeltmeyi amaçlaması gerektiğine işaret eder. Ekonominin düzlüğe çıkması için içeriden önlemler almak gerekir. Ekonomik olarak her sıkıştığımızda dış ülkelere para aldıkça siyasal ve milli bağımsızlığın tehlikeye gireceğini söyler. Kaldı ki uzun yıllardır Osmanlıda yaşanan sorunların da bundan kaynaklı olduğunu ifade eder. Çünkü “neredeyse her teşebbüsümüzde ecnebi varlığı yer almaktadır” diyerek bu durumu eleştirir: “Asırlardan beri hükümet ne yapıyordu? İhtiyaç oldu mu haydi hariceden, ecnebiden istikraz [borç]... Hükümetin bu hareketi varidatımızın büyük kısmını hariç borcunun faiz faizine kaptırdı ve seneden seneye milletin servetini heba etti. Harice akıtip gönderdi. Daima borçlanmak, her sene harici borçlarımızın müthiş faizlerini vermek milleti çoktan ürkütmeli idi. Çünkü memleketimizin mali, iktisadi felaketleri hep bu yüzden harice borçlanmak yüzünden doğmuştur. Hangi mali bir teşebbüste bulunabiliriz ki içine bir ecnebi parmağı girmesin.”²⁸² Bir hükümetin kendi milletine borçlanması yabancı bir millete borçlanmasından daha iyidir diyen Mevlan, son dönemlerde (1918) hükümetin bu yönde politikalar geliştirmesini de olumlu bulduğunu belirtir: “Şimdiye kadar hükümetin istikraz işlerinde millete müracaat etmemesi fahiş bir hatadır. La elhemd nihayet milleti temsil eden muhterem hükümetimiz bu hatanın dahi tamirine başladı. Bu defa dâhili bir istikraz akdini talep edip millete müracaat eyledi. İstikraz-ı dâhili ne surette ne surette olursa olsun ecnebe müracaattan bizi verasete ve irşade [doğru, iyi] kılacak bir ilaçtır. Harbden sonra da teşebbüs edeceğimiz işlerde bizi yabancı alacaklılardan yahut mecburen kabul edilmiş fena tahtların ağır yüklerinden koruyacak bir ilaçtır.”²⁸³ Osmanlı kadın yazını bu ekonomik kriz döneminde tüm kadınlara seslenerek, aynı zamanda sahip oldukları değerli eşyalarını faiz ile

²⁸² Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum” *Kadınlar Dünyası*. 18 Mayıs 1918, No:174, S:2

²⁸³ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum” *Kadınlar Dünyası*. 18 Mayıs 1918, No:174, S:2

devlete vermelerini önerir. Bu durumda kadınların, hem ülkeye karşı milli görevlerini yerine getirecekleri hem de ileride verdikleri kıymetli eşyalarını faizle daha karlı bir şekilde alabilecekleri ifade ediliyordu. Öte yandan ülke ekonomisine iş kurarak katkı sunabilecek kadınların da belirtilen bankalardan borç kredi almaya çalışmaları gerektiğini; kadınların bu olanağı çalışma hayatına girmek için değerlendirmeleri gerektiği vurgulanmaktaydı.²⁸⁴ Özetle Ulviye Mevlan, borçlardan kurtulmanın çaresi olarak iki şey öneriyordu. Birincisi dış borçlanma yerine iç borçlanmaya gidilmesi gerektiği; ikincisi ise kadınların kredilere dayanan üretim yerlerini, hem kendi ekonomik bağımsızlıkları hem de ülke ekonomisinin bağımsızlığı için açmalarını istemesidir.

Ulviye Mevlan, Osmanlı devletini Birinci Dünya savaşına götüren nedenin, ekonomik ve siyasi istikrarsızlığı da yaratan borçlar olduğunu düşünür. Ona göre, ülke ekonomik ve siyasi olarak güçlü olsaydı, ekonomik kaygılarla/gerekçelerle savaşın içinde de yer almazdı. Sonuçta savaşa girildi. Bu durumda kadınlara yeni vazifeler düşer ki kadınlar, bu vazifeleri alınlarının akıyla yerine getirir.

Bilindiği gibi Osmanlıda kadınlar da birinci dünya savaşı ile başlayan milli mücadele sürecinde erkeklerle birlikte cephelerde omuz omuza savaşta yer almıştır. Ama büyük çoğunluğu geri hizmette görevli olarak çalışan kadınlar

²⁸⁴ Osmanlı kadınlığı istikraz-ı dâhili, tahvili [faizli borç] almak için yalnız parasıyla değil, elmaslarını ve bu gibi felaket günlerinde lüzumsuz olan bütün tezyinatını satarak bedeliyle tahvil-i mübayasına koşmalıdır. Altın akçe alınan faizleri; Bazıları süs makamında boynuna taksın, bazıları da bunları bozdurarak bedeli ile tekrar tahvil almağa gayret eylesin. Küpesini satarak taksit ile alınan bir tahvilin terazi-i hamiyette taklidi bazı zengin tacirlerimiz tarafından defaten[?] verilen elli bin liradan daha ağır ve kıymetlidir. İtibar-ı milli bankası merkezi ve şubeleri ile, Aksaray, Üsküdar, Erenköy, Beşiktaş ve Feriköy maliye tahsil şubelerinden avans suretiyle istikraz tehvilatı satılmaktadır. Yalnız yedi buçuk liralık kağıt verecek ve derhal faizi altın akçe olarak alacak. Mütebaflı on iki buçuk liraya az bir faizle bir sene zarfında ödeyecektir. Bu suhuletten [kolaylıktan] de Osmanlı kadınlığı istifade etmeyi unutmamalıdır.

savaşta hiçbir zaman unutulmayacak yararlılıklar gösterirler. Ulviye Mevlan, bu konuda şunları yazar: “Dört seneden beri devam etmekte olan haile-i harbde, Osmanlı kadınlığının gösterdiği vatani fedakârlıklar tarihte altın kalemler ile yazılacak derecede büyüktür. Osmanlı kadınlığı her işte fabrikalarda, imalathanelerde, ticarethanelerde daire-i resmiyede hatta harb sahalarında görünmekten, koşup çalışmaktan yorulmadı. Mühim mühim işler gördü ve halen görmektedir”²⁸⁵ Osmanlı kadın hareketi içindeki kadınların da büyük çoğunluğu, savaşta hemşirelik ve ilk yardım gibi önemli geri hizmetlerde yer aldılar.

Kurtuluş savaşı yıllarında kadınların oluşturduğu en önemli oluşumlardan biri de Hilal-i Ahmer Cemiyeti’dir. Bu cemiyet bünyesinde kadınların gösterdiği yararlılıklar kadın basınında da büyük yankı bulur. Kadınlar Dünyası da Hilal-i Ahmer üyelerinin resimlerini iftiharla neşr eder. Ulviye Mevlan, gösterdikleri üstün mücadele örneğiyle Hilal-i Ahmer üyelerine övgüler dizer: “bu hafta gazetemizi tezyin eden resim; Hilal-i Ahmer cemiyetinde kadın faaliyetinin ufak bir numunesini göstermektedir. Memleketi seven, memleketi mesud görmek isteyen münevver dimağlar bu resme baktıkça göğüsleri iftiharla kabırır. Senelerden beri metruk bir hayat, esirane bir hayat, hariçaz cemiyet bir hayat yaşayan İslam kadınlığı işte görülüyor. Bu harb-ı müthişte mevcudiyetini ve senelerden beri yavaş yavaş hazırlanmış olduğunu göstermiştir. Vatanını, evladını hademetten geri durmamıştır. İşte İslam kadını Hilal-i Ahmer ile harb cephelerine kadar gitmiş, cehennem ateşler altında vatanını, vatanının evladına imdat eylemiştir.”²⁸⁶ Bazıları ise savaşla birlikte gelen büyük yoksulluk karşısında fakirlere yönelik yardım faaliyetleri sürdürdüler. Ulviye Mevlan da bu yardım

²⁸⁵ Ulviye Mevlan. “Düşünüyorum” *Kadınlar Dünyası*. 18 Mayıs 1918, No:174, S:2

²⁸⁶ Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 3 ağustos 1819, No:185, S:2

faaliyetlerinde etkin isimlerden biridir. O savaşan ve vatan uğrunda hayatlarını kaybedenlerin yakınlarına bu zor günlerde “mukaddes görevlerini” yerine getirmek için, tüm kadınlara seslenecektir: “Hemşireler! Unutmayalım harb-ı umumi zamanındayız. Zevcelerimiz pederlerimiz, kardeşlerimiz, oğullarımız meydan-ı harbda muhafaza-i vatan uğrunda feda-i can ederken biz de burada atalete, sefalete ilan-ı harb edelim. Boş oturmayalım koç koç dolaşalım şanlı askerlerimizin bıraktıkları yetimlerin imdadına yetişelim. Yediğimizin giydiğimizin bir kısmını onlara verelim. Bu sevabın dünyada ve ahirette mükâfatını göreğimizden emin olalım.” Yazısının devamında Kadınlar Dünyası gazetesinin yazarları olan Mükerrrem Belkıs ve Nimet Cemil’in makaleleriyle; dilenci çocuklar ve fakir ailelere yardım ihtiyacını sık sık gündeme getirdiğinden bahseder. Hatta Ulviye Mevlan, onların bu çabaları sayesinde gazi köyü yakınlarında bir darüleytam açıldığını belirtir. Bu noktada onlara teşekkür eder.²⁸⁷ Mevlan’a göre durumu iyi olan her kesin yardıma muhtaç olan vatandaşların yardımına koşması gerekir. Bunu bir vatan borcu olarak görölmesini dile getiriyor. Ayrıca zengin kadınların da bu faaliyetlere katkılarının büyük olabileceğini söyleyerek onları vazifelerine çağırır: “azası hal ve vakti yerinde âli cenap kadınlar da merakıp fakirperver cemiyetleri artık kemaliyete girmelidir. Bir yandan ana cemine diğertaraftan mahalle dolaşarak dilenmekten bile aciz, hakiki fakirlerin aşağısına sırf mesai etmelidirler.” Yazısının devamında “fakir için en büyük dert, kömür meselesidir” der. Fakat öbür yandan esnafın bu konuda fakir

²⁸⁷“Muhterem muharrirelerimizden Nimet Cemil, Mükerrrem Belkıs hanım efendiler metadar [ilgili] makaleleri ile yetim çocukların vakayesi için feryat eylemişler, makamât-ı aliyenin isticlab nazırı merhametine çalışmışlar idi. Bu emel hasın/hasık husule geldiğinden dolayı muhterem muharrirelerimizi tebrik eder ve memuriyetlerine böyle âli bir emr-i hayır ile başladıklarından şehremin cedidi İsmet Bey Efendiye bütün millet namına arz-ı teşekkür ederiz.” Ulviye Mevlan. “Darüleytam”. *Kadınlar Dünyası*. 6 Kanun-i Evvel 1330/1 Safer 1332, No:155, S:2

tüketiciyi zor durumda bıraktığını, sömürdüğünü yazar.²⁸⁸ Kadınlar bu ve buna benzer birçok konuda toplumun büyük sıkıntılarıyla baş etmeye çalışırlar. Kadınlar gerçekten de savaş yılları ve savaş sonrasında toplumsal yeniden yapılanma sürecinin temel özneleri olurlar. Buna paralel olarak konumlarını da sorgulama gereksinimi hissedeceklerdir. Kadınlar her şekilde sorumluluk alarak fedakârlık göstermişlerdir. Bu noktada ödemeleri gereken her türlü bedeli ödemekten kaçınmamışlardır. Çünkü onlar en temelde ülkelerinin kurtuluşu için mücadele etmiş olsalar da bu mücadelenin bir ayağı da kendi temel hak ve özgürlüklerine kavuşmak olmuştur.

²⁸⁸ “Bu sene bir de gaz endişesi zuhur etti. İstanbul’da dul medet ihtiyacane kifayet edecek miktarda petrol gazı mevcut olduğu şehir-i emanetin beyanatından anlaşıldığı halde bir takım vicdansız, gaddar bakkalların fervehatı/feruhatı hususunda göstermekte olduğu müşkülât inan ziyade fukaratı müteesir etmektedir. Çünkü bakkal kendi müşterilerini kaçırmamak için mümkün mertebe onlara karşı teshilatta [kolaylaştırmada] bulunur. Fakat bir iki okka gaz alacak fukaranın ne ehemmiyeti olur? Bize kalır ise şu hususatı nazar-ı dikkatten dūr tutmaması lazım iken eshab hayır-ı fukaraya sehuletle/sahuletle ve ahvan-ı faye ile kömür ve gaz tedariki esbabına dahi tavsil [ulaştırma] emelidirler. Görüyorsunuz hemşireler; yapılacak ne kadar iyilik var?!” Ulviye Mevlan. “Darüleytam”. *Kadınlar dünyası*. No:155, S:2

Sonuç

Bu çalışmamızda Ulviye Mevlan'ın meşrutiyet dönemi sonrası kadın hakları mücadelesi açısından önem arz eden konular hakkındaki görüşlerine değindik. Bu görüşlerde de ortaya çıktığı gibi Ulviye Mevlan özellikle kadın-erkek eşitliğinin ancak, kadın haklarının “Hukuk-ı Umumiye”de güvence altına alınmasıyla mümkün olabileceğine inanır. Kadınların, hayatın bir parçası, sosyal yaşamın tamamlayıcı birer öznesi olarak görülmemesini eleştiren Mevlan; toplumsal mekanizmanın yeniden düzenlenmesi gerektiğini hayatı boyunca ısrarla vurgulamıştır. Onun ve arkadaşlarının düşünceleri Cumhuriyet döneminde kadın haklarıyla ilgili kazanımlarda yaşam bulmuştur. Ulviye Mevlan, Osmanlıda, kadınların batılı toplumların kadınlarına nazaran üretimsiz ve pasif bir sosyal konumda kalmalarının temel nedeninin, geleneksel aile ve onu oluşturan feodalgerici (sakim) düşünceler ve bununla şekillenen kültürel ilişkiler yumağı olduğunu savunmuştur. Bu nedenle aile kurumunun sosyolojik olarak incelenmesi ve ıslah edilmesi gerektiğini vurgulayan feministlerden biri olmuştur. Meşrutiyetle birlikte toplumsal hareket olarak; kadın hareketinin temellerini atmıştır. Bu elbette ki kolay olamamıştır. Saraylı olarak yetişmiş olmasına karşın kadın olarak yaşamının ne denli zor olduğuna hayatı boyunca gösterdiği mücadele sonucunda farkına varmıştır. Fakat tüm olumsuzluklara ve maddi manevi engellere rağmen yılmadan yoluna devam etmiştir. Kadınlık yolunda kadın haklarını savunmayı yaşama biçimi haline getirmiştir. Bir yandan kadın kıyafetlerinin gündelik yaşamda, kadınlara sıkıntılar yarattığını ve çalışma hayatı karşısında engel teşkil ettiğini her fırsatta yazarken; öte yandan birçok kadının resmi kurumlarda çalışma yaşamına girmek ve memur olmak için gösterdikleri

mücadeleye destek çıkmıştır. Savaşta ve barışta kadınların toplumsal kültüre her zaman büyük yararlılıklar gösterdiğini, yaşamı ve fikirleriyle de kanıtlamıştır. Mevlan'ın, asli toplumsal barışın, yükselmenin ancak kadınların ve erkeklerin eşit şartlarda yaşayabildikleri bir yaşam gerçekliği oluşturulduğu takdirde gerçekleşeceğini belirtmiş olması da, son derece ilerici, öngörülü bir insan olduğunu kanıtlamaktadır. Fakat dönemin feministlerinden belki de en büyük farkı kadın haklarını bir hukuk sorunu olarak ele almış olmasıdır. Çünkü Mevlan'a göre, vatandaşlık haklarının sınırları her toplumda hukuk ile sınırlıdır. Ulviye Mevlan, kurduğu cemiyet olan Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti ve Kadınlar Dünyası gazetesini aracılığıyla, kadın hareketinin temel mücadelesinin hukuk mücadelesi olması gerektiğini göstermeye çalışılmıştır. Ona göre, ancak hukukta sabitlenmiş bir hak kesin bir güvence olacaktı. Mevlan, diğer alanlardaki tüm mücadelelerin teferruattan ibaret olacağını söylemesi öngörülü bir düşünür olduğunu kanıtlamaktadır. Geçen bunca zamana karşın Ulviye Mevlan'ın düşüncelerinin hala güncelliğini koruduğu söylenebilir.

Kaynakça

Afife Ceyhan. “Kadınlar Dünyası Vasıtasıyla”. *Kadınlar Dünyası*, 7 Mayıs 1329.

S:4

Alan Duben, Cem Behar. “Batılılaşma ve Ailenin Yeni Yönelimleri: Kültürel Yeniden Yapılanma” iletişim Yayınları, 1996

Aliye Cavad. “Aile”, *Kadınlar Dünyası*. 19 Mayıs 1329, No:37, S:2

Ayşe Saktanber. “Kemalist Kadın Hakları Söylemi”. Türkiye’de Siyasal Düşünceler Ansiklopedisi. İletişim. Cilt:2

Aziz Haydar. “Çok Düşünmek”, *Kadınlar Dünyası*, 29 Mayıs 1329, No:56, S: 1

Belkıs Şevket. “Kıyafet-i Milliyemizi Nasıl Düzeltmeli”, *Kadınlar Dünyası*, 25 Mayıs 1329, No: 52, S: 4

Bernard Caporal. “Kemalizm ve Kemalizm sonrasında Türk kadını”. İş bank. Yay. Ankara 1982.

Bert Danjen. “Solidarite”, 18/31 Janvier 1914, *Monde Feminin*, No: 127, pp.1–2

Bert Danjen. “Kadın ve İradet”, 2 Şubat 1329, *Monde Feminin*, No:132, S:4–5

Buğra Tokatlı. “Kadın Sokağa Nasıl Çıktı?”, *Popüler Tarih*, Şubat 2004, Sayı:42, S: 40

Cahide Cevdet. “Bizde Kadın”, *Kadınlar Dünyası*, 8 Haziran 1329. No:66, S:4

Docteur Amelie Fisch, “La Femme Et l’hygiene”, 11/24 Janvier 1914, No: 126, pp:2–3.

Docteyr Frieda Oscar.“Les Femmes-Medecins Dans l’ancienne Rome”, Janvier 25/ 7 Février 1914, No:128, S:2–3.

Elif Ekin Akşit. *Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*, İletişim Yay. İstanbul 2005

Emine Seher Ali. “Tesettür Meselesi”, *Kadınlar Dünyası*, No: 12 Mayıs 1329, No:39, S:1–2

Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası, Metis, Nisan 1993. Kadın Eserleri Kütüphanesi Bilgi işlem Merkezi.

F. Şerafettin. “Kadınlarda Maarif”. *Kadınlar Dünyası*, 4 Haziran 1329, No:62, S:2–3

Fatma Muammer Bahattin. “İstihsal-i Hukuk-ı Nisvan”. No:194/9–194/10–194/12– 194/13–194/14–194/15.S:2–3

Fatmagül Berktaş. “*Osmanlıdan Cumhuriyete Feminizm*” Türkiye’de Siyasal Düşünceler Ansiklopedisi. İletişim Yay. Cilt:1

Feride İzzet Selim. “Kadınlarımızda Lüzumu Tahsil”, *Kadınlar Dünyası*, 10 Kanun-i Sani 1330, No:160,s:4–5

İlber Ortaylı. “Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi”. Başbakanlık Yay. Cilt:2,

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Osmanlı Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti Programı”,
Kadınlar Dünyası. 28 Nisan 1329, No:55,S:1–2

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Osmanlı Müdafa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti faaliyetinde”, 6 Haziran 1329, No:64, S:1

Kadınlar Dünyası imzasıyla. 1 Kanuni Sani 1921, *Kadınlar Dünyası*. No:194/1, S:2

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Birinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle”, *Kadınlar Dünyası*. 4 Nisan 1330, No:138, S:2

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Telefon İdaresi: Nafia Nazırı Bey Efendinin Nazarına”, *Kadınlar Dünyası*. 26 Nisan 1329, No:23, S:1

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Bugün Paris’te Dişçilik Tahsilinde Bulunan Belkıs Mahmut Hanımefendi”, *Kadınlar Dünyası*. 4 Nisan 1330, No:138, S:6

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Belkıs Şevket Hanım Kızımız Uçtu”. 23 Teşrin-i Sani 1329, *Kadınlar Dünyası*. No:119, S:2–3.

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Kahraman Belkıs Şevket”, 4 Nisan 1330, No: 138, S:4

Kadınlar Dünyası. “Ce Qu’on Pense Au Kudistan Du Vol De Belkis Hanoum”, No:127, P:4

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyet-i İctimai Umumi- İntihabat”. *Kadınlar Dünyası*. 23 Mayıs 1330, No:144, S:5

Kadınlar Dünyası imzasıyla. 23 Mayıs 1330, No:144, S:5

Kadınlar Dünyası imzasıyla. Kapak, 4 Nisan 1329, No:1, S:1

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Hukuk-ı Nisvan”, *Kadınlar Dünyası* 4 Nisan 1329, No:1, S:1

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Kadın Hayat-ı Cemiyet”. *Kadınlar Dünyası*. No:125 S:2

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “İnkılab-ı Cemiyette Esaslar”, *Kadınlar Dünyası*. No:122, S:4

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Kadınlar da Hürdür, İnsandır”, *Kadınlar Dünyası*. 13 Mayıs 1329, No:40, S:1

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Hukukumuzu Arayalım”, *Kadınlar Dünyası*. 21 Haziran 1329- 29 Recep 1331, No:79, S: 1

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Müsavat-ı Hukuk”. *Kadınlar Dünyası*. 3 Mayıs 1329, No:30, S:1

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Hürriyet İsteriz”, *Kadınlar Dünyası*. 23 Nisan 1329, No:20, S:1.

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Her Aile Bir Şirkettir”, *Kadınlar Dünyası*. 4 Mayıs 1329, No:31, S: 1

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Efkâr-ı Umumiye Nisvanda Var İmiş”, *Kadınlar Dünyası*. 9 Mayıs 1329, No:36, S:1

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Kadın, Hayat-ı Cemiyet”, *Kadınlar Dünyası*. 4
Kanun-i Sani 1329, No:125, S: 2

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Teşebbüs-ü Azim Lazımdır”, *Kadınlar Dünyası*. 17
Mayıs 1329, No: 44, S: 1

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Çalışmak Hakkımızdır”, *Kadınlar Dünyası*. 22
Nisan 1329, No:19, S:1

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Teşebbüs-ü Şahsi”, *Kadınlar Dünyası*. 21 Nisan
1329, No:18, S:1

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Lüzum-ı İttihat” *Kadınlar Dünyası*. 2 Mayıs 1329,
No:29, S:1

Kadınlar Dünyası imzasıyla “Kadınların Tahsil-i Aliye İhtiyacı”, *Kadınlar
Dünyası*. 26 Teşrin-i Evvel 1329, No:115, S:2

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Gayemiz Milletimizin Temennisidir”, *Kadınlar
Dünyası*. 16 Mayıs 1329, No:43, S:1

Kadınlar Dünyası imzasıyla. “Hizmet-i İçtimaiye ve Nisvan”, *Kadınlar Dünyası*.
5 Temmuz 1329, No:93, S:1

Kadınlar Dünyası, imzasıyla “Kıyafetimizin Islahı” *Kadınlar Dünyası*. No:57,
S:1

Mesadet Bedirhan. “Hasbihal”. *Kadınlar Dünyası*. 6 Haziran 1330, No:146, S:6–
10.

Messadet Bedir-Khane, “La Polygamie et l’islam”, *Monde Feminin (Kadınlar Dünyası)*. No: 121, pp:1–2

Messadet Bedir-Khane. “La Femme et Mahomet”, *Monde Feminin (Kadınlar Dünyası)*, No: 123, pp:1–2

Mükerrem Belkıs. “İnkılab-ı Cemiyette Esaslar”. *Kadınlar Dünyası*. 14 Kanuni Evvel 1329, No:122, S:4

Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan imzasıyla. *Kadınlar Dünyası*. 21 Haziran 1329, No:79, S: 1

Mükerrem Belkıs. “İzdivaç ve Usul-ı İzdivaç”, *Kadınlar Dünyası*. 5 Ekim 1329, No:112, S:4–5

Mükerrem Belkıs. “İnkılab-ı İçtimaiyede Esaslar”, *Kadınlar Dünyası*, 14 Kanun-i Evvel 1329, No:122, S:4

Mükerrem Belkıs. “Teceddüd İhtiyacı”, *Kadınlar Dünyası*. 29 Mayıs 1329, No:56,S:3

Mükerrem Belkıs. “Mekteblerde İnkılâp Fikri” *Kadınlar Dünyası*, 26 Teşrin-i Evvel 1329, No:115,S: 3

Nazife Mahmud Ali. “Yalnız Bir Şeye Muhtacız”, *Kadınlar Dünyası*, 1 Mayıs 1329, No:28, S:4

Nebile Kamuran. “Kıyafetimiz”, *Kadınlar Dünyası*. 23 Nisan 1329, No:20,S:3

Nicole. A. N.M. Van Os, “Osmanlı Müslümanlarında Feminizm”, *Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, iletişim yayınları, S:141–142

Odette Feldmann. “Osmanlı Kadınları Hakkında” *Kadınlar Dünyası*, 28 Eylül 1329, No:111, S:3–4

Odette Feldmann. “Osmanlı Kadınları Hakkında” *Kadınlar Dünyası*, 5 Teşrin-i Evvel 1329, No:112, S:3–4

Odette Feldmann. “Çalışan Kadınlar”, *Kadınlar Dünyası*, 30 Teşrin-i Sani 1329, No:120, S:4–5

Odette Feldmann, “Feministen Feministe Fark Var”, *Kadınlar Dünyası*, 21 Kanun-i Evvel 1329, No:123, S:3–4

Odette Feldmann. “La Femme Comme Medecin”. 1913 Decembre 28. No:124, pp:3

Odette Feldmann. “La Femme Comme Medecin”. 4/17 Janvier 1914, No:125, pp:2–3

Odette Feldmann. “Kadınların Beynelmilel İçtimarı”, *Kadınlar Dünyası*, 1 Mart 1330, No:133, S: 3–4.

Oulvyê Mevlan, “Epoux-Épouse”, Monde Feminin (*Kadınlar Dünyası*), Janvier25/ 7 Février1914, No:128, S:1–2

Ömer Çaha. *Sivil Kadın: Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın*, Vadi Yay.

Pakize Sadri (p....s) imzasıyla “Cemiyetlerde Şerait-i Muvaffakiyet” . *Kadınlar Dünyası*. 17 Haziran 1329, No:75, S:2

Rohat Alakom. “Eski İstanbul Kürtleri”, Avesta Yayınları. İstanbul 1998

Rohat Alakom. “Yirminci Yüzyılın Başlarında İstanbul’daki Kürt Kadınları” *Devletsiz Ulusun Kadınları*, içinde. Avesta yay. İstanbul, 2005.

Ruşen Zeki. “Bizde Hareket-i Nisvan” *Nevsal-i Milli*, İstanbul, S:346

Seniha Fuat “Biz Yalnız Bir Şeye Muhtacız”. *Kadınlar Dünyası*, 1 Mayıs 1329, No 28, S: 4

Seniha Fuat. “Maarif”. *Kadınlar Dünyası*, 1 Mayıs 1329, No: 28, S: 4

Serpil çakır. “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti” *Tarih ve Toplum*. Haziran, 1989, S:16

Serpil Çakır. “Kadın Tarihinden İki İsim: Ulviye Mevlan- Nezihe Muhittin”, *Toplumsal Tarih*, Sayı:46,S:8

Serpil Çakır. *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis, Eylül, 1996.

Tarık Zafer Tunaya. *Türkiye’de Siyasi Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi*, İletişim Yay. Cilt:1.

Ulviye Mevlan, “Hüdde-i Seniye-i Hazret-i Hilafetpenahi’den Temennimiz”, *Kadınlar Dünyası*, 20 Temmuz 1329/29 Şaban 1331, No: 101, S:2

Ulviye Mevlan, “Davet”, *Kadınlar Dünyası*, 14 Kanun-i Evvel 1329/28
Muharrem 1331, No:122, S:16

Ulviye Mevlan, “İçtimai Dertlerimizden: Zevc-Zevce”, *Kadınlar Dünyası*, 25
Kanun-i Evvel 1329/ 11 Rebbiul Evvel 1331, No: 128, S: 2–3

Ulviye Mevlan, “İçtimai Dertlerimizden: Zevc- Zevce”, *Kadınlar Dünyası*, 1
Şubat 1329/ 18 Rebbiul Evvel 1331, No:129, S:2

Ulviye Mevlan, “İçtimai Dertlerimizden: Zevc- Zevce”, *Kadınlar Dünyası*, 8
Şubat 1329/ 25 Rebbiul Evvel 1331, No:130, S:2

Ulviye Mevlan, “Kadınlık: Maarif nazırı”, *Kadınlar Dünyası*, 15 Şubat 1329/ 2
Rebbiul Evvel 1331, No: 131, S:2

Ulviye Mevlan, “Mahmut Esad Efendi Hazretleri: Hukuk-ı Nisvan Dersi”,
Kadınlar Dünyası, 22 Şubat 1329/ 9 Rebbiul Evvel 1331, No:132, S:4

Ulviye Mevlan, “Müsamere-i Fevkalade”, *Kadınlar Dünyası*, 8 Mart 1330/24
Rebbiul Evvel 1331, No:134, S:2

Ulviye Mevlan, “Müsamere-i Fevkalade”, *Kadınlar Dünyası*, 15 Mart 1330/ 1
Cemaziyel Evvel 1331, No:135, S:2

Ulviye Mevlan, “ Hali Hazırda Kadın”, *Kadınlar Dünyası*, 29 Teşrin-i Sani 1330/
25 Muharrem 1332, No: 154, S:2

Ulviye Mevlan, “ Daruleytam”, *Kadınlar Dünyası*, 6 Kanun-i Evvel 1330/ 1 Safer
1332, No: 155, S: 2

Ulviye Mevlan, “ Bugünün Meşgalesi” *Kadınlar Dünyası*, 13 Kanun-i Evvel 1330/ 8 Safer 1332, No: 156, S: 2–3

Ulviye Mevlan, “ Kadınlar İ ş Bekliyor”, *Kadınlar Dünyası*, 20 Kanun-i evvel 1330/ 15 Safer 1332, No: 157, S: 2

Ulviye Mevlan, “Tahsil-i Nisvan”, *Kadınlar Dünyası*, 27 Kanun-i Evvel1330/ 22 Safer 1332, No: 158, S: 2

Ulviye Mevlan, “ Hayat-ı Cemiyette Kadın”, *Kadınlar Dünyası*, 3 Kanun-i Sani 1330/ 29 Safer 1332, No: 159, S: 2

Ulviye Mevlan, “Geçinmek İhtiyacı”, *Kadınlar Dünyası*, 10 Kanun-i Evvel 1330/ 7 Rebbiul Evvel 1332, No: 160, S: 2

Ulviye Mevlan, “Bizde İnas Mektepleri”, *Kadınlar Dünyası*, 17 Kanun-i Sani 1330/ 14 Rebbiul Evvel 1332, No: 161, S: 2–3

Ulviye Mevlan, “Bir Ecnebi Nazarı”, *Kadınlar Dünyası*, 24 Kanun-i Sani 1330, No:162, S: 2

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 2 Mart 1918, No: 163, S: 2-3

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 9 Mart 1918, No: 164, S: 2-3

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*,17 Mart 1918, No: 165, S:2-3

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 23 Mart 1918, No:166, S: 2-3

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 6 Nisan 1918, No: 168, S: 2

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 13 Nisan 1918, No: 169, S: 2

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 20 Nisan 1918, No: 170, S: 2

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 27 Nisan 1918, No: 171, S: 2

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 4 Mayıs 1918, No: 172, S: 2

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 11 Mayıs 1918, No: 173, S: 2

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 18 Mayıs 1918, No: 174, S: 2

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 25 Mayıs 1918, No: 175, S: 2

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 1 Haziran 1918, No: 176, S: 2

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 8 Haziran 1918, No: 177, S: 2

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 15 Haziran 1918, No: 178, S: 2

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 22 Haziran 1918, No: 179, S: 2

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 29 Haziran 1918, No: 180, S: 2

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 6 Temmuz 1918, No: 181, S: 2

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 13 Temmuz 1918, No: 182, S: 2

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 20 Temmuz 1918, No: 183, S: 2

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, 27 Temmuz 1918, No: 184, S: 2

Y. Naciye. Sultanahmet'te Üçler'de, "Erkekler Hakikaten Hürriyetperver midirler? Kadınlar Ne İstiyor." (Mektup), *Kadınlar Dünyası*.10Nisan1329, o:7,S:3

Yavuz Selim Karakışla. "Osmanlı Kadın Telefon Memureleri", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 212

Yavuz Selim Karakışla. "Osmanlı Kadın Telefon Memureleri", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 213.

Yavuz Selim Karakışla: "Osmanlı Kadın Telefon Memureleri" *Tarih ve Toplum*, Sayı: 214

Zehra Toksa, Serpil Çakır, Tülay Gençtürk... : "İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası, Metis Yay. Nisan 1993

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet Gazetesi

Dünya Gazetesi

Kadın Gazetesi

Kadınlar Dünyası

FOTOĞRAFLAR

Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan
azay-ı faalesinden Feride Mağmun
Hanım Efendi

Darülfünun konferans salonunda
Osmanlı hanımları

Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan
(Belkis Şevket Hanım'ın uçuşundan
önce)

Ulviye Mevlan Hanım: (ortada)

Mevlanzade Rıfat; Belkıs Şevket'in
uçuşunu havaalanında izlerken.

Belkıs Şevketi'in uçuşunu izlerken
bir grup...

Şair Yaşar Nezihe Hanım Efendi

Fransız Yazarlardan Madame Berthe
Dangennes

Cemiyeti'nin "açılış izni" belgesini
alıyor: 1965

Fransız yazarlardan Madame Berthe
Delaunay.

Ulviye Nuriye Civelek'i anma
töreninden: CHP Kadın Kol. Baş.
Jale Candan, C.K.M.P Kadın kol.
Baş. İffet Halim Oruz, Adalet Partisi
Kadın Kol. Baş. Naime Tokgöz.
(Kadın Gazetesi)

Kadınlar dayanışma birliği başkanı
Adile Ayda dr. Ali civelek'ten
Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan

Osmanlı Dersaadet Telefon Anonim
Şirketi Çalışanları

Belkıs Şevket(solda): uçuştan önce

Alman Gazeteci yazar Madame O.
W. Feldmann

Ulviye Mevlan (ortada) birkaç
cemiyet üyesiyle birlikte

“Kadın bilfiil asker de olur,
olmuştur.”

Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Nisvan
Cemiyet’i erkânından Nimet Cemil
Hanım Efendi

Doktor Ameile Frisch

Aziz Haydar Hanım

Belkıs Şevket: tayyareden inerken

Meşhur tayyareci Matmazel Jan

Hervev

ÖZET

Kadınlar, toplumsal yaşamın tüm kazanımlarına, gerek doğrudan gerekse dolaylı bir şekilde katkı sundukları halde, gösterdikleri mücadele pratikleri tarih yazınında yeteri kadar ele alınmamışlardır. Bu durum hem kadınların yaşamları ve deneyimlerine dair çalışmaların yetersizliğiyle hem de yazın hayatının başından itibaren kadın meselelerine gereken önemi vermemesinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan var olan çalışmalar ise daha çok erkeklerin yaşam deneyimleri üzerinden sosyal meselelere bakmakla sınırlı kaldığından kadınların sosyal hayattaki büyük mücadeleleri görmezden gelinmiştir. Bu noktadaki ihtiyacı karşılamaya dönük olan bu çalışma; Osmanlı kadın hareketinin gelişmesinde büyük yararlılıklar gösteren Ulviye Mevlan'ın yaşamı ve düşüncelerini konu edinmektedir. Çalışma, aynı zamanda Ulviye Mevlan özneline II. Meşrutiyetle birlikte kadınların içine girdikleri hak ve hukuk mücadelesini görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Kadın Hareketi, Ulviye Mevlan, Hukuk-ı Nisvan, Kadınlar Dünyası, Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan, Çalışma Hayatı, Eşitlik (Müsavat-ı Hukuk)

ABSTRACT

Even tough women contributed to all aspects of social life, their struggles were never represented enough in historiographies. Women were not valued enough to produce new works on their lives and experiences instead of or along with those of men. This thesis is situated within those works which are a few in numbers but which aim to fulfill a large gap. This study is on Ulviye Mevlan who has contributed greatly to the women's movement in the Ottoman Empire. In her person, this thesis aims to contribute to the study of the struggle for rights of women after the second constitutional era.

Keywords: *Ottoman Women's Movement, Ulviye Mevlan, Hukuk-ı Nisvan, The World of Women, Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan, Worklife, Equality (Müsavat-ı Hukuk)*